

Jaarboekje van het Oudheidkundig Genootschap "Niftarlake" 1937

<https://hdl.handle.net/1874/9553>

J A A R B O E K J E
VAN HET
O U D H E I D K U N D I G G E N O O T S C H A P
„N I F T A R L A K E”

1937

ELECTR. DRUKKERIJ H. J. SMITS
OUDE GRACHT 231 — UTRECHT

THE COLLEGE

OF

PHYSICS AND CHEMISTRY

OF THE UNIVERSITY OF TORONTO

1901

Voorrede

Het is 25 jaren geleden, dat de heeren J. G. Th. Grevenstuk, L. J. van der Heijden en Willem van Leusden deze schriftelijke introductie aan onzen eersteling op zijn loopbaan meegaven: „Algemeen werd de wensch geuit, dat het genootschap een jaarboekje zou doen verschijnen.”

Na de eerste uitgave zijn er vierentwintig gevolgd zonder eenige onderbreking. Wel een bewijs, dat de wensch een algemeen gevoelde was en dit ook steeds gebleven is. Aan het einde van elk jaar werd het boekje met algemeen verlangen door de leden van Niftarlake tegemoet gezien.

Dit strekt den inhoud ter eere, want het ligt in den Holland-schen geest om waar voor zijn geld te willen hebben. En goede waar hebben de inzenders steeds gegeven. Hun wordt in dit feestjaar een zilveren eerepalm uitgereikt.

DE REDACTIE.

BESCHERMHEER.

Jhr. Mr. Dr. L. H. N. BOSCH RIDDER VAN
ROSENTHAL,
Commissaris der Koningin in de Provincie Utrecht.

BESTUUR.

Mr. Dr. J. W. VERBURGT, Leiden, *Voorzitter.*
J. G. Th. GREVENSTUK, Baambrugge, *Secretaris.*
J. D. BASTERT, Breukelen, *Penningmeester.*
Dr. D. A. W. H. SLOET, Abcoude.
L. SCHIE'RHART, Vreeland.
JAN VAN DER LIP, Utrecht.
Pastoor A. E. RIENTJES, Maarssen.
Mej. W. F. GREVENSTUK, Baambrugge, *Adj. Secr.esse.*

Dagelijksch Bestuur

N. BASTERT, te Loenen.
Dr. A. M. HARTOG, te Maarssen.
Mr. W. B. WESTERMANN, te Maarssen.
E. G. WENTINK, te Aerdenhout.
Ir. F. C. C. Baron VAN TUYL VAN SEROOSKERKEN,
te Zuilen.

Jhr. Mr. C. DEDEL, te 's-Gravenhage.
Dr. J. J. F. STEIJLING, te Maartensdijk.
J. TROUW te Abcoude.
G. J. WEIJLAND Jr. te Loenen a. d. Vecht.

REDACTIE JAARBOEKJE.

Mr. Dr. J. W. VERBURGT, te Leiden.
Pastoor A. E. RIENTJES, te Maarssen.
Mej. W. F. GREVENSTUK te Baambrugge.

LEDEN.

Aalsmeer:

H. Bax.

Abcoude:

Ds. G. G. J. Bleeker.
W. F. Pape.
Deken J. C. Rooswinkel.
Past. Dr. D. A. W. H. Sloet
Mr. A. L. des Tombe.
J. Trouw.
Joan Vis.

Aerdenhout:

E. G. Wentink.

Amersfoort:

G. Adriaans.
Maj. J. J. Vermeulen.

Amsterdam:

A. J. Boom.
Prof. Dr. K. H. Bouman.
K. H. Broekhoff.
Mr. A. le Cosquino de
Bussy.
E. Didlaukis.
Jan W. den Duijn.
Fr. Duyvensz.
I. Goudstikker.
Mevr. Dr. L. Heyermans.
J. C. Jurrjens.
P. A. Kater.
D. van Lanckeren Matthes.
J. H. Roosenschoon.
Mr. J. A. van Sonsbeeck.
J. M. Vrickx.
Mr. P. L. de Vries Feyens.
Mevr. Marie C. van
Zeggelen.

Ankeveen:

E. R. D. Schaap.

Baambrugge:

Mej. A. Bon.
C. L. Dekker.
Mevr. H. G. Geursen-
Blaauw.
J. G. Th. Grevenstuk.
Mej. Wilh. F. Grevenstuk.
Mej. E. van der Lee.
Mr. J. Schoenmaker.
Ds. P. Six Dijkstra.
G. van Walbeek.

Baarn:

P. E. Tegelberg.

Batavia:

Prof. Dr. A. Grevenstuk.

De Bilt:

Mr. J. H. M. A. Doude van
Troostwijk.
L. P. van Seerenberg.

Bilthoven:

W. P. J. Suringar.

Blaricum:

Th. S. van Linge.

Breukelen:

Dr. M. H. J. Adels.
J. D. Bastert.
D. J. M. Bianchi.
Mevr. C. H. Breen-Parker
Verboom.
St. Breuninghoff.
A. A. ten Broek.

Pastoor J. van der Burg.
 A. H. Doude v. Troostwijk.
 F. J. de Freytag.
 Mr. H. C. L. van Ginkel.
 Herm. v. d. Grift.
 G. C. Hoekstra.
 A. van der Horst.
 E. B. van Julsingha.
 J. H. Jütte.
 J. Kasteleijn.
 C. W. Matthes.
 Hans Matthes.
 J. Molenkamp.
 Mej. W. M. ParkerVerboom
 Jhr. Dr. L. H. Quarles van
 Ufford.
 Jhr. Mr. H. H. Röell.
 A. Schilder.
 Dr. K. de Snoo.
 Gerbrand Vis.

Bussum:

J. G. Nordemann.
 Bern. L. A. M. v. Ogtrop.
 Mevr. A. Willet-Roosenburg

Doorn:

Jhr. J. K. Lampsins van den
 Velden.

Driebergen:

Jhr. P. P. de Beaufort.

's-Graveland:

L. A. Boéré.
 Mr. D. J. A. Baron van Ha-
 rinxma thoe Slooten.

's-Gravenhage:

G. C. Ansoul.
 Bureau der Rijkscommissie
 voor de Monumenten.
 Jhr. Mr. C. Dedel.

Groningen:

Kapelaan F. J. Schoemaker.

Haarlem:

F. J. F. van Hasselt.
 C. Maarschalk.

Hilversum:

R. C. W. Baron van Boet-
 zelaer.
 D. de Bree.
 Ds. J. van Bruggen.
 Deken H. F. Frank.
 C. L. Heek.
 A. Roland Holst Jr.
 A. Icke.
 J. Kardux.
 Dr. W. F. K. Kooiman.
 Generaal-Maj. E. Luden.
 J. W. van Schagen.
 Gabriël Smit.
 Dr. A. M. Venker.

Kortenhoef:

Bern. A. van Beek.
 J. E. van Nes van Meerkerk.
 De Stichting „Curtevenne”.

Krommenie:

P. van Walbeek.

Leiden:

G. A. A. Middelberg Wz.
 Mevr. de Wed. C. H. L. Pel-
 tenburg-van Dorsten.
 Mr. Dr. J. W. Verburgt.

Loenen:

N. Bastert.
 G. J. Dokkum.
 Mr. W. I. Doude van
 Troostwijk.
 C. de Joncheere.
 Dr. M. A. de Jongh.
 J. M. C. van Kempen.
 Mevr. de Wed. Mr. H. P.
 Loggere.
 Mevr. Wed. C. Matthijsen-
 Roland Holst.

H. A. P. M. Tervooren.
G. J. Weijland Jr.

Loenersloot:

G. Kalff Azn.
Ir. E. Middelberg.

Loosdrecht:

Mevr. Wed. Mr. F. van
Beusekom-van Foreest.
Mr. R. H. Erdmann.
P. J. Houtzagers.
Mr. Dr. N. J. C. M. Kap-
peyne van de Coppello.
Ir. J. Loeff.
Jhr. Q. J. van Swinderen.
W. J. Voogsgeerd.
Dr. C. W. van Wieringen.

Maarsse:

K. Broertjes.
J. W. van Duinen.
M. H. Eggink.
A. M. Hartog.
J. Homan van der Heide.
Ir. F. W. J. Hupkens van
der Elst.
Ds. A. v. d. Kooy.
Ir. W. C. van Kuyk.
M. Oskamp.
Pastoor A. E. Rientjes.
Mr. H. J. Scheuer.
J. N. Servaas.
H. J. Stevenhagen.
H. P. Vader.
H. A. Verwoolde.
Mr. W. B. Westermann.
C. E. Wolff.
Wybren Wijmstra.

Maarsseveen:

Hendrik Booy.
Jhr. J. Huydecoper van
Maarsseveen.
C. J. Rijsterborgh.

Maartensdijk:

E. P. W. van Schaik.
Dr. J. J. F. Steijling.

Nederhorst den Berg:

G. Graaf Schimmelpenninck.
Ds. H. P. Stegenga.

Nieuwersluis:

B. H. Blankenberg.
Mevr. Wed. Th. W. Blijden-
stein.
Douair. A. Baron de Girard
de Milet van Coehoorn.
Kapt. J. J. van Moorsel.
Mevr. Wed. Mr. U. H. van
Notten-Doude v. Troost-
wijk.

Nigtevecht:

Joh. P. de Haan.
C. Hennipman.
J. M. H. Hopman.
Mevr. de Wed. M. H.
Laddé.
G. A. van Wees.

Noordwijk:

Dr. F. C. Wieder.

Nijmegen:

H. J. van 't Lindenhout.

Oosterbeek:

Mr. E. van Beusekom.

Rossum:

A. F. van Goelst Meijer.

Rotterdam:

Bibliotheek der gemeente
Rotterdam.
Jhr. P. H. A. Martini
Buys.
B. G. P. Verbiest.

Rijswijk (Z.H.):

W. H. Geertsema.

Simonshaven:

Ds. H. E. Stegenga.

Utrecht:

J. B. P. Biegelaar.

Dr. J. H. Bolhuis.

Dr. C. Broeksmit.

A. P. N. den Daas.

Pastoor L. J. v. d. Heijden.

Jhr. Dr. B. M. de Jonge van

Ellemeet.

J. Th. van der Laan.

H. van der Lip.

Jan van der Lip.

A. Ph. Ridder.

Mr. W. C. Schuylenburg.

Mr. L. Sillevis.

H. J. Smits.

Otto van Tussenbroek.

Dr. H. van der Vuurst de

Vries.

Dr. Jac. Zwarts.

Velp:

V. L. Baron v. Boetzelaer.

Vreeland:

K. M. J. de Cleyn Brem.

C. J. G. Repelius.

L. Schiethart.

Weesp:

W. A. van Dockum.

Th. J. Houtman.

H. de Kloet.

N. Smit Jzn.

R. Wartena Szn.

Weesperkarspel:

A. de Groot.

Wijk bij Duurstede:

B. Schoenmaker.

Zandvoort

Mej. A. G. Pos.

Zeist:

J. A. Lantsheer.

Zuilen:

Ds. P. C. de Groot.

Ir. F. C. C. Baron van Tuyll

van Serooskerken.

Zunderdorp:

Mevr. Ds. J. A. Gerth van

Wijk-Bastert.

Zwolle:

Dr. G. A. B. Fijnvandraat.

DONATEUR

Dr. H. Th. 's JACOB, Huis ter Heide, Zeist.

IN MEMORIAM

Jhr. C. H. C. A. VAN SIJPESTEIJN, Kasteel Sypestein te Loosdrecht.

J. WARMOLTS, Oud-Burgemeester van Kortenhoef.

A. H. COLENBRANDER te Breukelen.

Allen Lid van het Bestuur.

Ter herinnering †

Ons Bestuurslid, de Heer *A. H. Colenbrander* te Breukelen is van ons heengegaan: een plotseling overlijden maakte een einde aan zijn werkzaam leven. Ook voor het O. G. „Niftarlake”, waaraan hij zich véél liet gelegen liggen, een groot verlies. Moge de nagelaten betrekkingen vertroosting vinden in de gedachte, dat velen met hen treuren over dit verlies.

Breukelen, Sept. 1937.

J. D. BASTERT.

Jaarverslag

Op 24 Juni 1936 werd in het Hotel „De Kampioen” te Nieuwersluis de jaarlijksche Algemeene Vergadering gehouden.

Nadat de Voorzitter de aanwezigen welkom had geheeten herdacht hij de overleden leden, hewelk door allen staande werd aangehoord.

De Secretaris bracht daarna het jaarverslag uit, en vervolgens deed de Penningmeester rekening en verantwoording, waaruit blijkt, dat er nog f 595.71 in kas was. Mevr. Marie van Zeggelen en de Heer Jütte werden door den Voorzitter uitgenoodigd, de rekening na te zien en nadat dit geschied was, adviseerden zij, deze goed te keuren, waarna de Voorzitter den Heer Bastert dankte voor zijn keurig beheer.

Na eenige besprekingen werd besloten, dit jaar een excursie naar Haarzuilens te houden. Het uitvoerig verslag dezer excursie van de hand van ons medelid den Heer Joan Vis is reeds in het laatste jaarboekje verschenen.

Alsnu werd besloten, weder een jaarboekje uit te geven en werden de leden uitgenoodigd, hiervoor artikelen in te zenden. Mevrouw van Zeggelen schenkt al dadelijk een foto van den koepel op Over-Holland en verklaart zich bereid, hierbij een artikel voor het jaarboekje te schrijven. Door ongesteldheid kon zij hieraan echter niet tijdig gevolg geven, zoodat dit artikel in het komende jaarboekje zal worden geplaatst.

Voor lezingen zijn moeilijk sprekers te vinden en de opkomst der leden op die lezingen wordt grootendeels door de onvoldoende communicatie belemmerd.

Vervolgens hield de Heer Wymstra een vurig pleidooi voor het behoud van het schoon der Vechtstreek en voor het tegengaan van ontsiering en verder bederf. Hij zou willen voorstellen, dat Niftarlake het initiatief nam om een Commissie voor dat doel samen te stellen.

De Heer Trouw zou in die Commissie afgevaardigden van Heemschut, het Utrechtsch Landschap, Bond van Nederlandsche Architecten en Vreemdelingenverkeer willen zien opge-

XIV

nomen. Z.i. zou een landdag, door Niftarlake uitgeschreven, uitstekende resultaten kunnen opleveren.

De Heer Wymstra zou gaarne een spreker over „De Vecht” willen uitnoodigen, met het doel, het behoud van de natuurmonumenten te bevorderen. Hij noemde als einddoel een streekplan.

De Voorzitter benoemde daarna een voorloopige commissie om dit onderwerp te onderzoeken, n.l. de Heeren Wymstra, Trouw en Bastert en den Voorzitter, welke allen de benoeming aannamen en rapport zullen uitbrengen.

De Heer Bastert besprak den toestand van het Vechtwater, en de Heer Rijsterborgh zou gaarne een monumentenlijst zien aangelegd. De Heer van der Laan opperde, dat Niftarlake oude boekwerken over de Vechtstreek voor de bibliotheek zou aankopen. De Heer Trouw vond dit overbodig, omdat die werken in Rijks- en Gemeente-archieven geraadpleegd kunnen worden.

Mevrouw van Zeggelen klaagde over den toestand van den Oostelijken oever van de Vecht, nu de wandelweg is veranderd in een autoweg.

Pastoor Rientjes stelde voor, een tentoonstelling te houden, waarop de schoonheid van de Vecht tot haar recht zou komen.

De Heer Weijland bepleitte het opnemen in het jaarboekje van een opgave van datgene, wat in het archief te Utrecht aanwezig is betreffende de Vechtstreek.

De Heer Vis informeerde of er reeds plannen gemaakt waren om het 25-jarig bestaan van Niftarlake feestelijk te herdenken, hij zou gaarne verder zien, dat bij 't bezoeken van kerken door de leden van Niftarlake, toestemming verkregen werd, om het orgel te bespelen. Dit ter overweging voor volgende excursies.

Mej. Grevenstuk verzocht toestemming tot het aanschaffen van een kaartsysteem, hewelk met algemeene stemmen wordt toegestaan.

Nadat de Voorzitter de Heeren Doude van Troostwijk, Bastert en Schiethart benoemd had tot leden der Commissie voor de feestelijke herdenking van het 25-jarig bestaan, werd deze vergadering gesloten.

Het jaarboekje verscheen weder als gewoonlijk en met succes.

De excursie naar Haarzuilens had in October plaats.

Het aantal leden, eerst afgenomen, groeit in den laatsten tijd weder en is tot bijna 200 gestegen.

Een vergadering van de uitgenoodigde corporaties voor het behoud van natuurschoon en tegen de ontsiering van de Vecht vond in September plaats in Hotel de Harmonie te Maarssen, en daar werd de Commissie voor de Vecht en het Oostelijk en Westelijk Plassengebied opgericht.

Deze Commissie schreef een landdag uit op het Kasteel Nyenrode te Breukelen, waar een groot aantal vooraanstaande personen uit de Vechtstreek aanwezig waren en waar Ir. P. K. van Meurs een lezing hield over „Stedebouwkundige Regeling en de Vechtstreek”.

Ten slotte rest mij nog de vermelding van het welgeslaagde 25-jarig herdenkingsfeest van Niftarlake op het kasteel Nyenrode, waarvan door den Heer Vis een uitvoerig verslag in het jaarboekje zal worden gegeven.

Alleen zij nog vermeld, dat na den koffiemaaltijd onze Voorzitter de openingsrede hield en in herinnering bracht, dat hij en de Secretaris de eenig overgebleven oprichters waren, die gedurende al die 25 jaren als Secretaris en Voorzitter werkzaam zijn geweest.

Pastoor Rientjes hield een interessante causerie over de gouw Niftarlake, Dr. H. Th. 's Jacob, Oud-Beschermheer van het Genootschap, bracht dank aan het bestuur voor hetgeen tot stand is gebracht. De Heer Colenbrander schetste de manier, waarop het drietal: Voorzitter, Secretaris en Penningmeester zich van zijn taak gekweten heeft, en verzocht een driewerf hoera op deze bestuursleden uit te brengen.

Mevrouw van Zeggelen bracht dank aan Niftarlake voor de bereidwilligheid, om haar gegevens te verstrekken ten behoeve van haar boekwerk „De Plaetse aan de Vecht”.

Een groot aantal leden met hune dames was bij deze uitermate geslaagde feestvergadering tegenwoordig.

Een woord van hulde aan de Commissie, die deze vergadering heeft voorbereid, is zeker niet misplaatst.

Hiermede kan ik dit verslag besluiten, met de beste wenschen voor ons Genootschap.

De Secretaris

J. G. Th. GREVENSTUK.

Staat van Ontvangsten en Uitgaven over het 25e Genootschapsjaar 1936—1937

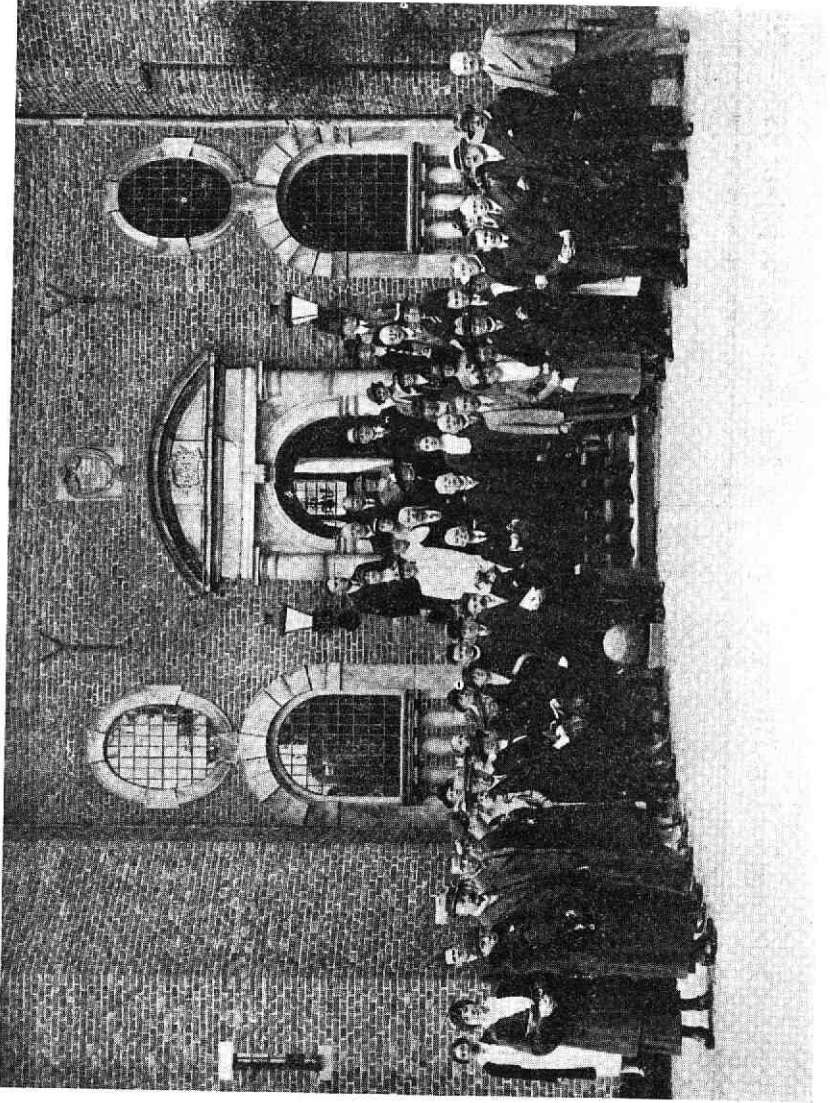
ONTVANGSTEN:

Batig saldo	f 595.71
Contributies:	
over 1936 10 leden... ..	f 25.—
over 1937 183 leden... ..	457.50
2 leden à f 5.—	10.—
2 donateurs	10.—
1 begunstiger... ..	1.—
	503.50
Verkochte jaarboekjes... ..	9.—
Gekweekte rente... ..	11.05
	f 1119.26

UITGAVEN:

Jaarboekje 1936	f 383.94
Incassokosten, drukkosten, zaalhuur, reiskosten, porti, enz.	182.05
Batig saldo	553.27
	f 1119.26

De Penningmeester,
J. D. BASTERT.

De feestelijke herdenking van het 25-jarig bestaan van ons Genootschap op Dinsdag 22 Juni 1937.

Een stemmingsvolle middag op Nijenrode.

Nauwelijks nog waren de vroolijke klanken van het Weensche Muziekfeest op Nyenrode weggestorven en de droome-rige, sentimenteele verliefde romantiek van het „Heuriger-fest” eenigszins vervlogen, toen Niftarlake de poorten binnen kwam om een ander feest te gaan vieren, geen feest van muziek en zang, of van dans en jolijt, maar een feest van zilveren glans en blijde vriendschap. Een feest in stemmigen toon maar niettemin van blijde vreugde, al was het dan ook zeer bescheiden in opzet. Dit laatste is trouwens een kraktertrek van Niftarlake, en wij gelooven dat ze zich ook daarom zoovele vrienden heeft verworven. Bescheidenheid is nog altijd een deugd, al zal mischjen de onbescheidene het oogenblikkelijk of tijdelijk wel eens verder brengen.....

De feestcommissie dan heeft in haar bescheidenheid gemeend dit plan — hêt plan — tot werkelijkheid te moeten brengen. Er waren ook andere plannen ingediend — elk lid had daartoe het recht — plannen geheel afwijkend van dit, en min of meer grootscher van opzet, doch de Commissie, die in dit opzicht „plein pouvoir” had, heeft gemeend — om welke redenen dan ook — daaraan geen uitvoering te moeten geven. Zij koos Nyenrode als feestoord, eerstens omdat het een bij uitstek historische plek is, vervolgens gelegen vrijwel in het centrum van onze gouw en tenslotte om de unieke gelegenheid, die het kasteel tegenwoordig biedt voor feestelijke en andere bijeenkomsten. Wij kunnen die keus niet anders dan ten zeerste prijzen.

Ontvangst op Nyenrode.

Het was nu Dinsdag 22 Juni van 't jaar 1937. De midzomerson straalde in vollen glans en zette het Vechtlandschap in blijden lach. De aloude Vecht, die al het lief en leed heeft meegemaakt dat Niftarlake in haar kronieken heeft vastgelegd, kabbelde rustig in zilverwitte rimpels, als wilde zij den zilveren feestdag mede vieren. De zilverig glanzende daken van het eeuwenoude kasteel — sinds eenige jaren in nieuwen luister uit zijn assche herrezen — schenen ook al in de feeststemming te deelen en zoo werd de ontvangst op dit punt „een blijde incomste”.

Toen omstreeks 1 uur in den middag het gezelschap voltalig was — ruim 80 dames en heeren hadden aan de uitnoodiging gevolg gegeven — heette de heer J. D. Bastert, Voorzitter der feestcommissie, de aanwezigen welkom en noodigde hen aan de welvoorzene en feestelijk versierde koffietafel. Een bijzonder welkomstwoord kreeg de Heer Dr. Th. 's Jacob, voormalig Commissaris dezer provincie en Beschermer van het Genootschap. Zijne tegenwoordigheid werd op hoogen prijs gesteld. Wegens noodzakelijk verblijf in het buitenland kon de echtgenoot van Z.Ed. niet bij deze herdenking tegenwoordig zijn.

De koffiemaaltijd nam nu een aanvang en verliep in prettige stemming. De voorzitter deelde intusschen mede dat een telegrafische gelukwensch was ingekomen van den Bond Heemschut; verder schriftelijke felicitaties van den Commissaris der Koningin Jhr. Mr. Dr. L. Bosch Ridder van Rosenthal, thans Beschermer van het Genootschap; van Graaf Schimmelpenninck, burgemeester van Nederhorst den Berg; Baron F. C. C. van Tuyl van Serooskerken, oud-burgemeester van Zuylen; P. van Walbeek te Krommenie en W. Wijmstra te Maarssen.

Het officieele gedeelte was hiermede geopend en werd voortgezet met een hartelijk speechje van Dr. Th. 's Jacob. Z.Ed. gevoelde de behoefte in zich opkomen zijn besten dank te betuigen voor de aangename wijze waarop de gasten hier ontvangen zijn en voor de viering van dit zilveren jubileum.

Spr. wenschte hier namens allen Niftarlake geluk met dit jublié en dankt haar voor al hetgeen zij ten opzichte van de verbreiding van kennis van en liefde voor de historie van deze gouw heeft verricht. Speciaal wijst spr. op het Jaarboekje, dat

telken jare met belangstelling wordt tegemoet gezien.

Niftarlake kan met voldoening op de afgelopen 25 jaar terugzien en spr. drukt de hoop uit dat zij nog vele jaren haar schoone taak mag voortzetten.

De Voorzitter beantwoordde deze rede met eenige welgekozen woorden, waarmede alle aanwezigen van harte instemden.

De aandacht werd nu gevraagd voor de herdenkingsrede van den Voorzitter van ons Genootschap.

Omwille der belangrijkheid — zij is a.h.w. de biografie van Niftarlake — laten we haar hier in extenso volgen.

Dames en Heeren,

Het stemt mij tot groote vreugde u te mogen begroeten op het zilveren feest van ons Oudheidkundig Genootschap Niftarlake. Ons allen verheugt het, dat ons Niftarlake 25 jaren heeft stand gehouden; voor twee leden van het Dagelijksch Bestuur heeft dit feit een bijzondere beteekenis, omdat zij vanaf de geboorte ons pleegkind: Niftarlake hebben mogen helpen onderhouden. Het geval is dat de heer J. G. Th. Grevenstuk en ik de eenig overgeblevenen zijn van de voorloopige commissie, welke stond aan de wieg van de kleine Niftarlake, en nu, op dezen feestdag, mogen wij een blozende maagd bewonderen, die met eere haar naam: „Historia Geographia Archaeologia Niftarlaca" draagt.

Wij willen enkele persoonlijke herinneringen uit haar verleden opwerpen, maar in hoofdzaak haar dagboek gaan lezen, zoo getrouw bijgehouden door onzen nauwgezeten secretaris, de heer Grevenstuk, en enkele papieren betreffende Niftarlake inzien, welke onder mij berusten.

Het was in het jaar 1912, dat ik in aanraking kwam met den heer Grevenstuk te Baambrugge, ten zeerste aangetrokken zijnde door zijn uitgebreide prentverzameling van zijn woonstreek. Deze belangrijke collectie van topografische en historische gravures deed bij ons beiden de vraag opkomen, wat er zou kunnen gedaan worden om kennis en liefde aan te brengen en te verhoogen voor de streek, waar men woont, en dit leidde tot het vormen van een commissie, welke zou kunnen vereenigen al degenen, die belangstellen in de geschiedenis en in de monumenten van hun woonplaats. Wij vonden

de heeren (G. van Arkel, W. H. Koomans en D. de Zwart Jr. allen te Abcoude wonende, bereid, deel uit te maken van deze Commissie.

Met Abcoude werd begonnen met de uitvoering van ons plan. De genoemde vijf heeren besloten, na verschillende besprekingen, dat door mij een lezing zou worden gehouden met lichtbeelden op den 13en Maart 1912 te Abcoude, om te zien of er voldoende belangstelling was te vinden voor hunne plannen.

De heer J. G. Th. Grevenstuk, secretaris onzer voorloopige commissie, en nu nóg secretaris, stelde het convocatiebiljet op in ouderwetschen stijl, zooals hij dat zoo aantrekkelijk kan en dat ik u ga voorlezen:

„Des Woensdaeghs den Dertienden Dagh van Lentemaant, „Anno Domini 1912, 's avonds om 7½ uyren wort U E ver- „sogt totten saemencomste van het Outheytkundig Genoot- „schap Niftarlake in de Kolfbaen van „d'Waeckende Haen” „tot Abcoude, alwaer de Wel Eerwaardighe Heer Ds. J. W. „Verburt, Bedienaer des Woorts tot Nigtevecht eene Ver- „handeling sal houden over „Eenighe Bladzijden uyt de ge- „schiedenisse van Abcoude”.

„Sullende daernae nog veele fraeye beelden metten licht „opt doeck worden verthoont, alles raeckende de aeloude his- „torien ende gesteltheit vant vermaerde Slot ende den Dorpe „van Abcoude, int Stigt van Uutrecht.

(Onderteekend door)

G. VAN ARKEL.
J. G. Th. GREVENSTUK.
W. H. KOOMANS
J. W. VERBURGT.
D. DE ZWART Jr.

Het resultaat van deze eerste actie was, dat 24 personen toetraden, n.l. 2 donateurs, 16 leden en 6 begunstigers.

Aangewakkerd door dit aanvankelijk succes, besloot de voorloopige commissie een tweede lezing te houden op den 7en Mei daaraanvolgend, hetgeen door mij geschiedde, „over veelder- „hande fraeye, merkweerdighe ende constige dinghen uyt d' „outheyt, dewelcke men onder den clockslagh van Abcoude „ende in den dorpe Baembrugge noch daegelyckx sien kan”.

Zoals onze secretaris het zoo smakelijk presenteerde op het

convocatiebiljet. Bij deze lezing, wier inhoud verschenen is in ons Jaarboekje van 1914, moet ik in herinnering brengen den naam van den architect G. van Arkel, die mij zijn deskundige medewerking verleende bij het beschrijven der oudheden in de gemeente Abcoude-Proostdij, welke het onderwerp vormden van de tweede lezing.

Architect van Arkel was een bekend bouwmeester te Amsterdam, doch metterwoon vestigde hij zich te Abcoude. Van de vele door hem uitgevoerde bouwwerken noem ik slechts het café „de Kroon” op het Rembrandtplein, de kantoren en pakhuizen van de N.V. Vriesseveen, de diamantslijperijen van Ascher en van Van Dam, de Beurs voor den Diamanthandel, het gebouw der Eerste Hollandsche Levensverzekering aan de Keizersgracht en vele andere, maar vooral vermeld ik het werk: „Noord-Hollandsche Oudheden”, door hem van 1890 tot 1905 bewerkt met A. W. Weissman, waarvan ik van zijn weduwe een exemplaar ontving als een herinnering aan hem, na zijn dood in 1918. Dit werk is uitgegeven door het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap, waarvan Van Arkel het Eerelidmaatschap ontving.

Na deze uitwijding over één van onze oprichters, ga ik terug naar onze tweede lezing te Abcoude, welke 3 nieuwe leden en 5 begunstigers aanbracht.

De voorloopige commissie achtte nu den tijd gekomen tot definitieve oprichting van de vereeniging, welke den naam zou dragen van: Oudheidkundig Genootschap Niftarlake, zoo genoemd naar de gouw, waartoe vroeger de Vechtstreek behoorde. Ook besloot zij in de verschillende dorpen binnen dit gebied, belangstelling te wekken.

Den 13den Juni 1912 werd de eerste algemeene vergadering in „De wakende Haan” te Abcoude gehouden; toen werd de vereeniging opgericht; tot leden van het bestuur werden benoemd de heeren J. G. Th. Grevenstuk, G. van Arkel, D. de Zwart Jr., W. H. Koomans en ik tot voorzitter.

Voortdurend nam het ledental toe; niets werd verzuimd om alle middelen hiertoe te baat te nemen. Den 9en Aug. 1912 werd hiertoe de eerste „excursie” gehouden naar de Hervormde Kerken te Vreeland, Kortenhoef, Oud- en Nieuw-Loosdrecht, Loenen, de Roomsche-Katholieke Kerk te Slootdijk en het Museum van Sypenstein te Loosdrecht. Dit denkbeeld was uitgegaan

van Kapelaan L. J. van der Heyden, toendertijd te Loenersloot en heeft ten zeerste bijgedragen om ons genootschap bekend te maken en de belangstelling aan te wakkeren. Ook is hiertoe uitermate dienstig geweest een tentoonstelling van topografische en historische prenten betreffende de dorpen van Niftarlake, den 19en December te Abcoude gehouden, en bijeengebracht uit de verzamelingen van eenige bestuursleden.

In het volgend jaar, 1913, werden behalve een excursie naar het Slot en de Hervormde kerk te Muiden, vier lezingen gehouden en wel één te Abcoude over „het oude porceleyn” door den heer G. van Arkel, „synde een vermaert kenner deser materie”, „sullende veel schoon porceleyn soowel groote, kostelycke stucken als kleyne dinxkes verthoont ende verclaert worden” eene te Breukelen, door mij, over „het oude ende vermaerde Slot Nyenrode”; hier werd ik geïntroduceerd door de heeren V. L. Baron van Boetzelaer, Mr. M. P. Thomassen à Thuessing van der Hoop van Slochteren, M. Onnes van Nyenrode, Mr. W. F. Spiering en H. D. Willink van Collen.

Tijdens deze lezing traden 24 leden en 10 begunstigers tot ons genootschap toe. De derde lezing werd gehouden te Abcoude door den heer J. G. Th. Grevenstuk, „over de aloude ghelegentheyte ende de historie van den Dorpe Bambrugh, desselfs oude Capelle, d'oude Lustplaetsen aen den Angstel ende sommige vermaeckelijcke geschiedenissen uyt d' oude pamieren aen 't licht gebragt”;

De vierde lezing was een verhandeling te Kortenhoef van den heer L. J. van der Heyden, Vice-Cureyt tot Loenersloot, over de gouw Niftarlake, over 't dorp Cortenhoeff, over 't Slot Vreedelant ende uyt wat oirsaecke dit slot door den Bisschop van Uutregt is opgericht”; hierdoor voegden zich 17 leden en 7 begunstigers bij Niftarlake, zoodat het aantal leden, donateurs en begunstigers reeds meer dan 100 bedroeg.

De beschrijving van het pionierswerk voor ons genootschap is nu bijna ten einde. Nog moeten twee lezingen vermeld worden door mij gehouden in 1914, waardoor ons genootschap vasten voet kreeg te Maarssen en te Loenen, in welke beide bijeenkomsten de belangstelling buitengewoon groot was voor plaatselijke onderwerpen, verlucht door lichtbeelden.

Maar nog denk ik met huivering aan mijn netelige positie te Loenen, toen op het oogenblik, dat de lezing moest aanvangen

het toestel, waarmede de lichtbeelden vertoond zouden worden, weigerde. Na een pijnlijk intermezzo hielp een der aanwezigen mij eenigszins uit den nood, door welwillend een kleinere lantaarn ter beschikking te stellen.

Het was noodig de genoemde lezingen eenigszins uitgebreid te vermelden, omdat zij voor het meerendeel gediend hebben ons genootschap te planten in de verschillende dorpen van Niftarlake. Het zou te eentong zijn alle lezingen de revue te laten passeeren; alleen mag ik nog wel even aanstippen de belangrijke verhandelingen van de heeren J. W. Enschedé, Dr. J. A. Portengen, Prof. Dr. W. Vogelsang, Generaal A. N. J. Fabius, A. W. Weissman, Dr. N. B. Tenhaeff, Felix Driessen uit Leiden en A. E. Remouchamps, conservator van het Oudheidkundig Museum te Leiden. Met den laatstgenoemde is de reeks lezingen geëindigd. En waarom, zult u vragen, zijn de lezingen niet voortgezet na 1923? Omdat slechts een klein gedeelte van het geheele aantal der leden van ons Genootschap ervan kon genieten en de kosten naar deze verhouding dikwijls groot waren, al hielden de leden van ons bestuur alle lezingen belangeloos. Een genootschap groeit als een lichaam en voegt zich vanzelf naar de practische omstandigheden.

Van het Jaarboekje en de excursies kunnen alle leden zoo ruim mogelijk genieten, waarom dan ook aan deze beide alle verzorging werd gewijd.

Niftarlake kan terug zien op telken jare gehouden interessante excursies. Slechts in de jaren 1914 en 1915 kon de excursie niet plaats hebben wegens de mobilisatie-omstandigheden, waardoor het verkeer werd belemmerd. In dit opzicht is de excursie gedenkwaardig van 1918 naar het Kasteel Haarzuilens, met 200 deelnemers, die in twee jaagschuiten vervoerd werden. Ieder, die deelgenomen heeft aan dezen tocht, zal nooit vergeten dit primitieve vervoer per trekschuit en de copieuze koffietafel: brood met ham in den tijd van rantsoeneering, maar ieder zal zeker niet het hoogtepunt vergeten: de ontvangst op het Kasteel door Dr. P. J. H. Cuypers, den bekenden bouwmeester, die een uitvoerige beschouwing gaf over zijn werk, aan dit bouwwerk gedaan!

In het geheel zijn 24 excursies gehouden, welke elk voor zich hebben bijgedragen om de kennis van de eigen streek te vergrooten, maar ook om den onderlingen band tusschen de leden van Niftarlake te versterken.

Even belangrijk als de excursies en wellicht meer belangrijk, zijn de Jaarboekjes, die als een welkome gast elk jaar ons huis binnen treden. Een volledige reeks dezer boekjes 1913—1936 is een kostelijk bezit. In een catalogus van een boekverkoop, de vorige week door A. J. van Huffel's Antiquariaat te Utrecht gehouden, werd een reeks jaarboekjes van 1913—1930 als „zeldzaam” aangegeven. Ik behoef u niet aan te raden om ze van waarde te houden en de reeks voort te zetten, want dat doet u vanzelf wel, maar wel moet ik u aansporen om de redactie te helpen, door een studie in te zenden over een belangrijk onderwerp. Ten slotte zal het een standaardwerk worden van alle historische en topografische wetenswaardigheden van onze streek.

Ons genootschap beweegt zich niet alleen op het gebied der oudheidkunde en der plaatsbeschrijving, maar heeft ook getoond oog te hebben voor het behoud van de monumenten van historie en kunst in Niftarlake, waarbij ik ten slotte wil stilstaan. Dat toonde Niftarlake reeds in 1914, door te ijveren voor het behoud van den koepel van „Nieuw Vechtevoort” te Maarssen, een schilderachtig punt aan de Vecht en daarna van 1919 tot 1924, toen zij bij de Rijkscommissie voor Monumentenzorg, aandrang op herstel van den bouwvalligen toren der Hervormde kerk te Kortenhoef, en voor het oude kerkje aldaar bovendien geldelijke bijdragen inzamelde. Ook in 1922 was zij in deze richting werkzaam betreffende de schennis van het deurkozijn der Herv. kerk te Nederhorst den Berg en het scheuren van de muren van de Hervormde kerk te Ter Aa. Maar een kroon in dit opzicht heeft zij op het hoofd gezet, doordat zij in haar vorige jaarvergadering te Nieuwersluis een commissie heeft benoemd, bestaande uit de heeren J. D. Bastert, J. Trouw, W. Wijmstra en mij, welke commissie zou overwegen, wat er gedaan zou kunnen worden voor het behoud van de schoonheid van onze Vechtstreek. Daarmede is zij de aanleiding geweest van het tot standkomen van de „Commissie voor de Vecht en het Oostelijk en Westelijk Plassen-gebied, wier werk-comité onlangs den 28sten April, op deze zelfde luisterrijke plaats een welgeslaagden landdag hield. De gestadige arbeid van dit werk-comité laat geen middel onbepoefd om te bevorderen den welstand van land- en waterweg, om te verkrijgen een bebouwing, welke aan de omgeving aanpast en om te bewaren de van ouds bekende schoonheid van onze streek.

Dames en Heeren! Niftarlake mag met voldoening terugzien op de voorbijgegane 25 jaren. Ons Genootschap mag uwe hartelijke belangstelling ook heden ondervinden. Vertraag niet in het onderzoeken van de kostbare parel der historie en der schoonheid onzer streek. Toon uwe belangstelling in Niftarlake door het ledental mede te helpen uitbreiden.

Op de binnenpoort van Nyenrode staat deze spreuk van Erasmus: „In dualitate fortitudo”: in de tweeheid ligt de kracht. Onze tweeheid is: het bestuur en de leden. Als elk deel van deze tweeheid doet wat het vermag, dan zal de kracht niet ontbreken om stand te houden tot in lengte van dagen.

Deze „herdenkingsrede” werd onder de grootste stilte en met gespannen aandacht gevolgd. Luide teekenen van instemming waren de belooning voor den spreker.

Niet minder aandacht had de enthousiaste „feestrede” van Pastoor E. A. Rientjes uit Maarssen, welke U geheel volledig elders in dit boekje zult aantreffen.

Inmiddels verliep de koffiemaaltijd op zeer aangename wijze en de middag was al gevorderd toen van tafel gegaan moest worden.

De Praeses van het Genootschap gevoelde zich gedrongen nog te zeggen dat Niftarlake redenen tot dankbaarheid heeft.

Ook dankte hij de Commissie, bijzonder haar Voorzitter den heer J. D. Bastert voor de voorbereidende werkzaamheden, aan dit feestelijk herdenken voorafgegaan.

De aanwezigen onderstreepten deze sympathieke woorden met luiden bijval.

De heer Bastert tenslotte dankte voor de waardeerende woorden en sloot tegelijk den koffiemaaltijd.

Rondgang door het Kasteel.

Het was 'n goede gedachte om de bezichtiging van het Kasteel als programma-onderdeel te kiezen.

Zooiets is altijd interessant en bekort den tijd niet onbelangrijk.

Vele leden van het gezelschap hadden wellicht het interieur gezien bij de excursie van 1932, doch voor de andere was het waarschijnlijk wel een „openbaring”. Wij meenen dat het aantal kunstschaten nu niet zoo groot was als in 1932, doch er was ook weer veel wat er toen niet was. We mogen ons wel van

een gedetailleerde beschrijving ontslagen achten, nademaal dit reeds in het jaarboekje van 1932 is geschied.

Het verrukkelijke zomerweer noodigde onweerstaanbaar uit tot een

Wandeling door de Parken.

waaraan door velen gevolg werd gegeven. Het was tevens een recreatie na het vermoeiende gedrentel door de Kasteelvertrekken. Het was eigenlijk veel te vroeg toen de bel klingelde voor

de Aftersnoon-tea.

in dezelfde hall, waar de koffie gebruikt was. Verschillende gasten waren reeds vertrokken, zoodat het gezelschap kleiner was dan 's middags. Toch heerschte er evengoed 'n aangename en gezellige stemming.

Verschillende speeches werden afgestoken, allereerst door den heer A. H. Colenbrander uit Breukelen, die den dank van de Vechtstreek aan Niftarlake overbracht voor al hetgeen zij in de afgelopen kwarteeuw in het belang van de historie-kennis en anderszins heeft gedaan. Spr. wenschte het Genootschap hiermede geluk, inzonderheid den Voorzitter, Secretaris en Penningmeester. Spr. drukt de hoop uit dat Niftarlake nog langen tijd van de kracht en werklust van deze heeren mag profiteeren.

Mevrouw Marie van Zeggelen zegt vervolgens dat weinig menschen zoo dankbaar kunnen zijn aan Niftarlake als zij. In hooge mate heeft zij bij haar literairen arbeid den bijstand mogen ondervinden van Niftarlake. Speciaal herdenkt zij de heeren Brouwer, Schiethart en van der Velde. Spr. eindigt met de beste wenschen voor het Genootschap en zijn arbeid.

Een voorstel om 'n telegram te zenden van aanhankelijkheid aan M. M. de Koningin en het Koninklijk Huis werd met luiden bijval begroet.

Met enkele gevoelvolle woorden sloot de Commissie-Voorzitter deze plechtige bijeenkomst.

Zoo werd deze in opzet bescheiden feestelijke herdenking een subliem en hoogstaand festijn, waarvan de herinnering bij degenen, die het hebben meegevierd, nog lang zal levendig blijven. Wij danken de Redactie van het Jaarboekje dat zij eenige bladzijden voor vastlegging van deze heerlijke gebeurtenis heeft willen afstaan. Mogen de deelnemers bij het lezen van deze regelen hun herinneringen aan dien zilveren dag zien herleven!

J. V.

De wording van De schoone Vechtstreek „Niftarlake”*)

„Alle degene die de Nederlanden bekend zijn, weten ook wel dat het dezelve aan lustigheden niet gebreekt, en bijzonderlyck, ons kleyn, doch tot noch toe gezegent Hollandt. Want hier heeft men..... wel soo veel Heerenhuysen, Lusthoven en Hofsteden als in Vrankrijk, hoewel doorgaans niet zoo prachtigh en kostelyck. Evenwel moeten de princelyke Huysen en Hoven wel bij eenighe van de vornaamste in Vrankrijk gerekent worden. De andere mindere bestaan in groot getal; hiervan kunnen getuygen *omtrent Amsterdam* de uitgemalen Diemermeer, de omleggende landen van Weesp etc. etc. sonder te vergeten de vermakelijke plaatsen bij de Stad Utrecht, *aan de Rivier de Vecht* gelegen. Hierin mag Holland zich gelukkig noemen dat soowel alle konsten en wetenschappen, als zeldzame vreemdigheden, leckernyen, kostlyckheit, ja schatten en rijkdommen, door den Goddelijken zegen overvloediglyck tot haer laet vloijen, want daer de konstenaers beloont worden, zijn ze nooit gebreck..... Des Auteurs meyning is niet om in dit deel te beschrijven, hoedanigh der Heeren Landthuysen gebouwt dienen te worden. Hij laat dat den Bouwmeester bevolen: Syn voornemen is slechts, hoe men de Lusthoven met schoone en ongemeene boomen kruyden en bloemen sal vercierem”.

Zoo vertelt de schrijver van *Het vermakelijk Landleven* dat in 1668 „met consent en privilegie” werd uitgegeven. In de latere uitgaaf vinden wij „Twee honderd modellen” voor de liefhebbers van hoven en thuynen „om Hofsteden en Lusthoven konstig te vercierem” (Amsterdam Wed. Michael de Groot en Gijsbert de Groot, 1683). Daarin vindt men ook de maniere hoe men Latwerken, piramiden, poorten, Galderijen, lustprieelen op 't cierlykste sal toemaken en aen malkander

*) Causerie, gehouden op het 25-jarig feest van Niftarlake.

setten. Daarbij vonden wij de „onderwysinge hoe dat men de sonneweysers in 't werck sal stellen”.

Daar hebben wij het Stalenboek van onze hoven en tuinwerken op de Buitenplaatsen aan de Vecht, en wij kunnen ons voorstellen dat zulke ontwerp-teekeningen gretig ingang vonden.

Die woorden lijken mij zoo geschikt als inleiding voor een causerie over Niftarlake, de grensgouw tusschen Franken- en Friesland, beter gezegd de streek tusschen Amsterdam en Utrecht, de Vechtstreek. En dan niet om u te vervelen met een preek in zeven deelen, waarvoor stof genoeg voorhanden, getuige ons register op de jaarboekjes dat bijna alle plaatsen van A tot Z van Abcoude naar Zuylen, alle gemeentewapens en torens, beschrijft onder het hoofdstuk de Vechtstreek, onze streek, — Niftarlake, onze gouw, — De Vecht, onze Rivier.

Wat er vandaag ook te bespreken valt, de historie en het oude landschapschoon der gouwe Niftarlake heeft ons aller belangstelling, is voor ons een voorwerp van vreugde om het bezit, en van zorg om dit traditioneele goed te behouden. De wording is een gegroeide voortgang, een proces geweest van opkomst en verandering, van leven, wonen, van verkeer op water en land¹⁾.

Waarom is juist deze streek tot zulk een boeiend en merkwaardig landschap uitgegroeid? Er lagen toch ook kasteelen verspreid rond Amsterdam, langs Haarlem met trekvaart, — daar lagen bloeiende machtige ridderhofsteden in Utrechts Nederkwartier, langs Rijn en Hollandschen IJsel, in Over- en Neerlangbroek, en toch hebben die streken nooit die landschapsroem bereikt en behouden als de Vechtstreek.

Hier aan de Vecht was de voortdurende verandering en vooruitgang, in wooncultuur, in landhuisbouw, in bosch- en parkaanleg, die van de vlakke streek een lustoord maakte van buitengoederen, dat als een aangeregen strook langs het water ligt geschapen.

Wij zien hier de eeuwenoude invloed op historischen groei, van twee steden Utrecht en Amsterdam.

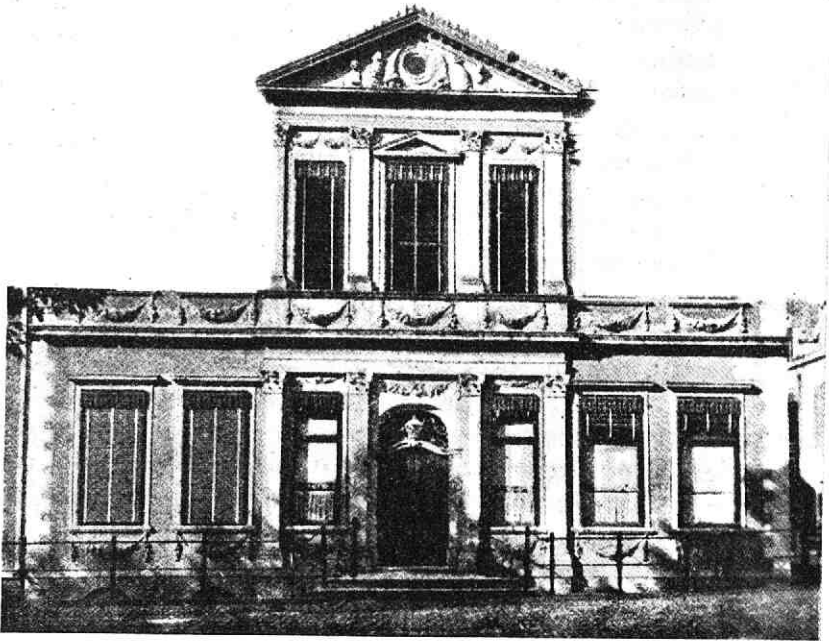
¹⁾ Verwezen mag worden naar de inleiding van den Heer Goudstikker, gehouden op 28 April j.l. over de Romantiek aan de Vecht en opgenomen o.a. in de Utrechtsche Courant van 29 en 30 April 1937.

Utrecht had hier oorspronkelijk reeds zijn stempel op het land gedrukt door kerkrechtelijke agrarische bemoeiing, door patronaats en tiendrechten der kapittels, door defensieven feodalen band van kasteleins, en leenheeren van den Bisschop, en zoo moest Utrecht invloed hebben op den bouw van kerken en kapellen. — de toren van Loenen is een Utrechtsche Dommertoren in verkleind formaat en de baksteenen kruiskerken of kerkje van Blauwkapel, Westbroek, Maarssen, Breukelen en ter Aa, vertoonen evenals die Loenen, Vreeland en Abcoude een samenhoorende reeks, welke stellig onder eenzelfde Utrechtschen invloed heeft gestaan. Maar ook de kasteel-architectuur van Muiden af tot Zuilen toe mag verondersteld worden aan te sluiten bij de versterkte huizen of gebouwd te zijn in den trant der „burgen” langs Utrechts werven en grachten. Utrechts kerkelijke invloed komt nog uit in de wapens van Abcoude Proostdij, Breukelen St. Pieter, Westbroek en Achtienhoven, waar Utrechtsche kerkbezittingen sinds de vroegste tijden lagen gevestigd. Dit wordt nog meer begrijpelijk, als wij weten, dat practisch Utrecht Bisschop-eigenaar was van de rivier de Vecht, en de stad de meest belanghebbend verzorger der scheepvaart sinds eeuwen her.

In de 17e en 18e eeuw heeft Amsterdam de Vecht tot een schoone streek gemaakt voor den stedeling, vooral na oorlogsen pestjaren van 1630 tot 1640. Aanstonds komen wij terug op de vraag: welk aandeel hadden de Amsterdamsche Bouwmeesters in den groei der Vechtstreek? Want naast Adel en patriciaat dat hier als lastgever optrad, waren bouwmeesters tuin-architecten en ambachtslieden, — denk slechts aan de kunstige ijzeren hekken van Rozendaal, Doornburgh en Vredenhof — scheppers van vele dingen, die nu nog onze bewondering hebben.

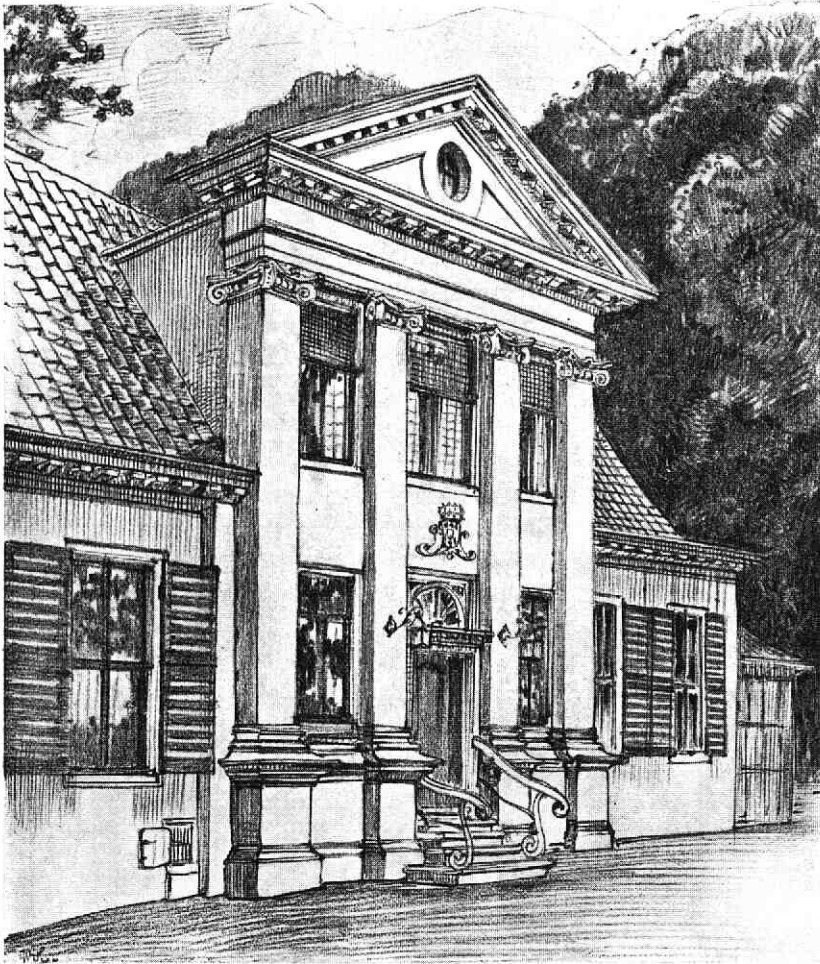
De inleiding van den Auteur zegt, dat het niet zijn neiging is om de landhuizen te beschrijven. Had hij het maar gedaan! Dan zouden wij met meer stelligheid vandaag weten welk aandeel de Amsterdamsche Bouwmeesters van naam gehad hebben in de Architectuur langs Vecht en Geingebied. Wij lezen elders wel iets over de „cierlykste en vermakelykste concepten en uitvindingen van Jan en Samuel van Staden, Steven Vennekool, Simon Schijnvoet, Daniël Marot. Wij weten dat een ervaren en befaamde meester als Philip Vinckeboons het huis Ganze-

hoef in 1655 te Maarsssen heeft gebouwd, en dat Jacob Marot in 1752 het kasteel Zuilen heeft verbouwd, want de plannen en rekeningen voor ontwerpen van 1744—45 bewaard zijn gebleven. Wij zouden zoo graag geweten hebben of de schepper van het achtste wereldwonder, de Bouwmeester Jacob van Campen van het Amsterdamsche Stadhuis ook de invloed van zijn

Middenfragment huis St. Janskerkhof te Utrecht, in den trant van Jacob van Campen.

geniaal talent heeft laten na werken in de Vechtstreek. Onmogelijk is dat niet, als met stelligheid wordt beweerd, dat het monumentale huis (Twentsche Bank) Janskerkhof 13 te Utrecht teruggaat op Jacob van Campen. Het werd gebouwd in 1648. En iedereen ziet al bij eersten oogopslag dat de zoo deftige voorgevel met de zandsteenen middenpartij, de pilasters met hun korinthische kapiteelen, en het klassieke met ronde opening voorziene fronton geheel zijn in den stijl van het Amsterdamsche Raadhuis op den Dam, al moge dan de ingang

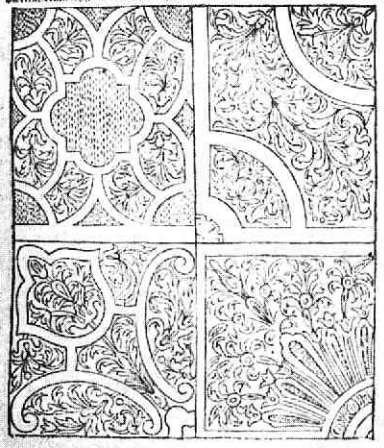

Het Huis ten Bosch te Maarsse. Thans Gemeentehuis.

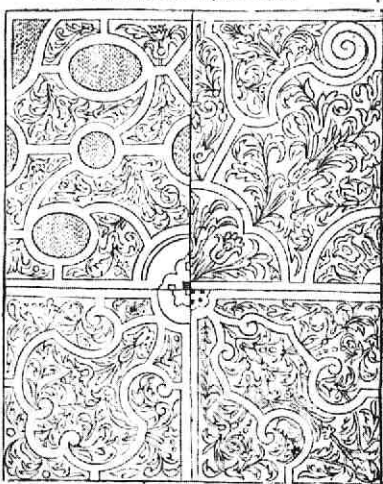
Teekening W. van Leusden.

Gebouwd onder invloed van Jacob v. Campenstijl.

76 Konijge Modellen van France Pateris
 Dese twee beuagende Modellen uetoonen alle vier preken tten alles/
 des volgende sijn der preke van vier besondere figuren / dare van twee een
 overmal kan leeren / 't welck sich dan sal vertoonen als de twee beuagende

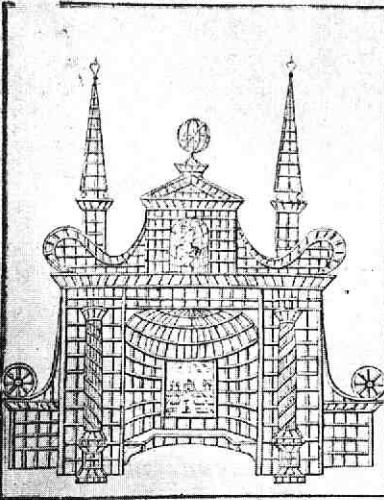

Om tuss Hoven, en Tuynen te versieren

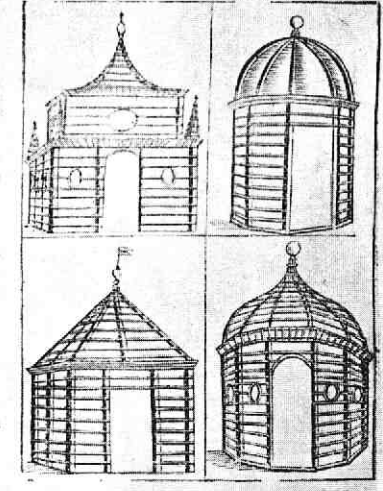

O 3

88 Modellen van Lat-wercken

89 Modellen van Luft-prielen.

Ontwerp-Teekeningen voor 17e eeuwse tuin-versiering aan de Vecht.
 Uit: Constige Modellen 1683.

naar de modieuze rococo-vormen der 18de eeuw zijn gewijzigd ¹⁾. Als hier met meerdere stelligheid het werk van v. Campen wordt aangewezen, (die als ieder rechtgeaard burger ook zijn zomerverblijf in het Utrechtsche hield) dan kan ook van dienzelfden invloed getuigd worden bij het huis ten Bosch, thans gemeentehuis van Maarssen, dat in opzet en details dezelfde kenmerken vertoont welke ook weer in Oud-Herteveeld, in Vredehoeve, aan den dag treden. Dat Pieter Verkerk in 1682 Guntersteyn heeft opgeknapt, weten wij wel, maar we zouden ook graag iets meer geweten hebben van Johan Verkerk die de monumentale gevel van de Renswoude-stichting ontwierp in 1757.

Of de Vechtstreek Niftarlake ook belangrijk is om, zooals de schrijver het noemde „allerlei consten en wetenschappen en zeldzame vreemdigheden!“ Het zou alweer terugvallen zijn in herhaling van bekende dingen, hoe onze dichters aan de Vecht inspiraties ontvingen.

Voor de 18e eeuwse burgerhuizen is de Amsterdamsche invloed al eer duidelijk ichtbaar te Maarssen, waarvan Craandijk heeft opgemerkt, dat ze in menig stad niet kwalijk op hun plaats zouden zijn, en die met hun hooge stoepen eer aan een Amsterdamsche dwarsgracht dan aan een Stichtschorp herinneren. Die invloed door de hoofdstad in deze streken sinds jaren uitgeoefend, is dan ook allerwege nog merkbaar. „Hier bouwden Amsterdammers, en zij brachten er iets over van de type dat in „de stad“ heerschende was, van die deftige ietwat zwaarmoedige degelijkheid, die alles wat in de 18e eeuw Amsterdamsch was kenmerkt. De eigenaardigheid, di wij er opmerken is juist geheel *in overeenstemming met de geschiedenis als met het doorgaand karakter der gansche Vechtstreek*“.

Doch niet alleen aan de als Amsterdamsch getypeerde bouwwerken dankt de Vechtstreek-Niftarlake zijn belangrijkheid, ook aan zijn lusthoven en tuin-aanleg. De „plantagiën“ aan de Vecht en in het Gein waren meesterstukken in dien tijd, waarom zorgen en kosten niet werden gespaard, waarin ook de beeldende kunstenaars als Gerardt Hoedt, Van der Mast,

¹⁾ Ir. D. Jansen, Oud-Utrecht, Stadsschoon en monumenten, Amsterdam 1926.

Cressant en Xavery fontein-, vaas- en beeldwerken leverden om orangerie, gaanderijen en parken te versieren ¹).

Wij hebben de prentenboeken maar door te bladeren, (de zegepralende Vecht en de Vechtstroom van Utrecht tot Muiden), wij hebben maar te lezen wat Van Sypesteyn schreef over „Oude tuinen langs de Vecht” om eenig idee te hebben, hoe de „schikkunst” in de achttiend' eeuw tot een aparte kunst werd verheven, die in den pruijktijd bewondering afdwong van de meest verwende bezoekers.

Daardoor had de Vechtstreek de belangstelling gewonnen van al wat in dien bloeienden tijd de dichtkunst beoefende. Dichters als Vondel, die 4 maal gedichten maakte op de bewame eigenares van de Lustplaats Vijverhof bij Nieuwersluis Agnes Block, zal in dien tijd evengoed bewonderaar zijn geweest als Huyghens, die Goudestein bezingt in een drietal sneldichten, als Balthazar Huydecoper, die het „Maarseveensche Tempe”, Lucas Rotgans, die op Cromwijck als „Vechtpoët” zijn uitvoerige verzen liet klinken over de heerlijkheid van Goudestein.

Die belangstelling bij de poëten uit dien tijd, waarvan Claas Bruyn als bizonder type uitkomt, bleef voortduren tot op onzen tijd, waarin de dichter Fr. Bastiaanse „De Vecht” beschrijft in het vers „Er ligt een landhuis aan de stroom verlaten”, en vooral in de litteratuur herhaaldelijk aan het licht treedt, vanaf van Lenneps Ferdinand Huyck, tot aan „de Plaetse aan de Vecht” van Marie C. van Zeggelen en „Anna Maria de Sandra” van Louise Engelberts.

Vermaardheid dankt de belangrijke Gouw Niftarlake aan de graveurs en schilders, die de streek hebben gekozen om hun kunst. Het is een ontelbare reeks van „gezichten”. Gravures op koper en litho-werk van schilders en teekenaars in prent gebracht. Wat al een bonte rij van namen moet ik hier noemen van kunstenaars waarvan ons afbeeldingen bewaard bleven van gesloopte huizen, gesloopte korenmolens, veranderde landschappen, verdwenen schoonheid. Daarvan getui-

¹) De barocke tuinkunst eenmaal in Holland geïmporteerd heeft weer naar wijd en zijd invloed laten gelden, ook in Rijnland en Pruisen. Vgl. Dr. F. Graf Meternick, Kurkölnische Barockgärten (Rhein. Verein Denkmalpflege und Heimatschutz 29 jg. 1936. S. 157).

gen de etsen en teekeningen, schilderijen van Nico Bastert, Willem van Leusden en ons medelid Grevenstuk. Mevrouw Schaap-van der Lek heeft ons die namen vastgelegd in het jaarboekje 1917, waarvan ik die van v. Everdingen, Gabriël, Koekkoek, Poggenbeek en Roelofs in 't geheugen roep.

De oude kunstenaars als David Vinckeboons, die de vier jaargetijden Loenersloot, Nyenrode, Maarssen en Zuilen schiep, Philip Tideman en Jacob de Wit die op Ouderhoek werkten aan speelhuis en schoorsteenstukken. De schilders Abraham Beerstraten, Hendrick Avercamp, Ruysdael, Joannes Storck hebben huizen of kasteelen langs de Vecht op doek gebracht, zooals de graveurs A. Rademaker, Caspar Specht, de Leth, De Lespine, Daniel Stoopendaal, Nicolaas Visscher, in het voetspoor van Roelant Roghman, zooals de latere Spilman en de Beijer, den roem der Vechtstreek hebben gevestigd.

Doch het meeste danken wij aan de Bewoners zelf, die in stijl en smaak van hun tijd geen kosten en moeite gespaard hebben tot verfraaiing van ons gewest. De fabelachtige sommen, ik las van den tuinaanleg van het huis ter Meer vijfmaalhonderduizend gulden, evenveel als het Huis Driemondt in het Gein, — de kosten van 't beroemde hek van Vredenhof mogen overdreven zijn, zeker is het, dat zij de echte Maeceassen waren, die de Vechtstreek en het Gein gemaakt hebben tot een beroemde „lustwarande“. Hun voorbeeld werd in den jongsten tijd gevolgd door den Heer Onnes, die Nyenrode restaureerde. Niftarlake wil zich scharen in de rij van allen wien de schoonheid en historische belang ter harte gaat. Weer is door haar toedoen de Vechtstreek belangstelling bekweekt bij allen, die het ernst is met de schoone bezittingen, maar welke schatten slinken van jaar tot jaar.

Niftarlake zal niet alleen met betraande oogen kijken naar de verdwenen of verdwijnende schoonheid, waaraan nu eenmaal elk bewoond landstreek onderhevig is, maar ook waken dat het nieuwe zich waardig aanpasse bij het oude, in overeenstemming met het karakter van tijd en omgeving. Vele nieuwe bouwsels vooral bij lintbebouwing laten op loffelijken uitzonderingen na, aan onbeduidendheid niets te wenschen over. Moge de Regeering ook meewerken, dat de schoonheid van ons land bewaard blijven door tegemoet te komen aa de nood van velen

XXXVIII

onzer kasteelen en landgoederen, waarover in het laatst verschenen Jaarboek van den Oudheidkundigen Bond is geklaagd⁴⁾. Caveant Consules! De leden van Niftarlake zullen met het Bestuur alles doen om te waken voor het behoud van het schoon verleden, de historische schoonheid der roemrijke oude Vechtstreek!

A. E. RIENTJES.

⁴⁾ De Nood onzer kasteelen, door Jhr. Dr. E. van Nispen tot Sevenaer in het Oudheidkundig Jaarboek 1937, blz. 51.

Na vijf en twintig jaren.

Nog levendig herinner ik mij, dat onze Voorzitter en ik in 1912 op zekerem avond bij mij thuis bespraken om het Oudheidkundig Genootschap „Niftarlake” op te richten, en het strekt mij tot groote vreugde, dat gedurende 25 jaren zoo glansrijk alle bezwaren zijn overwonnen en ons Genootschap zoo'n groote vlucht heeft genomen.

Nadat wij de Heeren van Arkel, Koomans en de Zwart dadelijk bereid hadden gevonden, om met ons een voorloopige commissie te vormen, hebben wij getracht, door lezingen en excursies de toetreding van leden te bevorderen. De eerste pogingen hadden een onverwacht succes, overal werd de meeste medewerking ondervonden.

Op de eerste vergadering werden de leden der voorloopige commissie definitief als bestuurders gekozen, zoodat alles van een leien dakje ging. Het aantal leden groeide spoedig aan tot een honderdtal; notabelen, burgemeesters, notarissen, predikanten, geestelijken, kunstschilders, architecten, geneesheeren, bezitters van kasteelen en buitenplaatsen traden toe als lid. De achterenvolgende Commissarissen der Koningin te Utrecht hebben welwillend het beschermheerschap aanvaard, zoodat het bestaan van „Niftarlake” op hechten grondslag gevestigd werd. Het ledental steeg soms tot ver over de 200. In den crisistijd verloren wij wel een aantal leden, maar thans is het weer zoo langzamerhand op het gemiddelde niveau gekomen.

't Is dus niet te verwonderen, dat ik het als een voorrecht beschouwde, het 25-jarig bestaan op „Nyenrode” te kunnen bijwonen.

Vele bestuurderen en leden zijn ons helaas door den dood ontvallen; aan velen hunner heb ik een aangename herinnering bewaard en dankbaar gedenk ik de vriendschap, die ik van hen mocht ondervinden.

De belangstelling voor het geschiedkundig verleden en de schoonheid van de Vecht en omstreken is verbazend toegenomen.

XI

men en door een groote reeks van artikelen in de jaarboekjes is veel, wat verloren dreigde te gaan, aan de vergetelheid ontrukkt.

Het doel van „Niftarlake” is dus gedeeltelijk bereikt en de toekomst mag met vertrouwen worden tegemoet gezien.

Ik verwacht dan ook, dat de bloei steeds meer zal toenemen en dat de belangstelling voor de rijke geschiedenis en de groote schoonheid van de gouw Niftarlake niet zal verflauwen.

J. G. Th. GREVENSTUK.

Jubileum-Excursie naar Noord-Holland.

Bezoek aan de Zuiderzee-steden Monnikendam,
Edam, Hoorn en Grootebroek.

Ende desespereert nimmer!

(J. Pietersz. Coen).

In het Jubileumjaar van ons Genootschap kon men geen betere excursie bedenken dan naar een stad of oord waar ook een jubilé gevierd wordt en nog wel een van historischen aard: we bedoelen de stad Hoorn, waar dezen zomer den 350sten geboortedag van J. P. Coen herdacht is. Groote en langdurige feesten zijn daar op luisterrijke wijze gevierd, zelfs de traditioneele N.-Hollandsche Ringstekerij per sjees vormde een punt van het feestprogram.

Er is ook nog een ander jubilé te vermelden dat dezen zomer in ons excursie-gebied werd gevierd: het 325-jarig bestaan van de drooggemalen polder De Beemster, waar wij 2 keer dwars doorheen gereden zijn.

Twee feiten, die — hoewel op de convocatie niet vermeld — een excursie naar dergelijke oorden zoo niet belangrijk, dan toch wel actueel maken.

Was dit nu toeval, die twee historische herdenkingen, of is het door de vindingrijke Excursie-commissie met opzet gekozen? Toeval of niet, het was in ieder geval een gelukkig samentreffen van drie jubileerende instanties. Was misschien daarom het programma ook zoo rijk beladen? Vier steden bezoeken op één dag is zeker heel veel, misschien wel wat tè veel, al was het dan ook een lange dag.

We hadden daarom het aantal deelnemers grooter verwacht: 45 personen voor een zoo belangrijke excursie is niet bijzonder veel; de Haar b.v., ofschoon in het najaar gehouden, ge-

noot veel meer belangstelling. Evenwel, of er veel of weinig deelnemers zijn, de excursie blijft altijd interessant en de stemming onder de menschen is steeds voortreffelijk en dat is toch maar het voornaamte.

Als punt van samenkomst was nu natuurlijk gekozen het plein voor

het Centraal Station te Amsterdam,

dus iets nieuws voor Niftarlake.

Te ruim half 11, toen alle dames en heeren in het Station van de N.-Hollandsche Tram aanwezig waren, reden de Touringcars voor en nam

de Excursie een aanvang.

Eerst met de gemeente-pont over het aloude Y, toen door de ruime straten van Amsterdam-Noord, tot we het N.-Hollandsche polderlandschap bereikten.

In vroeger eeuwen was hier bijna alles nog water en moeras. Vóór den aanvang der XVe eeuw telde men benoorden het Y meer dan 130 groote en kleine meren, poelen en plassen, die voornamelijk in West-Friesland lagen *).

De namen „Frisiabonen” en „Marsaten”, die in Plinius’ *Historia* voorkomen, wijzen er op dat deze landstreek door wateren en moerassen doorsneden geweest moet zijn. De monniken, die zich hier in de vroegste middeleeuwen nederzetten en kloosters bouwden, waren de eersten, die probeerden water van land te scheiden, al zal dit uitteraard nog zeer primitief geweest zijn. Zij waren het ook die, zelf getraind in de school van naastenliefde en werkzaamheid, de onontwikkelde bewoners van die streken het land leerden bebouwen en de gronden ontginnen. Er bleef echter voor latere geslachten nog genoeg te doen over. Zoo zijn de groote watervlakten Purmer, Beemster, Wormer e.a. door Jan Adr. Leeghwater in de XVIIe eeuw droog gemalen.

Thans is hier alles polderland, vruchtbaar en welvarend, de veteelt, annex zuivelbereiding vormt hoofdbron van bestaan. Als men er doorheen snelt met de auto, is het alsof het van zelf spreekt, alsof het zoo hoort en altijd zoo geweest is. Daarom is het wel eens goed ons even den toestand onzer voorvaderen voor te stellen en daarbij te bedenken welk een strijd

*) Chronyk van Medemblik, door D. Burger van Schoorel. 1575.

XLIII

zij tegen het water gevoerd hebben, hoe zelfs in latere eeuwen — nog het laatst in 1916 — de aanstormende golven het land en zijn bewoners teisterden.

Gelukkig is dit alles voorbij en van den kant der Zuiderzee-Ijselmeer moeten we eigenlijk schrijven — zal er wel geen gevaar meer dreigen. Bij deze overpeinzing konden we dan ook met een gerust hart

Monnikendam binnenrijden,

de eerste trekpleister van deze excursie.

We zouden Monnikendam een „doode” stad kunnen noemen, niet omdat „Magere Hein” er erger huis zou houden dan in andere plaatsen, integendeel de bewoners zien er gezond en welvarend uit en er zijn ook „stokoude” mensen.

Maar de stad is dood in vergelijking met vroeger eeuwen, toen handel en vischvangst (deze laatste van ondergeschikt belang) hier in grooten bloei waren. Vele schepen voeren af en aan en onderhielden een drukken handel met de Scandinavische landen. Die middeleeuwsche welvaart is in latere tijden voortgezet en uitgebreid en hield gelijken tred met de ontwikkeling der stad, of omgekeerd.

De herkomst van den naam is gemakkelijk af te leiden: een convent Norbertijner-monniken kwam van uit de abdij Mariëngaarde te Hallum in Friesland zich hier in de XIIe eeuw vestigen, bouwde er een klooster, legde een „dam”, scheidde het meer van de zee en legde zoo den grondslag van de latere stad. Sommigen geven de Franciscaner monniken de eer van de stichting, omdat ook deze in de 2e helft der XIIIe eeuw er zich hebben gevestigd; waarschijnlijker nog is dat beide „stedenbouwers” eraan deel gehad hebben en elkaar geholpen in den eeuwigen strijd tegen het meedoogenlooze water.

Het is zelfs niet onwaarschijnlijk dat de dichtbij gelegen Abdij van Egmond — die, na in 1573 verwoest te zijn, juist 2 jaar geleden weer herbouwd is — een belangrijk aandeel in de ontwikkeling der stad gehad heeft. Bekend is toch hoe deze monniken zich er op toe legden, in samenwerking met de Hollandische Graven, het volk in de vroege middeleeuwen te onderwijzen en te beschaven.

Spoedig vormden zich 2 buurten: een bij het Klooster, waar vooral de landslieden woonden en een grootere bij den Dam, waar kooplieden en visschers zich vestigden.

De ontwikkeling van de jonge stad ging op voorspoedige wijze. Verschillende kloosters werden gebouwd, waarin zich Broeders en Zusters vestigden, die het volk de ambachten leerden en de stad ten zegen waren.

In 1357 schonk Hertog Willem V van Beieren een privilegie aan de stad, waarbij ook het klooster Sanct Salvator betrokken was. Het wapen van Monnikendam vertoont een Franciscaner monnik in bruin kled met roerpen. In de XVe eeuw was de stad omringd met een aarden wal, waaromheen een wijde diepe gracht liep. In 1580 werd de stadsmuur gebouwd, die 4 poorten bevatte. Meermalen heeft de stad van aanvallers te verduren gehad; groote branden en uitmoordende ziekten bleven haar ook niet gespaard. Desniettenstaande hief zij telkens het hoofd moedig op en herstelde zich weer.

Gaan wij thans naar

de Herv. of St. Nicolaaskerk,

het voornaamste bouwwerk der stad. Heerlijk ligt deze monumentale kerk op een hoog punt, omgeven door fraaie boomen en frisch groen. Rustig en stil, zoodat men bij het naderen van dit gebouw vanzelf reeds tot ingekeerdheid moet komen.

Wat wisten die middeleeuwsche bouwers toch de fijnste plekjes voor hun bouwwerken uit te kiezen! Fier en trotsch verheft zich de mooie toren voor de kerk, 60 M. hoog; de spits valt een beetje uit de lijn, deze is er in de XVIIe eeuw opgezet. Kerk en toren zijn in de XVe eeuw gebouwd, in de eeuw waarvan onze meeste Noord-Nederlandsche kerken dateeren. Een eeuw van groot geloof, van onbepaalde milddadigheid en vrijgevigheid, maar ook van bloeiende welvaart, zonder welke geen milddadigheid mogelijk is.

Boven de deur van het westelijk portaal is een steen bevestigd, waarin in Gothische letters is gebeiteld:

Deze doer is gesticht 't eere goed, met die
gheide dat ghecoemen is van sijmoezoen,
is doet bid voer die ziel.

hetwelk vrij vertaald wil zeggen: dat Symenzoon dit portaal gesticht heeft ter eere Gods, hij is dood, bid voor hem.

Bij het binnentreden van dit machtige kerkgebouw moet men ongewild onder den indruk komen: niet minder dan 2 dozijnen forsche pilaren — het grootste aantal in onze Noord-Nederlandsche kerken — scheiden de 3 evenlange beuken, hallen ge-

naamd, van elkaar; zij helpen de hooge kap dragen, breken de groote kerkruimte en geven haar een rijzend en fier aanzien. Dikke zware eikenbalken met geprofileerde sluitstukken verbinden de hooge muren en dragen het houten gewelf. De sporen van de voormalige kruiskerk zijn nog duidelijk zichtbaar in het Oosteinde.

Terwijl we ons in dit majestueuze kerkgebouw bevonden en onze oogen van hoog tot laag en van voor tot achter lieten gaan, konden we de ontroering over dit schoone kunstgewrocht niet weerhouden. Wat moet een bouwmeester, een kunstenaar die zulke idealen i.c. ontwerpen in zich omdraagt, een hooge opvatting van zijn taak hebben en zelf een rijke en op het hemelsche, ja het goddelijke afgestemde ziel bezitten! Een zeer groote geest, want dáárin alleen kan een plan van zulke afmetingen ontstaan en rijpen. Die ziel moet meer naar het hemelsche, dan naar het aardsche gericht geweest zijn (Prov. G. v. d. Leeuw zegt van die menschen terecht: driekwart naar God en één kwart naar de aarde); zij moet het aardsche slechts noodig gehad hebben om het te benutten voor uitbeelding van het geestelijke, van de gedachte dus, zij moet a.h.w. ver-immaterialiseerd geweest zijn. En dit hadden de middeleeuwsche kunstenaars — en eigenlijk het geheele volk in die tijden — op ons voor; hun diep en groot geloof, hun gevoel van algeheele afhankelijkheid van God, hun groot vakmanschap, geordend in het Gilde-
wezen en tenslotte hun onbaatzuchtige liefde voor het ambacht. We zijn niet blind voor de fouten van die tijden, integendeel, maar de bovengeschetste karakter-eigenschappen vergoedden veel van die fouten en stelden het volk in staat zulke onvergankelijke kunstwerken te wrochten. Vandaar ook die sfeer welke de oude bouwwerken, vooral de kerken, ademen, een sfeer, die men niet precies kan beschrijven — ook niet moet trachten te beschrijven — doch die men nolens volens ondergaat bij het aandachtig beschouwen der oude kunstwerken. En die sfeer zoekt men tevergeefs in onze nieuwe bouwwerken, hetzij ze dan neo-gothisch, -romaansch of nog anders genoemd mogen worden.

De lezer moge ons deze ietwat breede ontboezeming vergeven; de excursie-dag heeft ons gemoed dit keer meer nog dan andere jaren zóó vol geladen, dat het overliep en een uitweg zocht. Vondel zegt immers:

XLVI

Wat leyt op 's herten gront
dat welt mij naar de keel.

Bij den ingang der kerk stonden eenige oude „Zandloopers” opgesteld, die vroeger dienst deden om den duur van den preektijd der predikanten en den luitijd der klokluiders bij „overluyden van dooden” te bepalen. Verder de kerk ingaande vraagt het antieke Koorhek de aandacht. Het is uitgevoerd in vroeg-Renaissancestijl, de balusters zijn van lateren tijd en dragen de jaartallen 1562 en 1563. Doophek en doopbanken hebben rijk gestoken friesen en fijn gesneden bladwerk, waartusschen engeltjes, dolfijnen e.d. gevoegd zijn, gedateerd 1655. Het wapen van Monnikendam prijkt boven de deur. Van de banken is er één die uitmunt door vorm en uitvoering: de overhuiving wordt geschraagd door Ionische zuiljtes, terwijl het achterschot is versierd met balusters en Toscaansche arcades. Nog dient vermeld een steenen doopvont, vermoedelijk XVe eeuw. Het kunststuk is jammerlijk gebroken, doch is nog belangrijk genoeg om bewaard en bezichtigd te worden.

Er is vroeger veel meer schoons in deze kerk geweest. In zijn „Beschrijving van Monnikendam” anno 1935, spreekt W. van der Voet nog van „prachtig schilder- en beeldhouwwerk en sierlijk gebrand glaswerk (glasramen)”. Schr. vindt het jammer dat zij daarvan, nadat zij „hervormd” geworden was, beroofd is geworden.

Wij vinden het ook jammer, duizendmaal jammer, maar dat is nu eenmaal gebeurd. Laat ons blij zijn dat zich de laatste decennia een andere, een betere geest heeft baan gebroken, die, niet meer in blinde woede alles wil vernielen en vernietigen wat aan „andere, tegenovergestelde ideeën” herinnerd, maar het integendeel wil bewaren, behouden en respecteeren. We mogen er trotsch op zijn, dat Niftarlake hier ook een aandeel in heeft gehad en nog heeft!

Bij de wandeling door de stad was er nog

veel merkwaardigs te zien.

Wij hebben stil gestaan bij den *Raadhuistoren*, ook wel *Speeltoren* genoemd, om zijn klokkenspel. Vóór 1814 stond het Raadhuis sinds vele jaren naast dezen toren, daarna is het verplaatst. De Speeltoren is al heel oud, het is niet onwaarschijnlijk dat de eerste kerk bij dezen toren behoord heeft. Het klokkenspel in den toren telt 18 klokken en is met Zierikzee

en Edam een van de oudste van ons land. Het is gegoten door *P. van den Gheyn* te Mechelen in de jaren 1595 en '96. We hadden het gaarne eens gehoord, maar het was niet geheel speelbaar. We vernamen in den loop van September dat Mr. Jan Vincent te Amsterdam het weder speelbaar gemaakt heeft, zoodat het op heele en halve uren zijn liederen over het vriendelijke stadje kan laten weergalmen.

De Waegh is opgetrokken in natuur- en baksteen, omstreeks 1600. De Zuidwest-gevel wordt versierd met Ionische en Dorische pilasters. *Het woonhuis* daarnaast draagt het jaartal 1592 en is aangekocht door de vereen. „Hendrick de Keyser”. Dat is dus in goede handen.

Het Stadhuis is het derde in den loop der eeuwen. Het is gebouwd in 1746 door Albert Timmerman, Burgemeester en Raad van Monnikendam, doch was toen nog Patriciërs-woonhuis. Eerst in 1814 is het aan de gemeente overgedaan en als Raadhuis in gebruik genomen.

Het oudste document dat hier bewaard wordt is een boek van het voormalige klooster Galileen, begin XIIIe eeuw. Voorts een ring van Admiraal Corn. Dirksz. en een stuk van een zilveren ordeteecken, dat aan Bossu heeft toebehoord.

Er was slechts korten tijd om al dit merkwaardigs te bekijken, zoodat we ons haastten om den wagen te bereiken, die ons
naar Edam zou brengen,

de buurstad van Monnikendam. De oorsprong van dezen naam is alweer niet moeilijk te achterhalen. Volgens sommigen wil het zeggen: een dam aan de E. „E” is afkomstig van Y, welk water zich in vroeger eeuwen uitstreckte van Amsterdam tot ver in N.-Holland. Het woord werd ook gespeld „Ee” en „Jje”, „Ye” of „d'Ya”. En Y is waarschijnlijk weer verbastering van het oude woord „Aa” dat beteekent „water”. In de middeleeuwen werd dit ook wel „Auw” genoemd, terwijl de Amsterdammers het verbogen tot a-ei, later kortweg officieel „Y”.

Ds. W. A. Tielenius Kruythoff *) meent dat het verband houdt met een riviertje, afkomstig van de Purmer Y, of Ya geheeten, waarna het later Ydam of Yadem, tenslotte Edam genoemd werd. Vermoedelijk is dat riviertje hetzelfde water

*) Geschiedtverhaal van de Vuur en Watersnoot der Stadt Edam. Te Hoorn Ao. 1756.

als het Amsterdamsche Y, of althans er mee in verbinding gestaan hebbende.

Reeds in 1357 schijnen er plannen bestaan te hebben voor het slaan van een dam te dezer plaatse, doch de dam was feitelijk eerst in 1400 officieel gelegd. Tezelfder tijd ontstond de eigenlijke stad, vooral door de voorrechten van Handvesten en Vrijdom, die Hertog *Albrecht v. Beyeren* er aan schonk.

In 1426 werd het door de Kennemers voor Jacoba van Beyeren veroverd. Spoedig ontwikkelde de stad zich in normalen middeleeuwschen trant. Er werden kerken gebouwd, eerst de Groote of St. Nicolaaskerk, later de Lieve Vrouwekerk, die kleiner van afmeting was. Ze is in 1883 gesloopt. Ook werden er kloosters gesticht, Bagijnhof, Oude Mannenhuis, Burger- en Armenweeshuis enz. De nijvere bevolking beoefende de visscherij, scheepvaart en handel. In de XVe en XVIe eeuw telde de stad 10 zoutkeeten en 31 sloopstimmerwerven. De scheepsbouw stond in hoog aanzien en leverde schepen af naar heinde en ver. Groote schepen als „de Halve Maen” e. m. a. voor de vloot van De Ruyter zijn daar gebouwd. De boerenbevolking specialiseerde zich in de kaasbereiding; deze kaas had op de markt in de stad groote aftrek en is heden ten dage nog bekend als de beroemde ronde Edammer kaasjes. Bij de omwalling van de stad in de 2^e helft der XVe eeuw werden niet minder dan 7 poorten gebouwd, die de namen kregen van Noorder-, Wester-, Ooster-, Purmer-, Monnikendammer-, Kaaypoort en Gevangen-Keet.

Het Stadhuis, dat in dien tijd gebouwd is, was van hout en zeer primitief. Het werd in 1737 door een groot en sierlijk gebouw vervangen. In 1475 sloot *Edamme* (zoo spelde men toenmaals den naam) een verdrag met Amsterdam en eenige West-Friesche steden tot uitrusting van schepen voor de vischvangst.

De hongersnood, die in 1491 Noord-Nederland teisterde, ging ook Edam niet voorbij. Hij dreigde zelfs zoo erg dat een oproer onder het „Kaas- en Broodvolk” uitbrak, dat echter door den Magistraat bezworen werd. Hertog Albrecht van Saxon noodzaakte dientengevolge de steden Edam en Monnikendam de poorten voor hem open te houden, om desnoods de oproermakers gevangen te nemen en te straffen. Een boete van 400 Andries-guldens stond hierop voor Monnikendam en 800 dito voor Edam.

Na veel strijd koos Edam in 1572 de zijde van den Prins van Oranje, en op Zondag na St. Jan werd de eerste Gereformeerde preek in de Groote Kerk gehouden door Paulus Pieterse, voorheen R.K. Bedienaar in deze kerk. Edam werd daarna een classicale en synodale stad. In den strijd tusschen Remonstranten en Arminianen schaarde de gemeente zich bij de Rechtzinnigen.

De rampen en wederwaardigheden bleven de stad niet gespaard. Verschrikkelijke branden en watervloeden hebben haar in den loop der eeuwen meermalen geteisterd, doch telkens kwam zij deze weer te boven.

Tegenwoordige Stad.

Het Edam van heden heeft als gemeente (Volendam c.a. inclusief) een oppervlakte van 2282 H.A. en telt 8700 inwoners. De bevolking houdt zich bezig met landbouw, veeteelt en industrie. De zuivelindustrie geeft vele handen brood, de touw-, jute- en cocosfabrieken houden 300 à 400 arbeiders aan het werk. Er heerscht een levendige handel.

Volendam vindt tot nog toe bijna uitsluitend haar bestaan in de visscherij, doch met het oog op de droogmaking der Zuiderzee, waardoor de vischvangst zoo goed als verdwijnen zal, worden de jongemannen geleidelijk in de ambachten opgeleid en geplaatst. Zoo zal dit eiland na verloop van tijd een totaal ander aanzien gekregen hebben. Typisch is wel dat de Volendammer nooit het woord „Ijselmeer" gebruiken wil, maar nog immer spreekt van de „Zuiderzee".

Natuurlijk was de

Groote of St. Nicolaaskerk

het eerste doel in dit stadje, de kerk is nu eenmaal in de meeste plaatsen het voornaamste bouwwerk, ook het oudste gebouw. De middeleeuwsche stedenstichters dachten het eerste aan God en bereidden Hem een woonplaats. De vorm en substantie en ligging dezer kerken waren allen zuiver op de Godsgedachte afgestemd. Geen materiaal was te kostbaar, geen versiering te rijk, geen moeite te groot om het „Domus Dei" zoo „scoen ende cierelyck" te maken als maar mogelijk was.

De kerk is ook veelal historisch, het voornaamste punt van de stad, daaromheen groepeerden zich de huizen e.a. gebouwen. We zien dan ook niet zelden Kerk, Waag en Stadhuis heel dicht bij elkaar.

Dat de Parochiekerk van Edam ook Sint Nicolaas tot Patroon heeft, evenals Monnikendam, ligt hieraan dat deze Heilige in de Middeleeuwen als de Patroon van visschers en schippers vereerd werd. De kerk is weer een fraai stuk architectuur, zoowel van buiten als van binnen. Aanvankelijk als Kruiskerk gebouwd, is zij na den verwoestenden brand van 1602 tot Hallenkerk omgebouwd; bak- en bergsteen wisselen elkaar harmonisch-aesthetisch af.

Boven het schilderachtige laat-Gothische Zuidportaal is de „Librye” gevestigd, die nog vrijwel in ouden staat bewaard is. Weliswaar moet de Edamsche het afleggen tegen die van Zutphen (Walburgiskerk) en Leiden (Pieterskerk) en vooral Rolduc in Limburg (Abdijkerk), maar ze is nog alleszins waard bezichtigd te worden.

Van niet minder belang zijn de serie groote en kleine gebrandschilderde vensters (we telden er wel 34), die het kerkgebouw versieren. Deze zijn geplaatst na den brand, in de jaren 1606—'25.

Eén daarvan in het hoogkoor draagt het wapen van de stad: een zwarte stier in rood veld op een groenen achtergrond, daarboven 3 vergulde sterren. Dit wapen houdt verband met de overmeestering der Damiaten door de Haarlemmers in 1217, waarbij de Edammers ook de helpende hand hebben geboden. Een markant rijm staat daarbij vermeld:

Edam, als getrouwe Lantsaaten,
 Quamen die van Haarlem te baten,
 Wildt vreugde vaaten.
 Sy gingen hem handt, en fier,
 Met stoute moedt met felle manier,
 Als verwoede stier.
 Paus, Keyser, en al het Christenheer
 Verwonderden hem met allen seer,
 van die groote Eer.
 Alsoo kreeg Edam haar Waapen
 met Eer en geweld
 Drie vergulde sterren in 't Root veldt
 En een stier daar in gestelt.

Wat brengen gekleurde glazen toch een heerlijke sfeer in een kerkgebouw en wat missen toch die kerken, welke deze niet bezitten! Naast de glazen vroegen eenige koorbanken met

Gothisch snijwerk uit begin XVIe eeuw de aandacht. Het z.g. „briefpaneel" was hier opvallend veel in verwerkt.

Het orgel is ook het bezichtigen waard, meer nog om het te hooren. Het was officieus toegezegd dat tijdens het bezoek in de kerk het orgel zou mogen bespeeld worden, een der heeren van het gezelschap had zich gaarne bereid verklaard een solo te geven, doch te elfder ure werd medegedeeld dat de Kerke-raad geen toestemming kon geven, wegens uitstedigheid van den organist. Deze weigering was een teleurstelling voor de bezoekers, een orgelsolo geeft aan een kerkbezoek altijd een voornaam karakter, een zeker cachet.

In den jare 1602 is Edam getroffen door een

ontzettende brand,

waarbij de Groote Kerk bijna totaal verwoest werd;

„want op 24 Febr. 1602, wanneer dat op den voorgaanden „dag het een aangenaem Weer geweest was, waayende een „zagte Zuid-Ooste windt, als een Voorzode van een aange- „naeme Lente, zoo keerde die den volgende nagt om en begon „het met het begin van dien dag, die Zondag was uit den N.- „Westen met zulk een gedruis te waayen, alsof Heemel en „Aarde scheenen te kraaken, verzelt met dikke sneeuwjacht, „verschrikkelijke Donderslaagen, verbaazende Blixemstraalen „en naere stikke dikke duisternisse.....

„Hierdoor zoo ontstondt brandt in het Toorn-Spits van der- „zelve, hetwelke zig eerst als een Keers, daarna als Fakkell en „eyndelyk als een brandende Teerton vertoonde.

Ds. Kruythoff verhaalt dan verder het verloop van den brand die zoo hevig was „alsof een Etna brande en Vesuvi- vuur spouwde". De brandende spits viel door het dak in de kerk en richtte daar onnoemlijke schade aan. Aan blusschen viel niet te denken. Alleen het „muurwerk en de Pylaaren, als- „ook het Zuyder-Portaal, dat insgelijks als een kunststuk is „staande gebleven". Eenige mannen hadden nog intijds de Preekstoel in dit portaal gebracht zoodat deze ook gespaard bleef. Het fraaie orgel met zijn zilveren pijpen, zoomede vele banken, kwamen echter in de vlammen om.

Zoo zag Edam zijn Kerk
en Toorn

Wel haast in Rookend
Puin Versmooren.

De brand woedde verder en teisterde bijna de halve stad. Daar kwam nog denzelfden dag een

ontzettende Watersnood

bij, die kaden en wegen wegsloeg, en alle straten blank zette „soodat men met platboomde Schuiten daar over vaeren konden”.

Deze ramp is de stad weer te boven gekomen, de welvaart, die in de XVIIe eeuw haar hoogtepunt bereikt had, deed alles weer vergeten en herstellen. De burgerij bood allerwege steun aan, vooral de bemiddelde kooplieden lieten zich niet onbetuigd. Het goud, zilver, koper, lood, ijzer enz. werd met handen vol aangedragen. Spoedig kon met den herbouw begonnen worden en na eenige jaren was de Phoenix weer in nieuwen luister herrezen, zooals we dien thans nog kunnen zien.

Gaan we nu de kerk verlaten voor een vluchtige wandeling door het stadje en we komen dan

op den Dam,

vermoedelijk het oudste gedeelte der stad. De Dam ligt hoog, als een breede brug over het water, zóó hoog, dat kleine schepen er met gestreken mast ongehinderd onderdoor kunnen varen. Men heeft hier het uitzicht op het Stadhuis (1737), het Museum (1683) e.a. oude gebouwen en schilderachtige gevel-tjes. Rondom zijn zitbanken aangebracht waar de burgers des avonds na vermoeienden dagtaak kunnen uitrusten en van de historische omgeving kunnen genieten. Tenslotte vermelden we nog een kort bezoek aan

het Proveniershofje.

een rij aan elkaar gebouwde huizen, rustig gelegen aan het water, verscholen achter wiegende boomkruinen. Dit hofje is gesticht in 1637 door een milddadig ingezetene, met de bedoeling onbemiddelde ouden van dagen een blijvend onderkomen te verschaffen. Tot op den huidigen dag wordt dit menschlievende werk voortgezet.

En na korten tijd zegden we dit vriendelijke stadje vaarwel om verder Noordwaarts te stevenen, want we waren nauwelijks op de helft van het program. Al spoedig kregen we

Hoorn

in zicht, het voornaamste rustpunt van onze reis.

De naam Hoorn schijnt ontleend te zijn aan de *ligging* van de plaats; hoorn beteekent „hoek”.

Toen de invallen der Noormannen voorgoed tot het verleden behoorden, kon de Hollandsche bevolking herademen en de grondslag gelegd worden voor orde, rust en welvaart. Toch zou het nog lang duren eer ook West-Friesland een duurzamen vrede mocht genieten. Want na de verwoestingen der Noormannen, had de bevolking een strijd te voeren tegen de heerschzucht der Hollandsche graven. Verschillende dezer heeren moesten daarbij 't leven laten. Zoo sneuvelde Graaf Arnoud bij Winkelmade, Graaf Willem II bij Hoogwoudt, en nog vele anderen meer. Graaf Floris V echter bracht een ommekeer in deze verhouding door in stee van wraak en tyrannie, liefde en menschelijkheid aan deze volken te betoonen, waardoor hij hun genegenheid in korten tijd had gewonnen.

Hij legde wegen aan, stichtte kasteelen en bevorderde den landbouw. Hierdoor werd hij de lieveling des volks, zoodat de Edelen hem spottenderwijs „der kerlen Godt” noemden.

Intusschen namen welvaart en handel een hoogen vlucht. Het Flevo-meer werd door dijken binnen zijn grenzen gehouden en steden en dorpen konden aan zijn oevers verrijzen. Medemblik kreeg in 1288 vele en belangrijke voorrechten van Floris en werd daarvoor tot stad verheven *).

Hoorn kreeg ongeveer dezelfde rechten in 1356 van Graaf Willem V, ze is dus als stad iets jonger dan eerstgenoemde. Handel en nijverheid kwamen weldra tot hoogen bloei, vooral de visscherij vormde een voorname bron van bestaan.

Reeds tijdens het bestuur van *Jacoba van Beyeren* was Hoorn de hoofdstad van W.-Friesland, de Residentie van het Geestelijk Hoofd der Kerk van dat gewest, toen Proost of Deken genoemd, en werd zij het eerst van alle West-Friesche steden omweld.

Een bijzonder voorval deed zich toenmaals voor, hetwelk een eigenaardig licht werpt op de toestanden van die dagen.

Zekere Jan Cruyf, zoon van een aanzienlijk burger Lambert Cruyf, zou te Gouda zich deze woorden omtrent *Jacoba* hebben laten ontvallen: „Het is schade, dat men zoo schoone edele „Vrouw zoo handelt, en met haar sleept als ware het een gemeene vrouw”.

Deze goed bedoelde woorden werden precies andersom aan

*) Uit: C. A. Abbing: Geschiedenis van Hoorn. 1839.

Jacoba overgebracht. Het werd daar als zware majesteitschennis aangerekend, waarop de doodstraf van toepassing was. De jonge man werd deswege ter dood veroordeeld.

Toen zijn vader dit vernam toog hij ijlings naar Gouda om zijn zoon te redden. Men stelde hem toen gerust dat de jongen slechts veroordeeld was om tot schrik en waarschuwing voor anderen te dienen, doch dat hij op het schavot gratie zou verkrijgen. De vader geloofde dit; maar intusschen moest hij getuigen zijn van de terechtstelling van zijn zoon, die feitelijk onschuldig was.

Vader Cruyf was hierover zoo zeer ontstemd dat hij op de markt te Gouda luide uitriep: „Nu soldy noyt vrouwe van de „Landen worden!“ In Hoorn teruggekeerd wist hij te bewerken dat de stad tegen Jacoba versterkt werd *). Het gevolg was dat Jacoba's macht over de stad gebroken was.

De rampen bleven de jonge stad niet gespaard: twisten tusschen Velaer en Banjaert, een verwoestende brand in 1428, de verovering door Lalaing, de beroerten van het Kaas- en Broodvolk en eindelijk een verschrikkelijke pest-epidemie brachten harde slagen aan het nijvere volk toe.

Doch toen dit alles voorbij was kwam er weer een periode van bloei en welvaart, zij 't dan ook slechts voor korten tijd. Onder de krachtige regeering van Karel V namen handel en nijverheid een hoogere vlucht. Karel's voornaamste weldaad aan Hoorn en de andere Zuiderzeesteden bewezen was de verzwaring der bestaande zeedijken, waardoor deze plaatsen minder van overstromingen te lijden hadden. De handel over zee was toentertijd reeds zeer groot, de Hoornsche schepen deden welhaast alle havensteden van Europa aan. Den Hoornaars zat het zeevaren in het bloed.

Jacob Stijl vermeldt in zijn: *Opkomst en Bloei der Ver. Nederlanden* van zekeren Hoornschen brouwer *Ellert Verscarn*, bijgenaamd „de Graaf“. Deze vervaardigde een scheepje uit 4 koehuiden, en voer, alleen met zijn hond, van Hoorn naar Dantzig. Daar verkocht hij het bootje aan eenige kooplieden, die het als curiosum aan Koning Sigismund II ten geschenke gaven. De koning vond dit Hollandsche vaartuigje zoo merkwaardig dat hij het als een eeuwige herinnering in de hoofdkerk van Krakau liet ophangen.

*) Th. Velius: Chronyk van Hoorne. W. J. Sleutel: Rym-Chronijk.

Rijk geestelijk leven.

Zoals in bijna alle welvarende middeleeuwsche steden en dorpen, werden ook in Hoorn meerdere kloosters en kerken gesticht en gebouwd. Abbing vermeldt er 9, t.w. 7 vrouwen- en 2 mannenkloosters, allen gesticht in de XIVe en XVe eeuw. De bewoners en bewoonsters dezer kloosters hielden zich onledig met onderwijs, handenarbeid, ziekenverzorging en gebed.

Na de Reformatie zijn de meeste dezer kloosters geheel of gedeeltelijk gsloopt en wat er van bleef staan kreeg een andere bestemming.

Tegelijk met deze geestelijke bloeiperiode nam ook de economische welvaart toe, die in de XVIIe eeuw haar hoogtepunt bereikte. Het Hoornsche volk was van nijveren aard en had veel ondernemingsgeest, het bezeilde den ganschen aardbol en dreef overal levendigen handel.

Geen Koejenuyer maect de steën en dorpen ryck,

De zeevaert bouwtze, en brengt eerst zoden aen den dyck.
zei Vondel reeds.

In den vrijheidsoorlog tegen de Spaansche overheersching waren het vooral Hoornsche zeevaarders, die in de zeeslagen tegen de Spanjaarden 'n bewonderenswaardigen heldenmoed en dapperheid aan den dag legden. De stad steeg daardoor in aanzien bij de andere steden en vele groote kooplieden gingen zich deswege binnen hare muren vestigen, hetgeen de welvaart nog meer deed toenemen.

De stad van J. P. Coen e.a.

Hoorn mocht in die degen verschillende groote zonen onder haar inwoners tellen. Zoo de schipper *Willem Schouten*, die met den Amsterdamschen koopman Isaäk le Maire het plan maakte een nieuwen vaarweg naar de Stille Zuidzee op te sporen. Door verraad en sluipmoord kon dit stoute plan niet ten uitvoer gebracht worden, doch wel werd dientengevolge door eenige Hoornsche burgers een Australische Handels-Maatschappij opgericht, waarvan genoemde mannen met nog eenige andere de bewindvoerders werden.

Toch gaven zijn hun plan niet op en gelukte het hen in 1616 het Zuidelijkste punt van Zuid-Amerika te bereiken en daar de Hollandsche naam en faam te verbreiden. De Le Mairestraat, de Staten-eilanden en Kaap-Hoorn zijn er de blijvende

herinnering aan. Ook in het Australische gebied hebben zij vele eilanden en straten ontdekt en belangrijke bijdragen geleverd tot de kennis der Papoua's.

Vervolgens noemen we *Willem Ysbrandtsz. Bontekoe*, die in 1618 met het schip Nieuw-Hoorn naar de Oost vertrok. Na 7 jaren met de golven geworsteld te hebben en vele gevaren en doodsangsten te hebben weerstaan, keerde hij in Februari 1625 te Texel terug en leefde sindsdien in stilte te Hoorn.

Zijn stad- en tijdgenoot *Abel Jansz. Tasman* was een der grootste zeevaarders der XVIIe eeuw. In zijn zeereizen van 1642 en 1644 per fluitschip *) ontdekt hij in de Groote Oceaan talrijke eilanden en zeestraten, die nog zijn naam en andere Hollandsche namen dragen.

O. Z. van Haeren heeft hun lof in enkele pittige regelen bezongen:

Door Bativiers zijn geene Zeeën,
 Zijn geene Kusten onbezocht,
 Hoe verder Havens, Bayen, Reeën,
 Hoe eerder t voorwerp van den Tocht.
 Van Noort zal Magellaan na zeylen
 Daer Schoutens kunde, nooyt in feilen,
 Caap Hoorn en Straat Le Maire vind!
 Tasman gaat landen zuydwaarts zoeken
 En Roggeveen in alle hoeken,
 Niet ongenaakbaar door den wind.
 Het West kent geen woeste Orcaanen
 die hunne roerpen niet veracht;
 Sy durven nieuwe wegen banen
 Door soobre spaarzaamheid volbracht.

Niet onvermeld mag nog blijven den grooten zeevaarder *Jan Pietersz. Coen*, die in 1587 te Hoorn het levenslicht aanschouwde. Hij stichtte 1619 de stad Batavia en werd de eerste Gouverneur van Ned. Indië.

Het was in deze jaren dat Hoorn een centrum werd van wereldhandel. Er werden opgericht de Kamers der Oost- en West-Indische Compagnie; van de Compagnie van Spitsber-

*) **Fluitschepen** zijn schepen die 4 maal zoo lang als breed waren. Zij werden in 1595 voor het eerst te Hoorn gebouwd en voldeden in alle opzichten veel beter dan de oudere vierkante schepen.

gen; het werd de zetelplaats van het College van Gecommitteerden van West-Friesland; enz.

Dit alles bracht niet alleen welvaart doch ook levendigheid en gezelligheid in de stad. Maar Hoorn was ook een

Stad van geleerden en kunstenaars.

Naast den handel en zeevaart bloeide ook de kunst in de bedrijvige stad. Trouwens dit gaat heel vaak samen, de eene groep inspireert de andere, ze moedigen elkaar aan en, zoo noodig, steunen elkaar.

Zoo ontmoeten we reeds in de XVe eeuw zekere Bartholdus Francis, Pater van het Sint Geertruidis Klooster, een geleerde monnik, die reeds een *Historia* — misschien wel de eerste van Hoorn — te boek stelde.

Voorts den vermaarden Latinist *Jacobus Ceratinus*, later Priester te Utrecht, door Erasmus den geleerdsten man van Leuven's Hoogeschool; *Hadrianus Junius*, *Jac. Dunius* e.m.a.

Ook dichters en schilders telde de koopmansstad binnen hare muren: Hoogerbeets, Brandt e.a. vereenigd in de Rederijkerskamer „De Roode Anjieren”. Het schildersbroederschap St. Lucas telde onder hare leden een Rotius, Hendr. Graauw, Jan Linzen, Jan Lis e.a.

Het laat zich begrijpen dat het in een stad met zulk een hoog opgevoerde welvaart, met bloeiende kunsten en wetenschappen, met allerhande vermaak en vertier, aantrekkelijk geweest moet zijn. Doch zooals het steeds gaat in de geschiedenis, na het hoogtepunt bereikt te hebben, moet de daling onvermijdelijk komen en zoo heeft ook Hoorn zijn tijd van groot verval gehad. De tijden veranderden, de hekken werden verhangen, handel en verkeer wijzigden zich en werden verplaatst naar ander terrein.

Thans telt Hoorn bijna 13000 inwoners, die hoofdzakelijk van handel en vischvangst leven. De stad is een centrum van bloeiend winkel- en marktwezen, waar vee, kaas en tuinbouwgewassen worden verhandeld. Daarnaast neemt de industrie van metaal en houtbewerking een belangrijke plaats in.

Dit is in 't kort de lange en rijke geschiedenis van de W.-Friesche hoofdstad.

LVIII

Nadat in Hotel Geel de lunch gebruikt was, werd de tijd bekort met een

Wandeling in de stad,

waarbij voor een oudheidliefhebber veel interessants te bekijken valt.

We vermelden allereerst

de Grootte of Lieve Vrouwekerk.

Reeds 7 jaren na de vestiging van de eerste huizen, stichtten men in Hoorn de eerste Parochiekerk.

Slechts van hout en riet opgetrokken, ging zij in 1328 geheel in vlammen op. Gedurende ruim 40 jaren bleef Hoorn nu zonder kerkgebouw, als gevolg van de Hoeksche en Kabeljauwsche twisten. Toen deze eenigszins geluwd waren bouwde men in 1369 een nieuwe kerk, wederom van hout en riet. In het volgende jaar werd deze ingewijd door den Bisschop van Utrecht. Toen in 1394 de kerk van Scharwoude door den hoogen vloed was weggeslagen, werd de parochie van Scharwoude bij die van Hoorn gevoegd. Hertog Albrecht van Beyeren bekrachtigde deze samenvoeging in een acte, die nog in het archief berust en aanvangt:

„Aelbrecht bi Goids genaden Palensgrave opten Rijn, Hertoge in Beyeren, etc. doen cond allen luiden, dat ons getoent „ende inder waarheit onderwijst hebben, die buere van Scharwoude”, enz.

Op het einde der 14e eeuw stierf Ridder Gerrit van Heemskerck te Hoorn en werd aldaar onder het Hoogkoor voor het altaar begraven. Hij vermaakte de kerk veel goud en zilver en maakte het waarschijnlijk ook mogelijk dat in 1405

het eerste steenen Koor

met het kruiswerk boven het koor van de houten kerk werd opgericht. In 1429 werd de Steenen Kerk uitgebreid door aanbouwing van de beuken. De bevolking nam in aantal toe, zoodat meer kerkruimte noodig werd.

Het eerste orgel in de kerk dateert van 1497, het werd uitgebreid in 1523. De kooromgang, die in 1480 niet afgebouwd kon worden *wegens de slechte tijdsomstandigheden(!)* werd in 1500, toen de handel weer opleefde, geheel opgetrokken en afgewerkt. Ridder Gerrit Aelbout van Hoorn schonk een prachtig gebrandschilderd glasraam. De Gebroeders *Pieter en Gerbrand Dirksz.*, bekwame goudsmiden in Hoorn, vervaardigden

verschillende gouden, zilveren en koperen sieraden voor de kerk.

Den beroemden schilder-teekenaar *Jacob Cornelisz. van Oostzanen* te Amsterdam werd opdracht gegeven gewelven en muren te beschilderen met Bijbelsche tafereelen, waarvan hij zich op uitnemende wijze kweet. Hij kwam hiermede in 1523 gereed. Na den vrede met Gelderland en Frankrijk besloten Stads- en Kerkbestuur de kerk van een toren te voorzien. Binnen de kerkruimte was reeds vroeger een stevig fundament gelegd, waarop in 1531 een toren werd gebouwd onder leiding van *Mr. Jacob van Edam*.

Spoedig werd in den toren een groote klok opgehangen, wegende 5200 pond en toegewijd aan St. Jan Baptista. De klok draagt als merkwaardig opschrift:

Ick Jhesus waerachtich,
 Seg in Heren machtich,
 Dat ghi bliven eendragtich!
 Doet ghi dat
 Soe sal ju stat
 Wel staen, in freden.

Doe men schreef MCCCC ende XXXI daerbij,

Doe goten Geert van Wouw, Johan ter Stege mij.

Voor de klok werd 100 gld. betaald, benevens 30 st. drinkgeld.

Een jaar daarna werd het uurwerk uitgebreid met half slag en kwartieren, „so dat men daer alderlei voysen op stellen mogt”.

Zooals in vede andere plaatsen zoo had ook Hoorn te lijden van de troebelen

in den tijd der Hervorming.

Reeds in 1535 werden 3 mannen en 2 vrouwen ter dood gebracht wegens ketterij, doch in 1566 werd de „nuwe leere” openlijk op straat verkondigd. Het stadsbestuur liet de Groote Kerk dag en nacht bewaken, uit vrees voor beeldenschending, ook is zij daarna nog gedurende 28 weken gesloten geweest. Een eigenlijke woeste beeldenstorm heeft Hoorn niet gekend, de overgang naar de nieuwe godsdienst is er vrijwel zonder groote beroering gegaan, hetgeen deels aan de welwillende houding van het toen nog Katholieke Gemeentebestuur tegenover de hervormingsgezinden te danken is.

De plunderende horden van Hendrik van Brederode zijn langs de stad heengegaan. Den 3e Juli 1572 eischten de Gereformeerden de Grootte Kerk op. De Regeering, bevreesd voor oproer, stond dit toe, echter onder voowaade dat men eerst de altaren zou bedekken en de beelden afnemen en in het Zuiderkruis leggen.

En had het Gemeentebestuur niet de domheid begaan de lieden, die hiermede belast waren, dronken te voeren, en „veel „Engels bier tot haer believe liette omschenken”, dan zou er weinig van de kostbare inventaris verloren zijn gegaan. Doch „als sy nu in 't werck waeren synde meest niet al te beeldig gesint, „en sommighe nu half beschoncken, namense die gansch on„sacht af, dat weyniger der selver heel bleven en die al in 't „afnemen niet en braken, kloofdens voert mette bijl in stukken. „Oock d'Outaers, van welcken meest aen elken Pylaar een was, „synde seer fraay gewracht, en boven seer cierlyck voorhemelt, „werden met geweld afgescheurt en met hoeken omgehaelt, soo „datter niet heels aan bleef”.

Toen de Burgemeester dit zag, werd hij zoo woedend dat hij „van onvaerdigheyt syn muts ter aerden smeeet, seggende: waer„toe is 't nu gecomen”.

Om deze ergernis te ontgaan vluchtte hij de stad uit „niet „sonder droefheyt van de Burgerye, die hy om syn beleeftheyt „en goede wetenschap seer aangenaem was”.

Deze kerk is een fraai stuk Gothisch bouwwerk. Al moet zij het tegen haar zustergebouwen van Alkmaar, Rhenen, Bommel e.a. afleggen, toch is het een mooi product van middel-eeuwsche architectuur. Het verblijdde ons te zien dat het Kerkbestuur de restauratie van verschillende onderdeelen heeft ter hand genomen. Zij zal dan voor een verval als de St. Laurens te Alkmaar momenteel te aanschouwen geeft, gespaard kunnen blijven.

Naast deze groote O.L. Vrouwekerk staat op een ander punt van de stad

de St. Antonius- of Oosterkerk.

die gebouwd is in de jaren 1450—1500. De voorgevel is in 1616 geheel vernieuwd en draagt onmiskenbaar de bouw-allures van dien tijd. De kerk bezat eertijds vele fraaie gebrandschilderde vensters, waarvan er nog 1 aanwezig is in den oostgevel van het kruis. Dit is in 1620 door de Admiraliteit ge-

schonken. Ofschoon ook van sierlijken bouw en vormen, moet deze kerk het qua bouwwerk toch in alle opzichten tegen haar zusterkerk afleggen.

Vervolgens noemen we het

West-Friesch Museum,

gelegen aan de Roodesteen of Kaasmarkt. Eertijds stond hier de woning van den Proost of Deken, het geestelijk Hoofd van West-Friesland, als vertegenwoordiger van den Bisschop van Utrecht, onder wiens bestuur deze streek ressorteerde. Het tegenwoordige gebouw dateert van 1631 en diende toen als vergaderhuis van den Gecommitteerden Raad van W.-Friesland. De gevel draagt de sporen van dien tijd: strenge navolging der klassieken, in verschillende bouworden en versierd met verschillende wapens in steen uitgehouwen. Het gebouw heeft al verscheidene bestemmingen gehad, doch sedert 1878 is het onafgebroken als Museum ingericht. Het bevat een uitgebreide collectie voorwerpen, die spreken van de historie en den vroegeren bloei van Hoorn. Talrijke schilderijen, teekeningen, gravures, kaarten, zeer fraaie XVIIe eeuwse betimmeringen, rijk gebeeldhouwde meubelen, porselein, munten, gevelstenen, wapens e.m.d. zijn even zoovele stille getuigen van de welvaart van vroeger eeuwen.

De Waag, recht daartegenover, is iets ouder. In 1608 nam Hendrick de Keyser aan „de blaauwe Noorduynsteen voor de nuwe Waege te doen houwen”. Het volgende jaar kwam hij gereed en wordt sindsdien nog wekelijks gebruikt voor kaaswegen.

Het *Stadhuis*, dat vroeger ook op de Kaasmarkt stond, is sinds 1796 gevestigd in het voormalig Hieronymietenklooster aan de Nieuwstraat. Dit klooster werd in 1385 door monniken gesticht en bewoond.

Na de Hervorming werd het ingericht gedeeltelijk als Latijnsche school, terwijl een ander deel als logement voor de Gecommitteerde Raden bestemd werd. Het voorste gedeelte met zijn sierlijke trapgevels van bak- en natuursteen is in 1613 gerestaureerd. Hier wordt de bekende Bossu-beker bewaard.

Op het Kerkplein wordt de aandacht getrokken door een prachtige Renaissance-gevel, met jaartal 1563. Dit is het voormalige *St. Jans-Gasthuis*. Helaas is deze prachtgevel bij een latere restauratie deerlijk verminkt; doch als men dit even

probeert weg te denken, geniet men nog van de XVIe eeuwse overblijfselen. Zooals alle steden had ook Hoorn reeds in de middeleeuwen een Gasthuis, hetwelk ook op deze plaats gestaan moet hebben. Ook telde de stad een Huiszittene-armenweeshuis. Tegenwoordig heeft de stad 3 Ziekenhuizen, een Weeshuis en een Oudeliedenhuis, benevens verschillende scholen voor Lager- en Middelbaar onderwijs.

Toen wij zoo door de straten en langs de kaden drentelden, zagen we nog veel dat aan de vroegere welvaart van Hoorn herinnerde: prachtige gevels, patriciërshuizen en groote dienstgebouwen. Langs de kaden was het stil, angstig stil, een gevoel van heimwee naar het lang voorbije be kroop ons. We lazen op oude mooie pakhuizen de namen: Dantzig, Londen, De Zon, e.m.d. en realiseerden ons even de XVIe en XVIIe eeuw: de haven vol schepen, talrijke masten verhieven hun wimpels in de lucht, op de kaden druk gewemel van wagens en paarden, van sjouwers en kooplieden; kisten en pakken worden in- en uit de pakhuizen van en naar de schepen gereden, een bont en woelig schouwspel, zooals de oude koopsteden dit in die dagen te zien gaven.

Tijd van verval.

Na den vrede van Utrecht (1713) kwam er rust in den lande. Deze rust ontaardde echter in een langdurig behagelijk „dolce far niente”, die het impuls het initiatief en de ondernemingsgeest bij het volk verlamde en doodde.

Men teerde op den roem der zee-oorlogen, op de eenmaal verkregen, doch niet meer uitgebreide handelsrelaties en op de daarmee behaalde schatten. Men was tevreden met het verworvene en zat daarbij stil, vol zelfgenoegzaamheid. Maar „stilstand is achteruitgang”. Daarbij kwam de verderfelijke actie-handel, uit Engeland en Frankrijk hierheen gewaaid, die in alle plaatsen compagnieschappen deed oprichten, waarin groote kapitalen — in Hoorn alleen reeds 20 miljoen gulden — werden gestoken, waarvan weinig of niets meer terecht kwam. Aanzienlijke familiën bekleedden nog wel eervolle en ruim bezoldigde ambten, doch de burgerstand verloor allengskens dien ijver en ondernemingsgeest, die vorige geslachten zoozeer gekenmerkt hadden.

De ongelukkige staatsgeschillen, de oorlog met Engeland, de komst der Pruisen en later der Franschen, de landing der

Engelschen en Russen, stilstand van handel, verlies van Koloniën, en van kapitaal aan buitenland en nog meer andere funeste omstandigheden waren oorzaak dat Hoorn zijn etablissementen, zijn rijke kooplieden en ook zijn bevolking verloor. Sic transit.....

Komisch-tragisch intermezzo.

We moeten hier even onze reportage onderbreken voor een S.O.S.-bericht.

Tijdens het oponthoud in Hoorn was een der deelnemers met nog enkele dames en heeren de stad doorgewandeld. Terwijl hij met veel aandacht de Grootte Kerk bezichtigde, zijn die enkele dames en heeren ongemerkt afgedwaald en verder gewandeld. Toen hij geruimen tijd bij de kerk geweest was, drentelde hij verder en kwam ten leste bij de Bossu-huizn. Hier ontmoette hij het heele gezelschap van de 1e auto-car, de „haast-wagen“, die juist op punt stond te vertrekken naar de Streek. Op een vraag of hij ook met dezen wagen wou meereizen, gaf hij een weigerend antwoord, want: dan zou de Leider van den 2en wagen, die geen haast had, tevergeefs op hem wachten“. De 1e wagen vertrok en de persoon in kwestie liep direct naar de Markt terug, maar langs een anderen weg, om ook daar nog even een kijkje te nemen.

Intusschen stond wagen no. II gereed ook de Streek in te gaan. De neuzen werden geteld en..... één persoon mankeerde. Grootte schrik! Geinformeerd werd wie hem 't laatst gezien had, gissingen werden gemaakt wáár hij wel zijn mocht. Eén der heeren trok zijn 7-mijls laarzen aan en rende de stad door in de richting van de Bossu-huizen. Daar aangekomen informeerde hij naar een man, zoo en zoo gekleed, dat en dat uiterlijk, die en die lengte en breedte, enz. Ja, zoo'n heer had die juffrouw daar wel gezien, die was met den „Haast-autocar“ mee gereden. Eenigszins gerustgesteld ijde de renbode terug naar de Markt en deelde zijn bevinding mede aan de dames en heeren. Men geloofde dit echter niet algemeen: dat zou toch niet heelemaal correct van dien persoon geweest zijn.

De heer v. d. Lip, die altijd vol zorg voor de zijnen is, als een herder voor zijn schapen, vond het toch maar veiliger nog even te wachten en dan langs de Bossu-huizen te rijden. Misschien... men kon niet weten.....

Het geval werd zoo ernstig, dat de in den wagen aanwezige

Inspecteur van Politie zich er mee ging bemoeien, om de opsporingspogingen langs politioneelen weg te leiden. Ook de Medicus bereidde zich op het ergste voor en last not least was de Notaris bereid dit alles officieel te registreeren.

Maar op den weg daarheen, noch bij de Bossu-huizen, noch elders was de vermiste te vinden. Ja, dan zal ie ook wel in den „Haast“-wagen ingestapt en al op weg naar Grootebroek zijn!

De niet-„haast“-wagen werd dus naar De Streek gedirigeerd. Eenige verlichting en geruststelling bij de in-angst-verkeerende excursisten.

Intusschen drentelde de man op zijn eentje rustig langs Hoorn's uitgestorven kaden, overpeinzend de lang voorbije welvaart.

Maar o weel! Aan de Markt gekomen ontstelde hij niet weinig toen hij zag dat zijn wagen reeds vertrokken was.

Het kon nog niet lang geleden zijn. In allerijl toog hij naar den Spoorbaan-overweg, het punt waar alles, wat naar de De Streek gaat, moet passeeren. Doch hij zag geen autocar meer. Heb ik dan zóó lang gedrenteld? Hadden ze dan niet nog even kunnen wachten, vanmorgen hebben we toch ook op laat-komers gewacht. Wat mag daar nu de reden van zijn?

Die syn ziel in leytsaemheit bewaert,

Sig self veel naerigheyt bespaert.

Na ruim 1 uur wachten kwam eerst de „Haastwagen“ aanstormen, recht door naar Amsterdam. Een kwartier later retourneerde de „langzame“ wagen, stopte en nam de vermiste op.

Eerst medelijden bij de aanwezigen, tegelijk ook vreugde over het wedervinden en tenslotte groote humor over het geval zelf.

Toen de kwestie van alle kanten uit de doeken gedaan en opgehelderd was, werd het in Hotel Geel te Hoorn „afgedronken“.

De Inspecteur van Politie verscheurde het Proces-verbaal, de Medicus en de Notaris behoefden niet op te treden.

Waarom we nu zoo'n uitvoerig relaas van dit betrekkelijk onschuldig geval geven?

Zoolang Niftarlake excurseert, is het nog nooit voorgekomen dat een der gasten is „blijven staan“. Het is dus — en nog wel in het Jubeljaar — de eerste maal dat dit is geschied. Laat ons hopen dat het ook de laatste keer geweest is!

De beide wagens rolden in snelle vaart over den straatweg Hoorn—Enkhuizen, midden door de welvarende streekdorpen, die zich aan beide zijden van den weg hebben ontwikkeld en uitgebreid als één doorlopend groot dorp; achter de huizen strekken de vruchtbare tuinderijen zich uit, soms heel ver. Deze straatweg is aangelegd in 1668, zonder tollën en mag als een der eersten van ons land beschouwd worden.

Spoedig kwam het gezelschap

in Grootebroek aan,

dat 1 uur gaans gelegen is ten Westen van Enkhuizen en eertijds een der welvarende „Streek”dorpen was. De economische crisis der laatste jaren heeft ook dit dorp niet onaangetast gelaten. De voornaamste bron van inkomsten was de enorme export van aardappelen, groenten en fruit naar Duitschland. Toen dit echter werd stopgezet, bleef alleen de binnenlandsche markt als afzetgebied over en deze was niet groot genoeg voor de groote hoeveelheden, die in de „Streek” geteeld worden.

Na de voorgaande vette jaren heeft de werkzame bevolking zich met energie door de latere magere jaren heengeslagen en hoopt zij, evenals hun mede-landgenooten een betere toekomst tegemoet te gaan.

Aan weinigen zal het bekend zijn, dat *Grootebroek in vroeger eeuwen Stad is geweest.*

Het was wel niet de voornaamste onder de West-Friesche steden, maar telde toch mee. Reeds in 1365 kreeg het Stadsrechten van Albrecht van Beijeren en werd het ommuurd.

Twee poorten, een Westelijk en een Oostelijk, gaven toegang tot de stad *). Met de andere W.-Friesche steden werd handel gedreven.

Na de verandering van Regeering in de 2e helft der XVIe eeuw, behoorde Grootebroek ook onder de „geprivilegeerde” steden. Deswege zond het ook, evenals de andere „Stemmende Steden” afgevaardigden ter Algemeene Dagvaart van 's Lands Staten. De Vroedschappen verkozen Burgemeesteren en Vredemakers. (Tegenw. Staat der Vereen. Nederlanden).

Ten tijde der Reformatie bleef de bevolking in groote meerderheid Katholiek, terwijl de zustersteden in den omtrek juist in meerderheid de nieuwe religie aannamen. Deze steden kon-

*) Uit: P. Noordeloos, Geschiedenis der Stede Grootebroek, 1931.

den het niet goed zetten dat Grootebroek het oude geloof getrouw bleef en behandelden haar deswege niet meer als stad. Vooral Enkhuizen ging hierin voor. Grootebroek stoorde zich hier weinig aan en zette dersniettegenstaande haar stedelijk leven voort. Doch omstreeks den Napoleontischen tijd, toen alle steden, groote zoowel als kleine, een slechten tijd doormaakten is langzamerhand het stadskarakter geheel verdwenen, om plaats te maken voor het dorpsleven, zooals dat ook in de andere „Streekdorpen” al sinds eeuwen geleid werd.

Van de vroegere „Stadsglorie” is niet veel meer over dan de authentieke stukken, die zorgvuldig in het archief bewaard worden. En om deze merkwaardige documenten te bezichtigen werd een uitstapje daarheen vanuit Hoorn ondernomen *).

*Het Raadhuis **)*

het 4e in den loop der eeuwen, is gebouwd in 1930 door den Architect C. Weel aldaar. De bouworde is in overeenstemming met het landelijk karakter van „De Streek”. Op de pyramidekap rust 'n sierlijke koepel, die het Raadhuis als zoodanig boven de omgeving accentueert. De voorgevel met z'n rondbogige portiek en hoekige erkel is rustig gehouden en doet vriendelijk aan. Het interieur beantwoordt aan de eischen, die een moderne gemeentehuishouding aan een dorps-raadhuis mag stellen: degelijk, en toch smaakvol, eenvoudig en geriefelijk, maar niet minder practisch. De vensters zijn van glas in lood, in nuanceering van blank, getint, antiek, melk- en kathedraalglas. De vogelfiguren symboliseeren de deugden der vroede vaderen: uil (wijsheid), valk (adeldom), pelikaan (toewijding), haan (waakzaamheid), specht (arbeidslust), ekster (welsprekendheid) en duif (vrede). De glazen in de Secretarie zijn versierd met ooievaar (geboorte), duivenpaar (huwelijk) en kraaien (overlijden), terwijl de burgemeester in zijn kamer voortdurend herinnerd wordt aan kracht door een leeuw, trouw door een hond en energie door 'n eekhoorn. Deze, alsmede het meubilair

*) Grootebroek als gemeente telt thans pl.m. 4400 inwoners, over verschillende dorpen verdeeld. In verband met den tuinbouw als hoofdbron van inkomsten bezit de gemeente een Lagere Tuinbouwschool, die ook door leerlingen van elders bezocht wordt.

***) Deze gegevens zijn ons welwillend verstrekt door ons geacht medelid Pastoor A. E. Rientjes.

zijn allen ontworpen door den kunstzinnigen burgermeester van Grootebroek, den heer Schrijnder.

Z.Ed. Achtbare, die ook verdienstelijk schildert, heeft van het groote aantal zijner werken 10 der beste doeken aan de gemeente geschonken om daarmede het interieur van het Raadhuis te versieren. In de Raadszaal hangen een fijn portret van H.M. de Koningin, alsmede „de Smid van Andernach” en „Ambtenaren”.

Ontvangst ten Raadhuize.

Bij aankomst in het vriendelijke dorp ontving de heer P. Noordeloos, Secretaris der Gemeente, het gezelschap in de warm betegelde hal en toonde het allereerst de schilderstukken van den Burgemeester. Daarna leidde hij 't rond in de verschillende vertrekken en belandde tenslotte in de kluis, waar het Archief geborgen is. Hier toonde hij de authentieke Handvesten en Stadsrechtbrieven van Grootebroek, in 1365 verleend door Hertog Albrecht van Beijeren, vervolgens Privilegie-oorkonden op perkament van Philips II (1569) e.m.d. Nadat het voor-een-dorp-rijke-archief bezichtigd was dankte de heer J. v. d. Lip den heer Noordeloos vóór ontvangst en geleide in dit mooie Raadhuis.

Terugtocht.

De terugkocht werd nu genomen weer door de interessante Streekdorpen Hoogkarspel, Lutjebroek en Blokker naar Hoorn.

In Hotel Geel werd nog even de Afternoon-tea gebruikt en daarna snorden de wagens door het vruchtbare N.-Holland, door Purmerend en de industrie-rijke Zaanstreek naar Groot-Mokum, waar het „uitstappen!” klonk.

We hebben een mooie en rijke excursie achter den rug, daarvoor is een lang verslag vereischt. We hopen evenwel de lezers niet verveeld of vermoeid te hebben.

De 20ste eeuwse welvaart in de door ons bezochte streken — al is die dan niet te vergelijken met die van vroeger eeuwen — die de laatste jaren bedenkelijk kwijnende, begint gelukkig weer symptomen van opleving te vertoonen. Ook ons Genootschap mag zich in het jubeljaar weer in bloei verheugen.

Houden we vast aan Coen's eeuwige leuze:

ENDE DESEPEREERT NIMMER!

JOAN VIS.

In het archief van „Niftarlake” zijn aanwezig de cliché's, welke gediend hebben voor illustratie der hieronder genoemde jaarboekjes:

- 1913: Het Goed „Ten Bosch” omstreeks 1780 (Maarssen).
- 1914: 't Huys Kronenburg (Loenen).
Loosdrechtsch porcelein, 3 stuks. (zie ook 1929).
- 1916: Opschrift op Rom. altaarsteen, te Vechten gevonden.
Looden plaatje van Romeinsche afkomst.
- 1917: Gunterstein te Breukelen, 2 stuks.
Out-Gunterstein.
Ouderhoek (Nieuwersluis).
- 1921: Herv. Kerk te Nederhorst den Berg.
Inscriptie op deurkozijn Kerk Nederhorst den Berg.
Herv. Kerk te Breukelen.
Monument voor de verlichte eeuw (Muiden).
- 1922: De Abdij te Elten.
Oude munten (uit de 12e eeuw).
- 1925: Muiderslot Muiden (zie ook 1927).
Kerk te Muiderberg.
- 1926: Commandeury te Montfoort.
Het Kasteel en Oudemannenhuis te Montfoort.
Zydebalen te Zuilen.
Herv. Kerk te Abcoude.
Beelden van Cosmas en Damianus.
Titelblad uit oud memorieboek.
Interieur Herv. Kerk te Abcoude.

- 1929: Loosd. porcelein (zie ook 1914).
Borduurwerk uit de vorige eeuw (bewerkt door een in-
gezetene van Loosdrecht).
- 1930: IJsvermaak te Baambrugge omstreeks 1780.
Lindenhoff te Baambrugge.
Zorgvrij te Baambrugge.
Slot te Abcoude.
- 1931: Excursie naar Culemborg.
Excursie naar Buren.
Voetangel (Abcoude).
„Kievitsheuvel" a.d. Holendrecht (bij Abcoude).
„Driemond" (tusschen Gaasp en Gein) bij Weesp.
„Hoogerlust" (Gein tusschen Abcoude en Weesp).
Doophek Herv. Kerk (Abcoude).
- 1932: Excursie naar Nyenrode.
Doopvont Nieuw-Loosdrecht, 5 stuks.
Korenmolen (Abcoude).
Molen Slotspolder (Abcoude).
Donkervlietsche Molen bij Loenersloot.
Molen Oostzijdsche Polder (Baambrugge).
Roode Molen (Baambrugge).
Hek Marktveld (Abcoude).
- 1933: Groote Kerk te Weesp (1649) (zie ook 1935).
Schuilkerk te Weesp (1577—1794).
R.K. Kerk te Weesp (1794—1876).
R.K. Kerk te Weesp (1876—heden).
Archiefstuk N. Herv. Gem. te Maarssen betr. Port.
Synagoge.
Voormalige Port. Synagoge te Maarssen.
- 1934: Gravin Ada, de vijftiende Gravinne van Hollandt,
Zeelandt ende Vrieslandt.
Leidsche Burg.
Cromwyck te Maarsseveen.
Ridderhofstad de Haar.
Kerk de Haar.

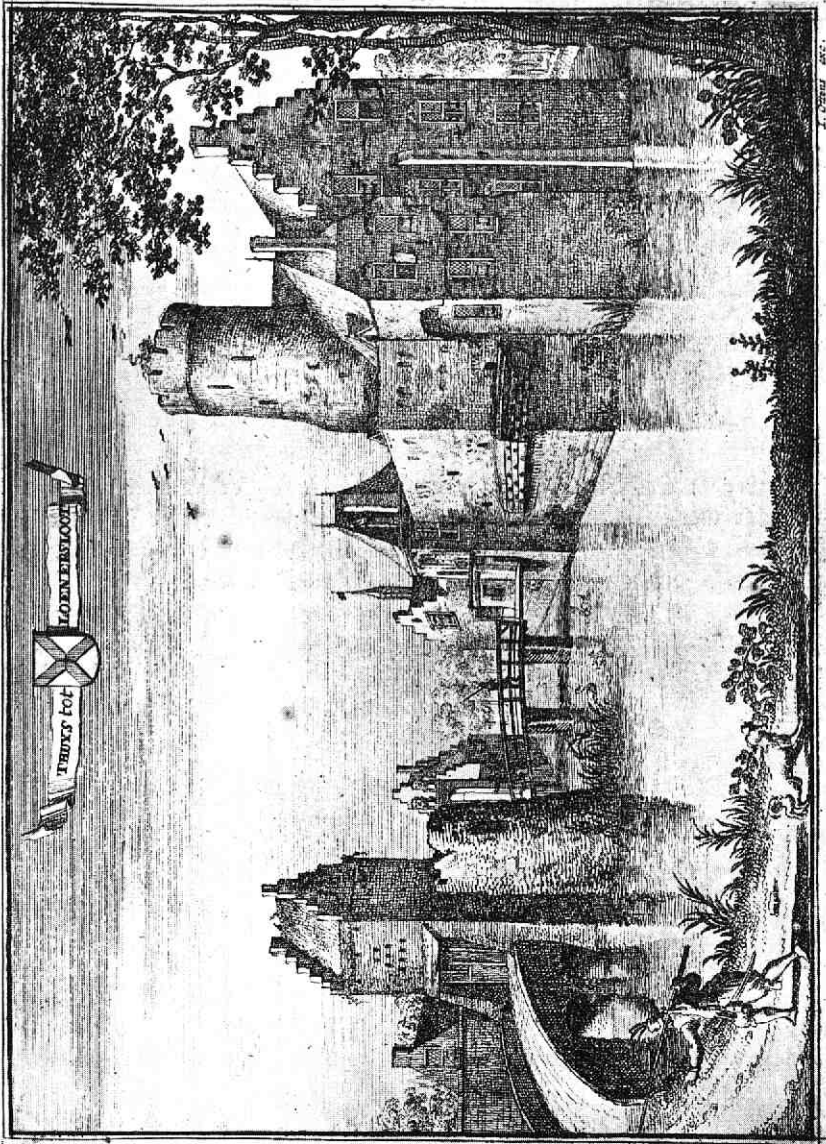
LXXI

- 1935: Huys ter Meer (Maarssen) 3 stuks.
Balksleutels in de kerk van Blauwkapel 2 stuks.
- 1936: Excursie Haarzuilens.
Oude Vechtbrug te Maarssen.
Laatste rest van Beresteyn te Maarssen.
Orgel uit de kerk van Beresteyn te Maarssen.
Plattegrond van Maarsseveen (1650).
Kerk op Beresteyn geschilderd op gaas.
Oud 17e eeuwsch huis aan de Zogwetering (Maarssen).
Voormalige school „Endelhoven" (Maarssen).
Portret stichteres van de Manastichting (Maarssen).
Orgelfront R.K. Kerk (Abcoude).
Vroegere bedding en tegenwoordige loop Kromme Ang-
stel (of Geyn) te Baambrugge.
Gezicht in roef Maarssensche trekschuit (zie ook '18).

Behalve de hierboven genoemde cliché's, waarvan op verzoek van een der leden van ons Genootschap opgave gedaan wordt, zijn er nog enkele die, hoewel misschien nog bruikbaar, niet duidelijk genoeg zijn, om te kunnen constateeren, bij welke artikelen ze gediend hebben.

W. F. GREVENSTUK.

Secretaresse Red. Jaarb.

LORDS OF THE
1847

1847

Schets van de geschiedenis van Loenersloot ¹⁾,

In de onbekendheid, welke er in het algemeen heerscht ten aanzien van den oorsprong der meeste kasteelen, deelt ook Loenersloot in ruime mate.

Hoewel men tegenwoordig minder als vroeger geneigd is de geschiedenis van vele kasteelen terug te voeren tot op den Romeinschen tijd, schijnt toch het vermoeden gerechtvaardigd, dat reeds de Romeinen te Loenersloot een kleine sterkte of post gehad hebben, daar Heda melding maakt van een te Loenersloot opgegraven grafsteen, welks hieronder volgend opschrift nog niet geheel afdoende is verklaard ²⁾:

D.

AD. N. AMAL. L. A. F. A. R. MAILORIUS VICTOR ET MAILORIA MAIORENA FILI. F. C.
--

M.

Behalve Loenersloot zullen er in de Vechtstreek nog wel enkele kasteelen zijn, welker oorsprong waarschijnlijk daarin zal moeten worden gezocht, dat door de latere landsheeren kasteelen werden opgetrokken op de grondslagen der Romeinsche sterkten, die of door den tand des tijds vervielen of na den aftocht der Romeinen door de bevolking werden verwoest. De Vecht was toen een van de belangrijkste heerwegen, waaraan en waarbij zij allicht verschillende posten hadden, eensdeels om

¹⁾ Dit artikel is grotendeels ontleend aan het uitvoerige M.S. „Schets van de geschiedenis van het geslacht, het Huys en de heerlijkheid Loenersloot” door wijlen mijn grootvader Jhr. P. H. A. Martini Buys.

²⁾ De Episcopus Ultraiectinis, door De Beka & Heda, 1643, blz. 13.

tol te heffen, anderdeels om de bevolking in toom te houden.

Van de gebeurtenissen, die zich hebben afgespeeld in al de eeuwen, die er verliepen tusschen den tijd, waarin de Romeinen deze landen verlieten, tot eindelijk Loenersloot zou worden gebouwd, is niets tot ons gekomen.

In den Karolingischen tijd kwam het geheele Vechtgebied en dus ook Loenersloot te staan onder het gezag der gouwgraven van Niftarlake, die later geleidelijk verdrongen werden door de bisschoppen van Utrecht, wier macht gestadig toenam na het aannemen van het Christendom door deze streken. Van deze steeds groeiende macht getuigt een lijst van landgoederen voor het jaar 960 aan de Utrechtsche kerk geschonken. In deze lijst worden verschillende landerijen in de Vechtstreek gelegen opgesomd en daaronder ook genoemd: „*In Lonaralaca twee deelen van het dorp aan S. Maarten gewijd*”¹⁾ met welk dorp blijkbaar Loenen is bedoeld, omdat dit dien heilige als schutpatroon had.

Onder Lonaralaca moet Loenresloot worden verstaan, waarin het woordje „laca” (laato of leek) in het algemeen omtrek, gebied of wel grens aanduidt, terwijl in Loenresloot het woord sloot ook grens beteekent²⁾. En daar het dorp Loenen destijds „Lona” heette, wijst de benaming „Lonara-laca” op een strook grond, gelegen op de grens (hier de N.W.) van het dorp Loenen, later als Loenresloot bekend.

Zelfs nog tot in de veertiende eeuw maken verschillende oorkonden melding van „de Sloot”; d.i. het water thans de „Angstel” geheeten, terwijl de toen reeds bestaande heerweg tusschen Loenersloot en Loenen als de „Slootdijk” (sedert 1812 tot rijksstraatweg bevorderd) bekend stond³⁾. Deze dijk

1) Bijdragen tot de geschiedenis en oudheden der provincie Utrecht, door Jhr. J. J. de Geer, 1860, blz. 350, en

Geschiedkundige beschouwing van het oude handelsverkeer der stad Utrecht, door Jhr. Mr. H. M. A. J. van Asch van Wijck, 1845, blz. 213 (4de stuk).

2) Bijdragen tot de geschiedenis en oudheden der Provincie Utrecht, door Jhr. J. J. de Geer, blz. 347.

Het woordje „lo” zal wel wijzen op den toenmaligen boschrijdom dezer streken.

3) Onjuist is de opvatting, dat onder „Slootdijk” alleen de kerkbuurt moet worden verstaan (zie Niftarlake 1913, blz. 41).

diende ter bescherming van het daarachtergelegen land tegen het overstromingswater van de Sloot.

In het genoemde register van aan de Utrechtsche kerk geschonken goederen worden ook de villa's vermeld, waarbij zij waren gelegen, en aangezien Lonaralaca daaronder ook voorkomt ¹⁾, kan het zijn, dat deze plaats reeds toen eenige bewoners had, wier verblijven een afzonderlijke villa uitmaakten, hetzij dan al of niet aangelegd rondom een huis of hof en op den grond, die den heer ervan toekwam. Of toen evenwel reeds het huis Loenersloot bestond en of er ook al een heer van Loenersloot leefde is ons onbekend. Zeker is wel, dat wij ons het toenmalige huis niet moeten voorstellen als het middel-eeuwsche kasteel, zooals wij dat kennen uit een dertigtal afbeeldingen der 17e en 18e eeuw. Wij hebben ons dit eerder voor te stellen als een versterkte landhoeve, ter vervanging waarvan het latere kasteel vermoedelijk in de eerste helft der dertiende eeuw is gebouwd.

Bij gelegenheid van een grensgeschil tusschen Egbert van Aemstel en den bisschop van Utrecht regelde keizer Barbarossa in 1156 de grenzen tusschen het Bisdom en de heerlijkheid Amestella bij een akte, waarin Henricus van Lonreslothe met Arnoldus Cultel, Albera en Wilhelmus van der Aa als raadslieden van het kapittel van St. Marie te Utrecht en Henric graaf van Gelder als advocaat of voogd van het Bisdom optraden ²⁾.

Hoewel wij het niet uitdrukkelijk vermeld vonden, vermoeden we dat Henricus heer van Loenersloot was. Immers Loenersloot was gelegen tusschen het Bisdom en het gebied der heeren van Amstel, zoodat een heer van Loenersloot niet alleen een der beste deskundigen voor een grensregeling kon zijn, maar ook zelf ten nauwste hierbij betrokken zal zijn geweest ter behartiging zijner eigen belangen.

Negen en twintig jaren later, in 1185, worden „*Henricus de Lonreslote et frater ejus Gerardus Splinter*” vermeld als wereldlijke getuigen in een akte, waarbij schenkingen van goede-

¹⁾ Bijdragen tot enz., door De Geer, blz. 88.

²⁾ Oorkondenboek van de Graafschappen Gelre en Zutphen, door Mr. L. A. J. W. Baron Sloet, Nr. 304.

ren worden gedaan aan de kerk van St. Jan te Utrecht. Het volgende jaar komen zij weer samen voor¹⁾.

Of deze Henricus dezelfde is, die reeds in 1156 wordt vermeld, is onbekend, zoo ook hoe zijn broeder kwam aan den wonderlijken voornaam Splinter, die we in dit geslacht nog veel zullen aantreffen.

Tot nu toe vonden wij van de familie Van Loenresloet slechts zeer schaarsche berichten, hetgeen ons geenszins verwondert. Niet alleen werd in die tijden nog veel meer mondeling geregeld als later, maar ook de gesloten huishouding maakte, dat er weinig economische en politieke betrekkingen met anderen, niet inwoners van de heerlijkheid, werden onderhouden, terwijl er toen nog geen sprake was van beleeningen, want de heer van Loenresloot stond tot 1258 onmiddellijk onder den Keizer. Dit veranderde nu met Dirck Splinter.

In 1258 droeg Splinter van Loenresloet, die trouwens ook Dirck Splinter of alleen Dirck genoemd werd, zijn huis en al zijn goederen op aan den graaf van Gelre, Otto met den paardenvoet. De vertaling van deze akte in het Latijn luidt als volgt²⁾:

*„Ik, Dirck gezegd Splinter de Coenresloe (Lainrescloet) rid-
der, doe kond allen, die dezen tegenwoordigen brief zullen
„zien, dat ik heb overgedragen en afgestaan in vrijen eigendom
„aan den Edelen Heer, Heer Otto graaf van Gelre het hof te
„Comesloch (Lainrescloet) en al mijn goed, ook dat gedeelte
„van Uym (Gruey)³⁾ daaraan grenzende, maar ik en mijne op-
„volgers bezitten en behouden in eeuwig leen van gezegden
„graaf en zijne opvolgers dit hof en al het goed. Ten bewijze
„hiervan heb ik dit schrijven met mijn zegel bekrachtigd. Ge-
„daan in het jaar ons Heeren 1258, den 24. Februari”.*

Dat hij zijn bezittingen opdraagt aan den graaf van Gelre wordt nog bevestigd door *„een Latijnsch briefken, dairinne
„heer Splinter van Loenresloot opdraecht greeff Otto van Gel-
„re alle alsulcke goeden hij leggende heeft an dander zijde des*

¹⁾ De Nobilitate, door A. Mattheus, 1686, blz. 953 & 954.

²⁾ „Dat altste Register” blz. 89 vso., (R.A. te Arnhem), (Oorkondenboek enz., door Baron Sloet, Nr. 803).

³⁾ Hiermee is het Geyn bedoeld.

„Geijns van data 1258 den 24en Februarij”¹⁾). Dat hier niet van al zijn goederen gesproken wordt zal wel aan een vergissing moeten worden toegeschreven, temeer daar een eeuw later weer alle goederen aan den Gelderschen hertog werden opgedragen.

De reden, waarom Dirck Splinter in 1258 zijn vrij eigen goed den graaf van Gelre opdroeg, weten we niet. Misschien is het geweest om zich op zijn leenheer, die op geen al te besten voet verkeerde, zoowel met den graaf van Holland als met den bisschop van Utrecht en met den heer van Amstel, te kunnen beroepen, wanneer een dezer zooveel machtiger potentaten dan hij te eeniger tijd zijn huis en goed zouden willen in beslag nemen. Nog het jaar tevoren trachtte de heer van Amstel tevergeefs Vreeland te bemachtigen en mogelijk is Splinter hierna bevreesd geworden zijn goed te zullen verliezen.

Deze akte is van belang, omdat zij aantoont, dat Loenersloot voor dien tijd een vrij eigen of allodiaal goed was en het toen een Geldersch feudaal leen is geworden. Vervolgens zien wij er uit, dat de gronden, die er toe behoorden op beide oevers van het Gein (het verlengde van de Sloot) lagen. Zij besloegen naar onze berekening een oppervlakte van minstens ruim honderd morgen. Het grootste gedeelte hiervan „De Boomgaarden of 75 morgen” bevond zich aan den oostelijken of rechter oever in het gerecht van Loenersloot, terwijl het huis met de overige landen, volgens gegevens van lateren tijd, op de linker of westelijke zijde onder het gerecht van Abcoude lag. Het moge wellicht vreemd klinken, dat het huis zelf buiten het gerecht van zijn landsheer gelegen zou zijn geweest, toch is er geen spoor van het tegendeel te ontdekken. Desniettemin komt het ons toch waarschijnlijk voor, dat in werkelijkheid het huis oorspronkelijk wel degelijk in de daarbij behorende heerlijkheid gelegen zal hebben. Destijds waren de grenzen, als gevolg van de geringe cultuurwaarde van den grond, niet altijd even nauwkeurig.

Ook zien wij uit de akte van 1258, dat Dirck Splinter heer van Loenersloot was en dat voor het eerst melding van het huis

1) „Inventaris van brieven aangaende ende ruyrende den hujsen ende hofstede van Loenresloet”, voorkomende onder Nr. 635 van den 2e. Supplementcatalogus van het Prov. Archief te Utrecht, door Mr. S. Muller.

wordt gemaakt, Onder „curia”, zooals dit in de akte staat te lezen en in de vertaling door hof is weergegeven, heeft men niet alleen bezitting van landgoederen te verstaan, maar ook het huis van den heer dier goederen met zijn toebehooren, alles tezamen uitmakende de vrij eigen bezitting en het middelpunt vormende van de „villa”, soms zooals hier met haar eigen kapel en voorts uit de tot het hof behorende landzaten.

Het wapen van het geslacht Van Loenresloet vonden wij het eerst in 1246 op een door Dirck Splinter gegeven thans verloren zijnd zegel ¹⁾. Dit vertoonde in goud een rood St. Andrieskruis, het volle wapen van Loenersloot, dat steeds door den hoofdfamilietak, tot zijn uitsterven in het begin der vijftiende eeuw, werd gevoerd.

Dat Dirck Splinter ²⁾ een zoon Henrick had, die hem als heer van Loenresloot opvolgde, volgt vrij zeker uit hetgeen vermeld wordt in een lijst der leenmannen in Utrecht van den graaf van Gelre, waarin men onder meer leest:

„Item Henricus filius Splinters obtulit curiam que dicitur „Odehof”, ³⁾ en in een soortgelijke lijst lezen we het volgende, dat vertaald luidt:

„Item Henricus zoon van Splinter heeft verkregen van onzen „heer graaf in leen een curia (hof) genaamd Oedehof met alle „toebehooren, welke zoo goed en rijk is, dat niemand in deze „goederen een deel heeft behalve de graaf” ⁴⁾.

Dat met „Odehof” Loenersloot is bedoeld zal duidelijk blijken bij de volgende beleening in 1358, waarbij Loenersloot den „Aldenhof” wordt genoemd.

Deze beide lijsten zijn afschriften van een niet meer bestaande lijst van omstreeks 1260, waarschijnlijk opgemaakt door een

¹⁾ Volgens W. A. Baron van Spaen, die het zegel nog heeft gezien en afgeteekend in zijn M.S. „Genealogie der familie van Loenersloot” (Arch. v. d. H. R. v. A.).

Opmerkelijk is de overeenkomst van dit wapen met die van de geslachten Ruysch van Linschoten en Van den Eng.

²⁾ Met hem kan men rekenen, dat de geregelde stamreeks van het geslacht Van Loenresloet begint.

³⁾ Oorkondenboek der Gr. Gelre & Zutphen, door Baron Sloet, Nr. 725.

⁴⁾ Akten betreffende Gelre en Zutphen, door Van Doorninck en Van Veen, blz. 419.

Geldersch geestelijke, die minder bekend was met de Utrechtsche toestanden en daardoor de namen sterk heeft verminkt. Mogelijk is ook, dat Loenersloot in dien tijd ook wel den „Alden Hof" werd genoemd, hetgeen er dan op zou wijzen, dat het toen reeds geruimen tijd bestond.

De zooeven genoemde Ridder Henric had waarschijnlijk twee zoons: Gijsbrecht en Dirck, waarvan de eerste heer van Loenersloot zal zijn geweest overeenkomstig de bepalingen van den opdracht van 1258. Zijn zegel vertoont het volle wapen van Loenersloot, in tegenstelling met zijn broeder, den Ridder Dirck, die vermoedelijk het wapen heeft gebroken door een barenstee van drie voeten. Dit laatste meenen we te mogen opmaken uit het feit, dat het meerendeel van Dirck's zoons het op deze wijze gebroken wapen heeft gevoerd, hetgeen zij dus in navolging van hun vader zullen hebben gedaan ¹⁾).

Gijsbrecht's zoon Henrick ontmoeten we onder meer in een akte van 1310, waarbij Sweder van Abcoude van het kapittel van St. Marie te Utrecht in pacht verkrijgt het gerecht, de tins en de tienden van Kortenhoef, Ankeveen en van Horstwaerde, benevens de Indijktienden ²⁾). We zien dus uit deze akte, dat in 1310 reeds de Indijk bestond, welke klaarblijkelijk met geen ander doel is aangelegd dan om de Loenerslootsche en de noordelijker gelegen landen vrij te houden van het overstromingswater van de Vecht. De overstromingen werden hierdoor verplaatst ten koste van de lager gelegen landen, maar geenszins opgeheven, reden waarom men al spoedig het plan opvatte om het Vechtwater afdoende te beteugelen. Wegens de toendertijd veelvuldig voorkomende overstromingen werd in de veertiende eeuw de regeling van het dijkwezen door de overheid ter hand genomen ³⁾). Wel kwam er een groote verbetering tot stand door het leggen van den Hinderdam in 1437, waardoor de Indijk veel van zijn waarde zal hebben verloren, zonder nog overbodig te

¹⁾ Een dezer zoons is denkelijk Wilhelmus van Houdaen (vermeld 1303) geweest, waarmee dan de afstamming van het geslacht Van Oudaen uit dat van Loenersloot kan worden verklaard.

²⁾ Cartularium v. h. Kapittel van St. Marie, (R.A. te Utrecht).

³⁾ Men zie over een en ander uitvoeriger Jhr. P. H. A. Martini Buys in „Bijdrage tot de Gesch. v. d. Vecht", in het Tijdschr. v. h. Kon. Inst. v. Ing., 1903, blz. 12.

worden, maar reeds eerder, in 1326, werd uit vrees voor het groote overstromingsgevaar door Graaf Willem III met vier van de belangrijkste belanghebbende edelen, namelijk Ridder Sweder van Abcou, Heynric van Lonreslote, Splinter van Nuwenrode en Arnst van der Hurst een overeenkomst gesloten om de Vecht op een lager dan Otterspoor gelegen punt, en wel te Muyden af te dammen. De inhoud van deze overeenkomst is voor ons van belang ¹⁾. Graaf Willem was verreweg de grootste belanghebbende en benoemde derhalve vier van de zeven heemraden. De zevende heemraad zou worden benoemd door Heynrix van Loenreslote met Gijsbrecht van Ruwiel, Splinter van Nuwenrode en het kint van den Poele, welker goederen allen door middel van de Aa en de Angstel op het Geyn afwaterden.

Henrick moet dus heer van Loenerslote zijn geweest, want zonder die beleening zou hij nooit gerechtigd zijn geworden met anderen een heemraad aan te stellen.

Van dit plan tot het afdammen der Vecht is evenwel niets gekomen. Mogelijk is het op de hooge kosten afgesprongen. Ook de stad Utrecht, zal, in 't vooruitzicht van deze belemmering voor haar scheepvaart op de Vecht, het plan hebben tegengewerkt.

Uit een akte van 1327 ²⁾, waarbij Graaf Willem van Holland Jacob van der Aa verleidt met 16 morgen land in Oudencoop in Henrick's gerecht van Loenreslote, blijkt, dat het gerecht van Oucoop toen reeds behoorde aan de heeren van Loenerslote en het is sindsdien steeds daarmee verbonden gebleven. Ook nog heden bestaat de naam als die van een deel der heerlijkheid.

Henrick had een broeder, Hughe van Loenreslote, die in 1328 door Graaf Willem verleid werd met zijn woning, een bouwhoeve gelegen tot Loenen aan de Slootdijk en geheeten „te Velde” ³⁾. Deze Hugo was het hoofd eener niet-ridderlijke tak zijner familie, die zich door zijn beide zoons, Gijsbrecht en Hughe, weer in twee zijlijnen heeft gesplitst, waarvan de tweede

¹⁾ Extract uit het Reg. der leenen van Holland, 1316—1337, EL. 31, cas: C. Fol. 5, (R.A. te 's Hage).

²⁾ Oude leenregisters, Reg. E.L. 6 Capitulo Amstellant, fol. 6 en Reg. E.L. 31, fol. 5, (R.A. te 's Hage).

³⁾ Zie hierover uitvoeriger Jhr. Mr. H. Smislaert in „Landbouwkundig Tijdschrift”, 1925, blz. 52.

Afb. 2. Het Rechtshuis en de Kapel van Loenersloot.

gedurende drie geslachten het huis te Velde in leen had en ook bewoonde, totdat dit, bij gebrek aan mannelijke nakomelingen, op het einde der 15e eeuw kwam aan Jan van der Meer.

Henrick verkeerde veel in de omgeving van den Bisschop en was daar in aanzien. Zoo vinden we hem aangesteld tot kastelein van 's Bisschops residentieslot „de Horst", waaraan een aanzienlijk tractement, tenminste in naam, verbonden was en voorzooveel de berooide bisschoppelijke kas de betaling ervan toeliet, want reeds in 1329 wordt hij zelfs als burggraaf van dat slot vermeld, waarschijnlijk ter betaling van de bisschoppelijke schulden, die zich ten gevolge van het gevoerde wanbeheer steeds meer opstapelden ¹⁾. Ook diens gelijknamige achterneef, Henrick van Loenresloet, onderhield zeer vriendschappelijke betrekkingen met het Sticht; hij was van 1321 tot omstreeks 1351 deken van St. Jan, terwijl hij het later zelfs bracht tot domproost en bisschoppelijk officiaal.

Gijsbrecht is vermoedelijk zijn vader, Henrick de burggraaf, als heer van Loenersloot opgevolgd. Hij komt het eerst voor in

¹⁾ De Nobilitate, door Mattheus, blz. 530.

een door hem gegeven fundatiebrief van de kapel te Loenersloot van 1339, waarin hij zegt, dat die kapel door zijn voorouders is gesticht ¹⁾).

Na het uitbreken van den oorlog met de Friezen liet Willem van Holland al zijn leenmannen ten oorlog roepen, waartoe hij boden in allerlei richting zond, ook naar den heer van Loenersloot, zooals blijkt uit de uitgaven door 's Graven rentmeester Florens van der Boechurst in 1345 gedaan. Hieronder komt voor: „*Item van coste ghedaen in bootscapen om mijns Heren „reysse ten Vreeslantwaert. Eerst enen bode die liep tot Loenreslothe, tot Nuwenröde, to Ruyol ende ter Horst om te wederbleden den dach van te wesen tot Donkerslothe ende dat „die heren comen souden bi mijn Here tot Amstelredamme, des „Woensdaghes nae St. Lambertsdagh*” (21 September) ²⁾.

Naar het schijnt liet Ridder Gijsbrecht Loenersloot om ons onbekende redenen na aan zijn verren neef Dirck Splinter Heer Dirckszoon, die in 1358 opnieuw „*den alden hoff to Loenresloet*” met alle goederen den graaf van Gelre opdroeg ³⁾) waarna van 1378 tot 1517 alleen een gedeelte der gronden, namelijk die bekend stonden als „de Boomgaarden of 75 morgen” nog Geldersch leen bleef, totdat deze toen zijn vervreemd van de andere Loenerslootsche goederen. Het is wel vreemd, dat de beleening na een eeuw door een hernieuwde opdracht en teleenontvangning moest worden bestendigd. Hiervoor zal wel een aanleiding zijn geweest. Misschien heeft de hertog van Gelre de erfelijkheid van het leenbezit op Dirck Splinter eerst niet willen erkennen, omdat hij geen directe afstammeling was van zijn voorganger.

Wat ook de oorzaak moge zijn geweest, dat Loenersloot kwam aan Dirck Splinter en deze het aan Gelre opdroeg, zeker is het, dat het daarna weer terugkeerde in den hoofdtak van het geslacht.

Voor het jaar 1364 werd, wegens den grooten geldnood, waarin bisschop Jan van Arkel verkeerde, Ridder Henrick van Loenresloet beleend met het slot Vredelant, als waarborg voor

¹⁾ „Inventaris van brieven aengaende Loenresloet”. Van deze kapel, waarin tot ca. 1700 begraven werd, zijn nog resten over in het ter plaatse staande hotel.

²⁾ Werken v. h. Hist. Genootschap, 1875, Deel I, blz. 415.

³⁾ Register der uitheemsche leenen, Loenen L. 73, (R.A. te Arnhem).

door hem voorgeschoten gelden ¹⁾. Dit ambt was geen onvoor-deelige zaak, omdat aan het in pand hebben daarvan verbonden was het maarschalksambt van het Neder-Sticht en het kasteleinschap van het slot en verder nog de rechtspraak in de gerechten Nichtevecht, Vredelant, Breukelen en Maarsen. De goedheid van Henrick blijkt wel hieruit, dat hij bij de aflossing 18230 ponden te vorderen had ²⁾.

In 1369 wist de Bisschop met veel moeite van de stad Utrecht weer de noodige gelden te verkrijgen om de beleening van Vredelant aan Henrick af te lossen ³⁾. De stad Utrecht had er het grootste belang bij, dat het Slot niet in verkeerde handen kwam, omdat van daaruit het Utrechtsche handelsverkeer over de Vecht ernstig kon worden belemmerd. Na de aflossing leverde Henrick van Loenresloet zijn rekening en verantwoording over het door hem gevoerde beheer van het Slot en het maarschalksambt aan den Bisschop in, die deze niet behoorlijk in orde vond en verbetering eischte, welke echter zoo lang uitbleef, dat de Bisschop hem gevangen zette. Aan twee scheidsrechters werd het geschil ter vereffening opgedragen. Ridder Henrick moest binnen een jaar een verbeterde rekening inleveren en tevens werd hij uit de gevangenschap ontslagen ⁴⁾. Nadat in 1371 aan Henrick de door hem beëdigde pandbrief was teruggegeven, was deze zaak van de baan ⁵⁾.

In het gevolg van Graaf Jan van Blois, die naar het hertogdom Gelre dong, nam hij als Geldersch leenman in 1372 deel aan de krijgsbedrijven in Gelderland tegen de Bronckhorsten. Hij trok daarin mee, evenals Jan van Arckel met 19 te zijnen koste uitgeruste ruiters, zoodat hij wel tot de rijkste edelen van zijn tijd zal hebben behoord, daar geen van de anderen, behalve dan Jan van Arckel, zelfs maar de helft van zijn aantal ruiters in het veld bracht ⁶⁾.

¹⁾ De Nobilitate, door Mattheus, blz. 355.

²⁾ Idem.

³⁾ Idem.

⁴⁾ Catalogus van het Archief der Bisschoppen van Utrecht, door Mr. S. Muller Fzn., Nr. 461 (R.A. te Utrecht).

⁵⁾ Catalogus der Regesten der stad Utrecht, door Mr. S. Muller Fzn., Nr. 369 (Stadsarch. te Utrecht).

⁶⁾ De tocht van Jan van Blois om Gelre, 1371—'72, door Van Door-ninck, 1898, blz. 99 en 101.

Nog in het zelfde jaar overleed Henrick en werd hij in het bezit van het huis en de uitgebreide goederen van Loenersloot opgevolgd door zijn broeder Splinter, den tweeden en jongsten zoon van Gijsbrecht en Maria van Cronenburch. Deze was ongetwijfeld de meest beruchte van zijn geslacht. Evenals verschillende zijner voorvaderen had hij het gerecht van Maarsenbroeck en verschillende goederen in den lande van Arkel in leen.

Splinter van Loenresloot, nauwelijks als heer opgetreden, deed zich spoedig kennen door de zucht om zijn rijkdommen op alle mogelijke wijzen te vergrooten, hetzij door minnelijken drang of door geweld en roof. Zoo ontzag hij zich niet zijn machtigen buurman Sweder van Abcou en Wouter van Teylingen in hun dagelijksche gerechten te benadeelen, maar evenmin om in den omtrek de inwoners hun goed af te nemen en het zich toe te eigenen. Hij lichtte zelfs bisschoppelijke pachters en poorters van Gouda en Oudewater op ¹⁾. Ook de omstreken van Woerden koos hij voor zijn bedrijf uit.

Toen hij in het jaar 1377 eenige Goudsche burgers in zijn kasteel gevangen hield, klaagde de stad Gouda hem bij den Bisschop aan ²⁾. Deze klacht werd zoo ernstig door den ruwaard Albrecht van Beieren opgenomen, dat deze er zich ook mee begon te bemoeien en er zelfs een bijeenkomst te Utrecht werd belegd, waarbij tot een onderzoek werd besloten ³⁾. Splinter werd onder meer veroordeeld aan de Goudsche kooplieden 1200 oude schilden schadevergoeding te betalen ⁴⁾.

Nadat bisschop Arnold van Hoorn uit het Oversticht was teruggekeerd nam deze de gelegenheid waar om zijnerzijds ook nog een appeltje met Splinter te schillen. Bij den Bisschop zat er echter nog wat anders achter. Hij kende den ongelukkigen toestand waarin Gelre verkeerde door den strijd tusschen de Heeckeren's en de Bronckhorsten, waardoor er feitelijk geen hertog van Gelre was en Splinter dus geen leenheer had, wiens

¹⁾ Werken v. h. Hist. Gen., 1853, Codex Dipl. Neerl., blz. 398 en 403, en Geschiedenis der Stad Gouda, door De Lange van Wijngaarden, Dl. I, blz. 75.

²⁾ Geschiedenis der stad Gouda, Deel II, blz. 427.

³⁾ Register II Memoriale B.G. cas. R. 1377—'90, Fol. 21, (R.A. te 's Hage).

⁴⁾ Register II Memoriale B.G. cas. R. 1377—'90, Fol. 23. (R.A. te 's Hage).

hulp hij in geval van nood zou kunnen inroepen. Van deze gelegenheid wilde de Bisschop gebruik maken om Splinter voor eens en voor altijd onschadelijk te maken, zoodat hij dan ook weldra het plan ontwierp om hem in zijn huis te belegeren. Was dat gehate slot ingenomen, dan kon hij hem naar behagen wetten voorschrijven en hem tot zijn vazal maken.

Van zijn kant had onze Splinter eigenlijk niet zoo heel veel bedreven. Slechts met geweld had hij zijn vermogen en aanzien vergroot, iets wat in die dagen meer gebruikelijk was, ook bij kerk- en andere vorsten.

Arnold van Hoorn had met behulp van de heeren van Gaesbeeck en Abcoude, Vianen en veel andere aanzienlijke ridders een voor dien tijd groot leger verzameld, waarmee hij 2 September 1378 het beleg opende ¹⁾. Van het beleg zelf weten wij geen bijzonderheden, dan dat de Bisschop het huis „*stormde mit steenbusschen ende mit scutte*”. Het duurde tot 20 September alvorens de overgave plaats had ²⁾. Of het slot werkelijk is ingenomen is niet zeker. Meer voor de hand ligt het, dat de overgave zonder eigenlijke inneming plaats had en dus bij overeenkomst geschiedde, want nadat men het voorloopig over de voorwaarden eens was geworden, vertrok de Bisschop naar Luik. Deze onderhandelingen hebben echter nog lang geduurd, daar de Bisschop 10 November nog voor het slot lag, zeker omdat alles nog niet afdoende was geregeld ³⁾.

Wij vermoeden, dat Splinter nog tijdens het beleg de belegering niet tot het uiterste toe heeft willen volhouden, omdat hij voorzag, dat hij zich na verloop van eenigen tijd zou moeten overgeven. De belegering had waarschijnlijk nog wel langer kunnen duren, want Splinter zal zeker niet onkundig zijn gebleven van de plannen van den Bisschop en dus had hij allen tijd om zijn slot in staat van verdediging te brengen.

Splinter deed afstand van zijn burcht en verbond zich verder tot schadevergoeding overeenkomstig de uitspraak van de ridders en de kapittelheeren der Utrechtsche kerk ⁴⁾.

¹⁾ De Episcopis Ultraiectinis, Apendice Beka, blz. 125.

²⁾ Veteris aevi analecta, Mattheus, deel III, blz. 277.

³⁾ Werken v. h. Hist. Gen., 1853, Codex Diplomaticus Neerlandicus, blz. 431, 328, 368, 378 en 270.

⁴⁾ De Episcopis Ultraiectinis, Apendice Beka, blz. 125.

Het innemen van den Utrechtschen bisschopszetel door Floris van Wervelichoven dreigde echter deze zaak op de lange baan te schuiven. De onderhandelingen kregen dan ook eerst in 1386 hun beslag.

Splinter was na het beleg op het slot gelaten en het feit, dat de bisschopszetel niet zonder wapengeweld in andere handen was overgegaan, was voor hem de gewenschte gelegenheid om de regelingen te vertragen. Hij vatte de misdrijven van voorheen weer op en vergreep zich zelfs waar aan het bisschoppelijk gezag, waarbij nog kwam, dat hij ook weer geweldnarigen en aanrandingen bedreef, zelfs zoover ging, dat hij welgestelde en voorname burgers van Utrecht oplichtte en in de kelders van zijn kasteel gevangen hield ¹⁾.

In weerwil van al deze gebeurtenissen is Splinter geenszins in aanzien gedaald en treedt hij middelerwijl op in de omgeving van den graaf van Holland. Van 1384 tot 1393 ontmoeten we hem als 's Graven baljuw van Kennemerland en West-Friesland, in welke betrekking hij zijn zwager Frank van Borselen opvolgde ²⁾.

Eindelijk werd in het jaar 1386 „des Woensdaghes na Sinte Lambrechtsdag”, dat is 19 September, door kapittelen en raad der stad Utrecht het vonnis geveld ³⁾. Splinter moest vergiffenis van den kerkvoogd smeeken, beterschap belooven, diegenen, die hij wat ontnomen of benadeeld had, schadeloos stellen en den Bisschop persoonlijk een geldboete van 700 gulden betalen. Een van de belangrijkste bepalingen was, dat „*Haer Splinter noch nyemant anders in gheenre tijt dat huys tot Loenresloet noch oec die hofstede tot Loenresloet vaster noch starker en zullen moghen maken dan zi opten dach van huden zijn*” en hij „*zel dat huys mitter hofstede houden ende verwaren alse des Ghestichts van Utrecht opene huys ende tot des Ghestichts behoef*”. Ook moest hij zich nog verbinden zijn buurman Willem van Abcou geen hinder meer in diens dagelijksch gerecht te doen. Als hij aan dit alles voldaan had, zou hij weer

¹⁾ Codex Diplomaticus Neerlandicus, 1853, blz. 126.

²⁾ Generale Privilegiën en Handvesten van Kennemerlant en Kennemergevolg, door B. van Santen, 1652, blz. 269.

³⁾ Regesten van het Archief der Stad Utrecht, door Mr. S. Muller, Nr. 453.

met het slot en de goederen door Utrecht beleend worden, hetgeen dan ook nog den zelfden dag gebeurde ¹⁾). Het huis en een deel der goederen werd toen dus Utrecht's leen. Dat de Bisschop en zijne opvolgers groote waarde hebben gehecht aan de onschadelijkmaking van de heeren van Loenersloot blijkt wel daaruit, dat steeds in de volgende beleeningsakten de voorwaarde wordt genoemd, dat het slot niet verder versterkt zal mogen worden.

Later behoorde Splinter als aanhanger van de Kabeljauwsche partij tot de raadsheeren van den graaf van Holland. Hij moet kort na 1399 overleden zijn, nalatende een erfdochter Elsebee of Elisabeth, geboren uit zijn eerste huwelijk met Elsebee van Zuylen van Anholt, en een bastaardzoon Splinter Jan.

Reeds in 1396 had Elsebee als voogd Hughe van Loenresloet (zoon van Gijsbrecht en Baarte van der Aa), die in 1380 met het huis te Velde werd beleend, in welke kwaliteit hij zijn meergemelde grootvader Hughe in de beleening opvolgde.

Elsebee volgde haar vader na diens dood in de beleening met zijn goederen op. Vanwege Holland is zij beleend geweest met Guntersteyn, dat zij in 1415 van den Graaf, die haar zeer genegen was, ten vrij eigen verkreeg ²⁾). Lang heeft zij er het bezit niet van gehad, want eenigen tijd later verkocht zij het aan Hugo de Bloot.

Elsebee was gehuwd met den Gelderschen edelman ridder Willem van IJzendoorn, van welk huwelijk haar voogd op aandrang van den Bisschop eerst niets wilde weten. De Bisschop ontkende den huwelijksband, daar hij niet wenschte, dat iemand, die in dienst stond van Holland en Gelre, waarmee het Sticht nooit op al te besten voet verkeerde, als heer van Loenersloot vasten voet in Utrecht zou verkrijgen ³⁾). Hij was nog niet vergeten hoe de vorige heer van Loenersloot hem veel ongerief bezorgd had. Derhalve liet hij het slot en de goederen in beslag nemen en door haar voogd voor zich bewaren ⁴⁾). Daarna stelde hij verschillende zeer bezwarende voorwaarden aan

¹⁾ Bisschoppelijk Archief, 15 Fol. XIII, (R.A. te Utrecht).

²⁾ Hollandsche Leenregisters, Register Novor Vassalorum Hollandiae III, Fol. 132, (R.A. te 's Hage).

³⁾ Utrechtsche Jaarboeken, door Mr. K. Burman, 1750, blz. 66 en volg.

⁴⁾ 's Raads dagelijksch boek, 1402—1408, blz. 97 (Sted. Arch. te Utr.)

Elsebee, waaraan zij echter geen gevolg gaf ¹⁾). In 1406 beleende hij haar met alle goederen, behalve het slot ²⁾), maar zelfs nu nog was het vogeltje niet te vangen. Elsebee volhardde en bleef haar echtgenoot trouw ter zijde. De Bisschop besloot nu strengere maatregelen te nemen. Het volgende jaar ontzei hij de echtelieden den toegang tot het huis, maar ook dit hielp niets ³⁾). Het is ons onbekend, welke redenen er ten slotte toe hebben geleid, dat de Bisschop moest toegeven. Bij een akte van 6 Maart 1408 erkende hij Van IJzendoorn als „*haren man ende momber*” en 16 Maart van het zelfde jaar bevestigde hij dit nog eens, terwijl zij nu officieel met het huis en de goederen beleend werden ⁴⁾).

Willem was secretaris van Hertog Willem van Gulik, ambtman van de Tieler- en Bommelerwaarden en later van de Neder-Betuwe. We vinden hem omstreeks 1406 en 1417 als Geldersch bevelhebber op het tooneel van den Arkelschen oorlog, waarin hij onder andere Woudrichem veroverde.

Jan van Beieren benoemde hem tot kastelein van het slot en het ambacht Geertruidenberg, terwijl hij later van hem de slotvoogdij van Leerdam kreeg, welk ambt hij na eenigen tijd weer verwisselde voor den veel aanzienlijker post van raad des Hertogs. Deze belooningen moeten niet anders beschouwd worden dan als kleine vergoedingen voor de geldsommen, die Willem aan den Ruwaard geleend had, ten einde dezen in staat te stellen, door het voeren van een succesvollen oorlog tegen Jacoba van Beieren, graaf van Holland te worden.

Steeds trachtte de Ruwaard Jan van Beieren en na 1425 ook diens opvolger Philips van Bourgondië hem met schoone beloften te paaien. De Graaf verbond hem door leeningen, die Willem hem verstrekke, steeds meer aan zich. Ten slotte is Van IJzendoorn hiervan het slachtoffer geworden, want van een geheele delging der schuld is nooit sprake geweest ⁵⁾). Hij

¹⁾ Utrechtsche Jaarboeken, door Burman, blz. 66 en volg.

²⁾ Extract uit het Register der Stichtsche leenbrieven, 1394—1423, Fol. 45, (R.A. te Utrecht).

³⁾ 's Raads dagelijksch boek, 1402—1408, blz. 105 vso.

⁴⁾ Extract uit het Register der Stichtsche leenbrieven, 1394—1423, Fol. 48.

⁵⁾ Hollandsche leenregisters, Reg. XIV Memoriale Ducis Johannis Bavariae, Cas. R. 1423—'24, Fol. 34, en Reg. Memoriale Commissiones Bourgogne, 1425—'27, Cas. N., Fol. 33 vso, (R.A. te 's Hage).

schijnt dan ook later in moeilijkheden geraakt te zijn, want de echtelieden verkochten verschillende hunner leengoederen door ze aan de betreffende leenheeren op te dragen. Zoo droegen zij in 1425 de „75 morgen” te Loenersloot aan den hertog van Gelre op ten behoeve van Bruininck Spruitsz ¹⁾ die deze waarschijnlijk als tusschenpersoon aanvaardde voor Boudewijn van Swieten, die de goederen in 1442 ontving ²⁾. Ook verkochten zij met hun zoon Jacob de beleening van Loenersloot, het gerecht van Oudecoep en dat van Nieuwer Ter Aa met toebehooren aan Boudewijn van Swieten in het jaar 1429 ³⁾.

Zoo ging dan thans het voorvaderlijk huis met de goederen over in een ander dan het oorspronkelijke geslacht, waarin zij vanaf de stichting en voorzoover wij kunnen nagaan een drietal eeuwen waren bewaard geweest en waarvan de laatste telg, een wakkere erfdochter, gedrongen door den nood, waarin de zelfzucht van Hertog Jan van Beieren haar met de haren had gebracht, afstand moest doen. Met haar stierf de ridderlijke tak der familie uit.

Ook Willem's zoon, Jacob van IJzendoorn, schijnt niet zeer rijkelijk met aardische goederen bedeeld te zijn geweest; hij droeg tenminste in 1441 de heerlijkheid IJzendoorn op ten behoeve van Jacob van Riemsdijk.

Boudewijn van Swieten had reeds voor 1429 den Bisschop verzocht om het huis te Loenersloot te mogen koopen en er dan door hem mede beleend te worden, waarop deze in October van dat jaar antwoordde wel aan zijn verlangen te willen voldoen, mits Boudewijn er ten allen tijde in zou toestemmen „*dattet huys nedergeworpen van hem ofte den horen bescedicht, gebroken oft verderft te worden, dat in hoer vermogen is, ten ware dat mitten huysen tegens hemlyden bescedicht wurde*” ⁴⁾. Uit deze zeer bezwarende voorwaarde blijkt, dat de Bisschop Boudewijn bitter weinig vertrouwde, vermoedelijk omdat deze niet alleen Hollander was, maar ook bij den Graaf in hoog aanzien stond. Deze voorwaarde schijnt door Boudewijn niet zoo

1) „Inventaris enz.”

2) Register der uitheemsche leenen, B. 201 vso. § 1 en 2, (R.A. te Arnhem).

3) „Inventaris enz.”

4) „Inventaris enz.”

gereedelijk te zijn aangenomen; mogelijk achtte hij ze te bezwaard en is er nog een tijd lang over onderhandeld. Zooveel is zeker, dat hij eerst een zestal jaren later (1435) met Loenersloot werd beleend ¹⁾, nadat bisschop Rudolf van Diepholt Elsebee een jaar tevoren voor de laatste maal in het leen opnieuw had bevestigd ²⁾).

Boudewijn van Swieten bekleedde verschillende betrekkingen bij den graaf van Holland, Hertog Albrecht, zooals: tressorier van Holland, rentmeester van den lande van Voorne, rentmeester-generaal van Holland en Zeeland en ontvanger-generaal van Holland, Zeeland en West-Friesland. Diens zoon, ridder Dirck van Swieten, was secretaris van Hertog Philips en griffier van den grafelijken raad en is wegens Boudewijn's hoogen ouderdom, niet met Loenersloot beleend geweest, wel zijn kleinzoon Aernt van Swieten, baljuw van Rijnland, aan wien het door Boudewijn bij testament werd nagelaten ³⁾).

Na den dood van Karel den Stoute staken veel Hoeksche edellieden het hoofd weer op tegen de Bourgondische vorsten, waartoe bisschop David behoorde. Utrecht werd zelfs ingenomen en David te Amersfoort gevangen gehouden. Het dorp Loenersloot werd toen met meer andere door Utrecht en Amersfoort gebrandschat ten einde geld voor den corlog tegen den Bisschop te krijgen ⁴⁾. Naar aanleiding hiervan kwam Maximiliaan met een leger den Bisschop te hulp, herstelde de orde van zaken en plaatste David weer op zijn bisschopszetel. Met het doel de stad Utrecht van alle kanten in te sluiten werden in 1483 op bevel van Maximiliaan van Oostenrijk door zijn stadhouder Lalaing ook verschillende kasteelen in de Vechtstreek, waaronder Loenersloot, met krijgslieden bezet, hetgeen ridder Dirck van Swieten als bisschoppelijk leenman moest toestaan ⁵⁾).

¹⁾ „Inventaris enz.”

²⁾ Extract Register van Stichtsche leenbrieven 1433—1451, Fol. 23, (R.A. te Utrecht).

³⁾ „Inventaris enz.”

⁴⁾ Utrechtsche Jaarboeken, door Mr. K. Burman, Dl. III, blz. 529.

⁵⁾ Alg. Geschiedenis des Vaderlands, door Dr. J. P. Arend, 1846, Dl. II, stuk 3, blz. 133.

Na het uitbreken van den oorlog tusschen Gelre en Holland vroeg Dirck in 1499 aan zijn leenheer, den Bisschop, dertig gewapenden als hulp om zich op zijn kasteel te kunnen handhaven en de strooptochten en brandschattingen op zijn gebied te kunnen tegengaan ¹⁾. De Geldersche benden bedreven soms in het Gooi allerlei buitensporigheden. Dit verzoek schijnt niets te hebben uitgewerkt, zoodat Dirck zich zoo goed en zoo kwaad als dit ging heeft moeten behelpen.

Zeven jaren later, in 1506, hernieuwde hertog Karel van Gelder den oorlog tegen de Bourgondische vorsten. De Gelderschen hervatten de strooptochten in het Gooi weer en Dirck, die als baljuw van Muiden in het Gooi moest verblijven, vreesde, dat zijn goederen weer gevaar zouden loopen, weshalve hij zijn leenheer in 1508 om voorspraak bij den hertog van Gelder vroeg om bevrijd te mogen worden van brandschattingen door de Gelderschen geëischt, welk verzoek ingewilligd werd ²⁾. Op Loenersloot werd toen namens Dirck het bevel gevoerd door Willem den Bastaard van Nievelt. Deze laatste voorzag, dat door het naderen van de Gelderschen de loop van zaken voor hem wel eens ongunstig zou kunnen worden, omdat het hem toevertrouwde slot niet behoorlijk voorzien was en onvoldoende geapproviandeerd, doordien het heer Dirck daartoe aan de noodige middelen ontbrak. Hij schreef in Mei 1508 te dezer zake een brief aan den Domdeken en de Staten en verzocht hun daarin den hertog van Gelder ervan te willen overtuigen, dat hij niet voornemens is het de Gelderschen lastig te zullen maken, maar verlangt dan ook wederkeerig, dat de Gelderschen het slot Loenersloot, evenals de tot de heerlijkheid behoorende ingezetenen, zullen ontzien ³⁾. De hertog van Gelre antwoordde hierop aan de drie Staten, dat hij onder zekere voorwaarden aan dit verzoek zou voldoen ⁴⁾.

Heer Dirck van Swieten, wiens geldmiddelen, evenals die van den Bisschop, in geen zeer gunstigen toestand schijnen te hebben verkeerd, werd hoe langer hoe meer beducht voor het

¹⁾ Voormalig archief der 5 kapittelen, Dl. B, Fol. 134 (Prov. Arch. te Utrecht).

²⁾ Voorm. arch. der 5 kap., Dl. A, Fol. 446.

³⁾ Voorm. arch. der 5 kap., Dl. D, Fol. 330.

⁴⁾ Voorm. arch. der 5 kap., Dl. A, Fol. 450.

behoud van zijn leengoed en voegde daarom, in overleg met den laatste en de drie Staten, den bevelvoerenden Willem van Nievelt een tweeden bevelhebber toe in den persoon van zijn neef Splinter van Nyenrode. De beide bevelhebbers hadden dan ook gezamenlijk de bewaring en de verdediging van het huis Loenersloot op zich genomen, eensdeels uit vriendschap voor heer Dirck, anderdeels omdat deze als baljuw van Muyden „uitlandig” was ¹⁾.

Ook zij wendden zich weer door tusschenkomst van den Bisschop tot den hertog van Gelder om met rust te worden gelaten, waarop de Hertog antwoordde hieraan slechts te willen voldoen, als de Domdeken en de Staten deze certificatie wilden bevestigen ²⁾. Maar ook zij zullen weinig succes hebben gehad. Zij dreigden dan ook hun ontslag te zullen nemen, zooals wij zien uit een door hen gerichte brief aan Kapittelen, Ridderschap en de stad Utrecht, echter voor zoover we weten al met geen beter gevolg ³⁾.

Het vermoeden rijst, dat de bevelhebbers met de toezending van geringe hoeveelheden der aangevraagde voorraden zijn gepaaid, want zij bleven nog op hun post en zeker sprong ook wel op hun aandringen eerlang Dirck van Swieten, zoowel in hun belang als dat van hemzelf en zijn leengoed, in de bres. Deze zag, dat de vertoogen tot den Bisschop evenmin iets uitwerkten als die tot de Staten gericht en nam toen Gerrit de Koninck in den arm. Gerrit de Koninck was een man van invloed in de Staten en de stad Utrecht en als baljuw van Abcou en van Vreeland aan hem welbekend. Dirck schreef hem een brief, waarin hij meldt, dat zijn Splinter niet voor niets dienst kan doen, terwijl Willem van Nievelt ook nauwelijks in zijn kost kan voorzien, zoodat hij nu verzoeken moet het door zijn invloed daarheen te willen leiden bij de Stad en in de Staten, dat dit verbeterd worde, temeer omdat de drie Staten buiten zijn, Dirck's toestemming, de bevelhebbers orders hebben gegeven, waarom het ook billijk is, dat zij hun bekostiging betalen ⁴⁾.

1) Voorm. arch. der 5 kap., Dl. C, Fol. 42.

2) Voorm. arch. der 5 kap., Dl. A, Fol. 452.

3) Voorm. arch. der 5 kap., Dl. A, Fol. 451.

4) Voorm. arch. der 5 kap., Dl. B, Fol. 273.

Maar ook dit schrijven van onzen Dirck schijnt even weinig te hebben uitgewerkt als zijn vroegere brieven en alleen verschillende klachten van de bevelhebbers tot gevolg te hebben gehad. Zij moesten met een onvoldoende bezetting en te weinig provisie blijven voortsukkelen, totdat het najaar inviel, toen zij eindelijk de zaak moe werden en besloten hun ontslag aan te vragen. Zij schreven aan de Kapittelen, de Stad en de Staten, kort en goed te kennen gevende, dat zij hun ontslag als bevelhebbers te Loenersloot verzoeken, met ontheffing van de beloften, die zij bij de aanvaarding van hun betrekking hebben gedaan ¹⁾). De Bisschop schreef daarop aan Dirck, dat hij nu verder op eigen kosten voor de bewaring van zijn leengoed moest zorg dragen, waarmee deze accoord ging, mits de Bisschop zijnerzijds er toe zou meewerken, dat de tot zijn heerlijkheid behorende manschap onder Abcoude, Loenersloot, Oucoop en Ter Aa hem in de verdediging van het Slot de noodige hulp zal verleen ²⁾). Waarschijnlijk weigerde zij hem in de verdediging bij te staan, waartoe de leenmannen als hoorigen verplicht waren. Men ziet hieruit, dat in het begin der zestiende eeuw de zuiver feodale toestanden hier reeds verlopen waren door de meerdere economische en politieke ontwikkeling. De hoorigheid had reeds een gevoeligen knak gekregen, terwijl de leenband bijna niet meer werd gevoeld.

De Bisschop zal met deze zaak wel zeer verlegen hebben gezeten; hij zond tenminste een afschrift van Dirck's schrijven ter kennismeming aan de vergadering der Kapittelen, Ridderchap en van de Stad ³⁾). Wat er verder gebeurd is weten we niet, maar dat heer Dirck weinig succes heeft gehad staat vast. Van een definitieve uit den wegruiming dezer moeilijkheden is ons niets gebleken.

In dezen tijd hoopten zich de moeilijkheden voor den Bisschop steeds meer op, zoodat het niet te verwonderen is, dat de regeling van bijkomstige zaken, zooals die met heer Dirck, achterwege bleef.

Ondanks alle moeilijkheden vergat Dirck van Swieten zijn eigen zieleheil niet, want in 1506 stichtte hij een vicary op het

¹⁾ Voorm. arch. der 5 kap., Dl. C, Fol. 42.

²⁾ Voorm. arch. der 5 kap., Dl. A, Fol. 470.

³⁾ Voorm. arch. der 5 kap., Dl. A, Fol. 469.

altaar van de heilige Catharina in de kapel te Loenersloot ¹⁾, maar na dat jaar schijnt langzamerhand voor hem het genoegen van de heerlijkheid te zijn vergaan, waaraan de genoemde moeilijkheden wel niet vreemd zullen zijn geweest. Hij droeg 13 Juli 1515 de beleening van het huis op aan bisschop Frederik van Baden ten behoeve van Amelis van Amstel van Mijnden, heer van Mijnden, Loosdrecht Cronenburch en Loenen ²⁾, die er het volgende jaar mede werd beleend ³⁾. Den volgenden dag ontsloeg hij met zijn zoon Joost de leenmannen van Loenersloot van hun leeneed „*ende bidden Amelis van Aemstell van Mijnden anto willen nemen*” ⁴⁾.

Bisschop Hendrik van Beieren, die tegen de voortdurende woelingen en kuiperijen van den Gelderschen hertog niet opgewassen was en dientengevolge door een deel zijner eigen onderzaten uit Utrecht werd verdreven, trachtte in den zomer van 1527 tevergeefs die stad weer te veroveren. Om haar tot overgave te dwingen, legerde hij zich met zijn leger bij Vreeland en liet van daar uit verschillende kasteelen, waaronder ook Loenersloot, bezetten, ten einde alle toevoer naar Utrecht langs de Vecht af te snijden ⁵⁾. Amelis werd beducht zijn huis niet voldoende op eigen kosten te zullen kunnen verdedigen tegen vijandelijke aanvallen en riep daarom de hulp van den Bisschop, zijn leenheer in, met het doel om de Geldersche bevelhebbers en de Utrechtschen te waarschuwen, dat zij het huis behoorlijk gewapend zouden vinden en om tevens zijn leenheer aan diens verplichtingen te herinneren schreef hij, zoowel aan de Geldersche bevelhebbers als aan de drie staten van Utrecht het volgende korte briefje ⁶⁾.

*„Hoe dat ick duer etzelykghen oorzaken ende waerscuwijn-
glien mijn huys te Loenesloot ghelevert heb in handen mijns
ghenadighen heren van Utrecht, ende oock knechten op sijn.
Aldus ende heb ick nijet wijllen verswijghen; dan waes ic V*

1) „Inventaris enz.”

2) Cat. v. h. Arch. der Bisschoppen van Utrecht, door Muller, Nr. 139.

3) Cat. v. h. Arch. der Bisschoppen van Utrecht, door Muller, Nr. 139.

4) „Inventaris enz.”

5) Proeve eener geschied. v. h. geslacht Nyenrode, door De Geer, Overdruk blz. 59. (Ber. v. h. Hist. Gen. 1851).

6) Voorm. Arch. der 5 kap., Dl. D, Fol. 724.

*„edele ende lieve anders to lijeff ofte wijldelen kan ende mach
„beholdelyck eer ende cedt, zullen V edele ende lieve mijn altijd
„bereyt vijnden. Gedaen mijt haest op Lieve Vrouwe in den
„avont (8 Dec.) 1527”.*

De bezetting was het volgende jaar ook nog op 't slot, omdat toen de Loenerslootsche bezetting met de Utrechtsche burgergezinden is slaags geraakt, waarbij aan Loenersloot schade werd aangericht ¹⁾.

Amelis deed het huis Loenersloot over aan zijn broeder Jacob van Amstel van Mijnden, die een buitengewoon man schijnt te zijn geweest en met een zonderling optreden zijn levensloop aanving. Omtrent dit laatste vinden we vermeld ²⁾:

*„Jacob van Aemstel van Mijnden, ook wel als Jacob van
„Mijnden bekend, werden genoemd bisschop Jacob, vermits hij
„seer groot was met den Bisschop, ende soude eerst geweest
„sijn pastoor te Loenen. Dan soo hij een neerslach (moord) ge-
„daen hadde ende langen tijt scheen penitentie te doen, gaende
„dagelix met een langen tabbaert ende op sijn sijde met een lee-
„ren tessche daer onder uthinck een dootshoof, heeft nochtans
„van den paus egeen perdonne kunnen verwerven, nochte con-
„sent om priester te moghen gewijt worden. Waerover hij hem be-
„geven heeft bij de bisschop ende om sijn welsprekentheyt altijd
„geavanceert is geweest, ende sijne goederen daerbij overwon-
„nen ende geprosperert, alsoo hij weinig ofte niets was heb-
„bende, ende die oersaecke was, dat hij stonde nae de pastorye
„van Loenen”.*

Hoezeer de kansen kunnen keeren zien wij ook hier bij onzen Jacob, want nadat Friesland eenigen tijd tevoren aan de Bourgondische landen was toegevoegd en onder het stadhouderschap van Floris van IJsselsteyn was gesteld, vinden we er Jacob van Amstel van Mijnden als keizerlijk bevelhebber van het slot te Leeuwarden in het jaar 1523. Lang bleef hij daar echter niet.

De benoeming van Hendrik van Beieren tot bisschop van Utrecht in 1524 mishaaagde Hertog Karel van Gelder zoozeer, dat deze nog in het zelfde jaar den oorlog tegen het Sticht en

¹⁾ „Inventaris enz.”

²⁾ Proeve eener geschiedenis van het geslacht Nyenrode, door Jhr. J. J. de Geer (Ber. v. h. Hist. Gen.), Overdruk blz. 50.

wel in het Boven-Sticht hervatte. Na korten tijd werd evenwel een wapenstilstand en daarna een volledige vrede gesloten, bij welke laatste was bepaald, dat de Bisschop den Hertog een aanzienlijke som geld zou uitkeeren. Dat geld moest door de Stichtenaren worden opgebracht doch zij weigerden niet alleen, maar brachten de gemoederen zoodanig in beweging, dat in de stad Utrecht een oproer tegen den Bisschop uitbrak, dat zulke afmetingen aannam, dat hij zijn stad verliet en een goed heenkomen op zijn slot te Wijck bij Duurstede moest zoeken.

Jacob van Amstel was toen reeds bisschoppelijk hofmeester en stond bij den adel als bij het volk in groot aanzien. Hij plaatste zich aan het hoofd van de den Bisschop welgezinde partij en herstelde de orde zoo goed mogelijk, waarna de Bisschop zich weer in de stad durfde vertoonen.

Nadat de som ten slotte was betaald ging de Bisschop ter verademing en tot verzet naar Heidelberg. Na zijn terugkeer trachtte hij tevergeefs de in Utrecht nog heerschende woelingen te stillen en vertrok weer naar het slot te Wijck, terwijl hij Jacob van Amstel van Mijnden en Ernst van Amerongen als zijn stedehouders achter liet.

Maar het duurde niet lang of er ontstonden opnieuw oproeren en hevige twisten tusschen de burgers eenerzijds en de geestelijkheid met de ridderschap vereenigd anderzijds, waarbij in de straten van Utrecht des nachts een gevecht plaats had, met het gevolg, dat de laatstgenoemde partij door Jacob van Mijnden aangevoerd de burgerpartij versloeg ¹⁾.

De rol door Jacob van Amstel van Mijnden in de laatste jaren gespeeld als bisschoppelijk stadhouder, waarbij hij het hoogste gezag in handen had, kwam te vervallen toen de Bisschop in 1528, het wanhopige van zijn toestand inziende, niets beters wist te doen dan het wereldlijk beheer van het Boven- en het Neder-Sticht aan Keizer Karel over te dragen. Tengevolge hiervan werden het binnenlandsch bestuur en de rechtspraak opnieuw geregeld en verbeterd en zoo ook te Loenersloot. Te dien einde werd in 1532 door het Hof van Utrecht bepaald, dat voortaan voor Loenersloot, Oudecoop en Ter Aa het schepenrecht, bestaande uit een schout en vijf schepenen

¹⁾ Algemeene Geschiedenis des Vaderlands, door Dr. J. P. Arend. Dl. II, blz. 342, 346 en 347.

in de plaats van het tot dusverre bestaande buurrecht zal geldig zijn ¹⁾).

Na de secularisatie van het Sticht traden de drie staten van het Sticht op ter behartiging van de binnenlandsche aangelegenheden in het voormalig bisschoppelijk gebied, waarbij de belangen van de ridderschap en de nauw daaraan verbonden heerlijke goederen niet mochten worden vergeten. Zoo werd toen ook bepaald welke heerlijkheden als vrije of hooge en welke als ambachtsheerlijkheden voortaan bekend zouden zijn. De heerlijkheid Loenersloot is toen aangewezen als ambachtsheerlijkheid van Loenersloot, Oucoop en Ter Aa, ter grootte van 705 morgen ²⁾), terwijl dezelfde staten van Utrecht 27 October 1536 bepaalden, dat het slot Loenersloot onder de riddershofsteden van het Sticht zou worden geteld ³⁾).

Inmiddels was Loenersloot in 1534 van bezitter veranderd. Reeds vroeger had Amelis van Amstel van Mijnden zijn zoon, ook Amelis geheeten, de rechte nahand op de beleening met Loenersloot verleend ⁴⁾), maar het priester worden van dezen zoon heeft hem waarschijnlijk van de beleening uitgesloten; dit ten gevolge van het feit, dat er te dien tijde meer en meer verzet kwam tegen het steeds vermeerderende goederenbezit der Kerk. Amelis droeg dan ook in 1534 zijn leenheer Karel het leen van Loenersloot op ten behoeve van zijn broeder Jacob, terwijl Amelis de zoon daarbij tevens afstand deed van de hem vroeger verleende rechte nahand ⁴⁾).

„*Ipsa die Victoris 1534*” werd „den principael coepbrief mit „ene copie” ervan opgemaakt „dairinne Jacob van Amstell van „Mijnden gecoft heft van Amelis zijn broeder, die hofstadt van „Loenresloet mit zijnen toebehoren”, en „op ten selfden dage „voerscreven” gaven „zij enen brieff dairinne Amelis en Jacob „voerscreven deen den anderen quytgesconden hebben van alle

¹⁾ „Inventaris enz.”

²⁾ Groot Placcaatboek 's lands van Utrecht, door Van de Water, Dl. I, blz. 154.

³⁾ Groot Placcaatboek 's lands van Utrecht, door Van de Water, Dl. I, blz. 280.

⁴⁾ Extract uit het Repertorium op het register der Stichtsche leenen, Stichts, B Fol. 104 vso.

⁵⁾ Extract uit het Repertorium op het register der Stichtsche leenen, Stichts E. Fol. 61.

*„vader- ende moeder erffnisse, que elen ende actien tot dien da-
 „ge toe”, waarop „Amelis voirschreven quijtantie” geeft „van
 „den coop van Loenresloet aan Jacob voerscreven, 1534 den
 „26 Octobris”¹⁾.*

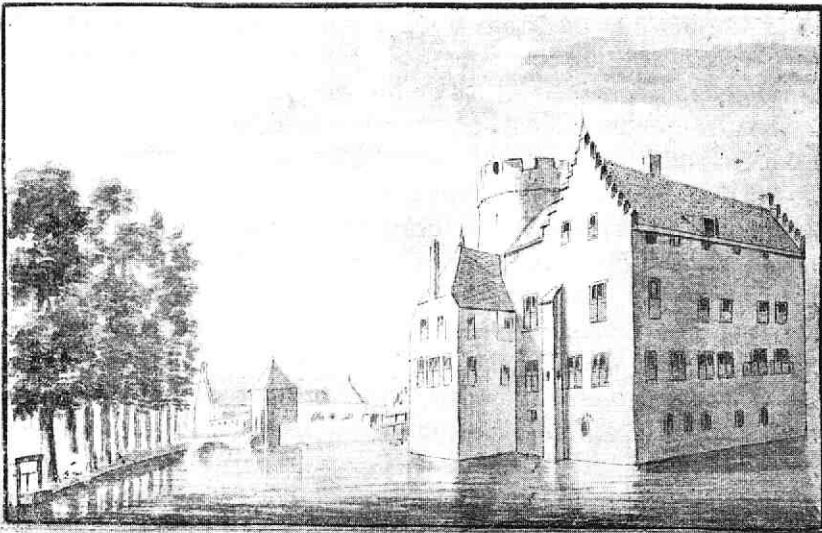
Dat Jacob's loopbaan echter nog geenszins geëindigd was blijkt hieruit, dat hij later ambtman van de stad Grave en den lande van Cuyck was. Maar hij zal intusschen ook nog wel hebben vertoefd op zijn leengoed, dat hij verfraaide door boven de poort de in zandsteen uitgehouwen wapens van de geslachten Van Amstel en Van Nyenrode te plaatsen.

De op Jacob van Amstel van Mijnden volgende heeren van Loenersloot uit dit geslacht schijnen hun leven rustig op Loenersloot te hebben gesleten, want we vinden uit hun levensloop weinig bijzonders vermeld. De omstandigheden waren thans geheel veranderd. De krijgskundige rol, die de kasteelen tot dusver hadden gespeeld, was door de groote ontwikkeling van de oorlogstechniek tot een einde gekomen, zoodat de bezitters daarvan, aangezet door de Renaissance, zich meer en meer gingen wijden aan de verfraaiing van hun bezittingen, door deze in lusthoven te veranderen. De ridderburchten waren in de Middeleeuwen meer uitsluitend voor de verdediging ingericht en werden nu ook nog zonder dit uit het oog te verliezen reeds inwendig meer tot gemak ingericht en versierd. Tot dit gebruik dier tijden hebben ook Jacob en zijn opvolgers bijgedragen om hun leven te veraangenamen. Zoo bevindt zich in het slot nog een in vroeg-renaissance fraai gebeeldhouwde schoorsteenkap met het volle wapen der Van Amstel's en in den loop der 16e en 17e eeuw versierden zij de vensters van het huis met 31 gebrandschilderde wapens van hun familieleden en vrienden²⁾. In het begin der 17e eeuw werd het huis aan de noordzijde vermeerderd met een uitbouw, bestaande uit drie onafhankelijke vertrekjes, waaronder zwanen en eendenhokken, welke uitbouw omstreeks 1770 weer is afgebroken.

De laatste Van Amstel van Loenresloot, geheeten Joost, had uit zijn huwelijk met Odilia van Wassenaer slechts een doch-

¹⁾ „Inventaris enz.”

²⁾ Stadsarchief te Utrecht. Deze glazen zijn thans spoorloos verdwenen.

Afb. 3. Loenersloot in het begin der 18e eeuw
door A. de Haan.

ter, Maria Johanna. Onder deze vrouwe van Loenersloot zou het huis weder eens worden belegerd.

Tengevolge van den inval der Franschen in 1672, waardoor ook in de Vechtstreek alles in rep en roer kwam, werd met meer andere ook het slot Loenersloot door Staatsche troepen bezet, ten einde den vijand, die een zijner hoofdkwartieren te Utrecht hield, in het voorttrekken vandaar langs de Vechoevers naar Amsterdam te keeren. Johan Maurits van Nassau, de Staat-sche bevelhebber, berichtte 1 Augustus 1672 aan de burgemeesters van Amsterdam „dat Loenersloot bezet is geworden”, en later van het jaar uit Muiden weer aan de Amsterdamsche burgemeesters „dat Loenersloot door den vijand is verlaten, zal „met gedeputeerden omtrent de bezetting overleggen”¹⁾. Maar in het volgende jaar kwamen de Franschen blijkbaar voor Loenersloot terug, want we lezen: „Behalve de schermutselingen, welke tusschen de Fransche en de Nederlandsche troepen waren voorgevallen, hadden er vele vijandelijke strooperijen plaats, bij eene van welke de vijand zich in het bezit „stelde van de sloten „Croonenburch bij Loenen en te Loenersloot. Het eerstgenoemde was, ten gevolge van een verzoek „door Prins Johan Maurits 27 July 1673 daartoe aan de regering van Amsterdam gedaan, met twee compagniën onder „bevel van de kapiteins Bouman en Witsen tezamen sterk om „streeks 200 man en het laatstgenoemde met 30 man bezet „geworden. Luxemburg, aan het hoofd van 1500 Franschen en „Zwitseren en eenige artillerie, verliet den eersten Augustus de „stad Utrecht met het voornemen om zich van die posten „meester te maken. Niettegenstaande het moedig gedrag van „den kapitein Witsen gaf Bouman den hem toevertrouwd „post aan de Franschen over; ook het Slot te Loenersloot viel „den zelfden dag den vijand in handen en het krijgsvolk werd „in gevangenschap naar Utrecht medegevoerd. Het slot Croonenburch liet Luxemburg in de lucht springen en dat te Loenersloot is tot den 24sten September door de Franschen bezet „gebleven”²⁾. Spoedig evenwel keerden de krijgskansen en

¹⁾ Missiven aan Burgemeesters van Amsterdam, Verzameling J. M. de Nassau, fol. 24 en 25 (Stadsarchief van Amsterdam).

²⁾ De verdediging van Nederland in 1672 en 1673, door Jhr. J. W. van Sypesteyn en J. P. de Bordes, blz. 141.

was daarmee ook het gevaar voor Loenersloot geweken.

Door het huwelijk van Maria Johanna van Amstel van Mijnden met den Gelderschen edelman Pieter Reinier Baron van Stepraedt tot Doddendael kwam het huis in het geslacht van dezen naam. Hun zoon Diederik Johan, was Amptsjonker en heemraad van 't Rijk van Nijmegen. Zijn kleindochter Johanna Elisabeth van Doornick was gehuwd met Herman Adolf Vrijheer van Nagell tot Vornholtz, welke echtgenooten, zooals nader zal blijken, de beleening met Loenersloot niet begeerden.

Zoowel door hun huwelijken als door hun belangen in het oosten des lands zullen de genoemde leden der familie Van Stepraedt langzamerhand de bekoring voor hun Loenerslootsche goederen hebben verloren en meer en meer hun Geldersche goederen tot hun geregeld verblijf hebben gemaakt. Reeds in 1730 werd het slot met „*deszelfs extra schoone Tuynen*” te huur aangeboden, zonder dat we weten of zich op deze advertentie een huurder heeft voorgedaan ¹⁾. Van 1745 to 1750 was het door den rentmeester Everard Vlaer verhuurd aan Hendrik Oortman en de vijf volgende jaren werd het verhuurd aan Ludolph Simon de With ²⁾.

Dit alles zal wel de reden zijn geweest, dat Willem Caspar van Doornick met zijn vrouw gezamenlijk het leen in publieke veiling bracht, die 7 Mei 1766 in het Gerechtshuis te Loenersloot door den Utrechtschen notaris Mr. Jacob Smit plaats vond. Nadat alle perceelen waren opgehouden, werden zij denzelfden dag nog uit de hand verkocht aan Hendrik Willem van Hoorn ³⁾ die er het volgende jaar door den erfstadhouder en de staten van Utrecht mee werd verleid ³⁾.

Loenersloot viel toen zeker niet meer te rekenen tot de moderne buitenplaatsen, zooals er te dien tijde zoovele verrezen aan de oevers van de Angstel en de Vecht. Zoodra nu de nieuwe heer was opgetreden, haastte deze zich dan ook om het slot te berooven van alle verdedigingswerken en zijn oud en eerbiedwaardig aanzien om het te herscheppen in een 18e eeuwsch

¹⁾ 's Gravenhaegse Maendaegse courant van 18 Dec. 1730.

²⁾ Huurcontract d.d. 27 Juli 1747 (Huisarch. Loenersloot).

³⁾ Extract uit het Register der Stichtsche leenen, gemerkt Z.Z. 1766—1768, Fol. 126 vso. (R.A. te Utrecht).

buitenverblijf en hij verwoestte daartoe alles wat hem in den weg stond.

Voor 1767 bestond het slot uit drie eilandjes, op het eerste waarvan de nog bestaande boerderij was gelegen, welke diende voor de voorziening in de verschillende levensbehoefden der slotbewoners. Op de met versterkte muren omgeven voorburcht bevonden zich de stallen, terwijl van daar af de toegang was tot het eigenlijke slot. Dit laatste was te verdeelen in het bijgebouw en het hoogere hoofdgebouw, waartegen zich als laatste toevluchtsoord de toren verhief. Deze gebouwen omgaven tezamen met een zware walmuur en een poort het binnenplein.

Van Hoorn begon met van den voorburcht de muren en het poortgebouw af te breken; de grachten ter weerszijden werden bovendien gedempt. De walmuur en het poortgebouw van het kasteel zelf ondergingen al geen beter lot. Hier werd alles, behalve de toren, onder een dak gebracht om de middeleeuwsche onregelmatigheid zoo veel mogelijk te doen verdwijnen. De toren bleef gelukkig in hoofdzaak gespaard. Ten einde deze echter in vreedzaamheid meer te doen aansluiten aan het verdere gebouw liet hij er in plaats van de kanteelen een wonderlijke balustrade op zetten. Van binnen onderging het huis zulke ingrijpende veranderingen, dat nog slechts met moeite de vroegere toestand valt te onderkennen.

We moeten echter erkennen, dat de architect, die de plannen heeft gemaakt en onder wiens leiding de wijzigingen wel zullen zijn uitgevoerd, een handig en ervaren man is geweest.

Maar wie kaatst moet den bal verwachten en dit was ook op Van Hoorn toepasselijk, want hij had natuurlijk voor de betaling der verschillende kosten van de verbouwing zorg te dragen, die hem naar het schijnt al aanstonds niet zijn meegevallen. Reeds spoedig sloot hij een plechte of hypotheek, die nog door meerdere werd gevolgd om gelden te verkrijgen voor de verdere verbouwing van Loenersloot ¹⁾. Behalve deze hypotheeken zal Van Hoorn er ook nog wel een aanzienlijk bedrag uit eigen middelen aan hebben ten koste gelegd. De grootte der toen gemaakte kosten is thans moeilijk meer te bepalen, maar zeker is,

¹⁾ Extract uit het register der Stichtsche leenregisters, Register van Plechten op de Stichtsche en Gaasbeecksche leenen, G. 1759—1789, Fol. 42, 69, 75 en 87 (R.A. te Utrecht).

dat zij op een zeer aanzienlijk bedrag kunnen worden gesteld en hij zijn eigen vermogen ermee heeft verspeeld.

Nadat Hendrik Willem van Hoorn in 1771 wegens achterstallige rente door de Duitse Orde voor het Hof van Utrecht was gedaagd, gelastte het Hof ten slotte den publieken verkoop van Loenersloot. Op 8 April 1771 had de verkoop in het Oude Zijds Heerenlogement te Amsterdam plaats door vijf makelaars ten verzoeke van hun principiaal den Hove Provinciaal van Utrecht ¹⁾. Het hoogste bod van een en veertig duizend gulden werd toen gedaan door Mr. Andries Jan Strick van Linschoten, aan wien bij decreetbrief van 6 Juli 1772 de koop werd toegewezen ²⁾.

29 October van hetzelfde jaar werd Mr. Andries Jan Strick van Linschoten, kanunnik van den Dom en van St. Jan, beleend met „*dat Huys ende Hofstede van Loendersloot met den „Lande tusschen de Oude Stevensbrugge en de Oudekoper „Zuydwende, met den Dagelijksen Gerechte van Loenresloot, „Oukoop ende van Ter Aa, met Thins, Thienden, Zwanen-„drift, Visserije ende Manen daartoe behorende*” ³⁾.

De grootte hiervan bedroeg toen ongeveer zeventig morgen, welke bezitting langzamerhand door aankoop nog werd uitgebreid.

Andries Jan heeft zeker nog de laatste hand gelegd aan sommige onderdeelen van zijn leengoed, die wegens het faillissement van Van Hoorn onvoltooid waren gebleven. Hij beëindigde den bouw van het nieuwe rechthuis van Loenersloot, dat geplaatst was tegen de overblijfselen der oude kapel en ook zal hij het inwendige van het huis verder voltooid hebben, al is dit laatste niet meer met juistheid na te gaan.

Al was Loenersloot nu zoo goed als weerloos geworden, toch zou het nog eens door vreemde krijgslieden worden bezet. Dat was in 1787 toen de Pruisen een einde kwamen maken aan de hun hoogtepunt bereikende partijtwisten tusschen de Oranjegezinden en de Patriotten, tot welke laatsten ook Andries Jan behoorde. Zooals te verwachten was boden de Keezen vrijwel

¹⁾ Extract uit het Reg. op de Stichtsche leenen, gemerkt BBB, Decreetbrief d.d. 6 Juli 1772, (R.A. te Utrecht).

²⁾ Extract uit het Reg. op de Stichtsche leenen, gemerkt BBB, Fol. 6,

³⁾ Huisarchief van Loenersloot.

geen tegenstand en hadden de Pruisen Nederland spoedig bezet. Desondanks stelden zij hun militaire wandeling als een grooten veldtocht voor, zooals blijkt uit het in 1875 te Berlijn verschenen boekje van Freiherr Von Troschke „Der preussische Feldzug in Holland". Hierin lezen we, hoe Graaf Kalkreuth met zijn regiment kurassiers langzamerhand hoe langer hoe meer het fort Nieuwersluis insloot. „*Besonders nachdrücklich wirkte für den Fortgang der Unternehmung gegen Nieuwersluis die Eroberung des festen Loener Schlossen am 20. „Oktober"*". Luitenant Von Wirsbitzki was te weten gekomen, dat de weinige voorraden, die het fort nog had alleen konden worden aangevuld over de wegen langs Loenen en langs Loenersloot, dat volgens de boeren een bezetting van 150 Keezen had. Na een ingesteld onderzoek bleek echter dat „*das inselartig liegende ausserst feste Schloss*" geheel en al onbezett was, zoodat om 5 uur 's middags door „*Drohungen*" de toegang tot het slot kon worden verkregen, waardoor „*die sehr prekäre Lage*" der Pruisische troepen eenigermate werd verbeterd. Nadien zou Loenersloot in zijn vreedzaam bestaan door geen krijgsrumoer meer worden gestoord.

Na den dood van Mr. Andries Jan Strick van Linschoten kwam Loenersloot door erfopvolging in het gemeenschappelijk bezit van Mr. Jan Hendrik Strick van Linschoten en diens zuster Geertruid Johanna Antonia en sedert den dood van den eerste in 1828 alleen in het bezit van de laatste, die het slot door haar huwelijk met Mr. Paulus Hubert Martini Buys, vice-president van den rechtbank te Amsterdam, bracht in het geslacht, waarin het zich nog heden bevindt ¹⁾.

Hoe weinig is er nog slechts overgebleven van de eens zoo uitgebreide rechten, welke door de heeren van Loenersloot werden uitgeoefend. Thans rest hiervan alleen het vischrecht in het Gein en de Angstel van de Oude Stevensbrug ²⁾ tot in

¹⁾ Loenersloot heeft nooit behoord aan de Wed. Kieft Balde, zooals Robidee van der Aa en anderen vermelden. Er bestonden wel relaties met Croonenburch door het huwelijk van Sibilla Martini (zuster van Mr. P. H. Martini Buys) met Mr. Daniel Gerard van der Burch, heer van Croonenburch, Loenen, Nieuwersluis, enz.

²⁾ Verdwenen brug, ook Pollen- of Donkere brug genaamd, gelegen tegenover de hofstede Ruyteveld.

de Vecht, in de Geuzensloot¹⁾ en in de Aa tot Ter Aa, dat, zooals wij uit een „*Ghetuchenis*“ van 19 Juni 1548 kunnen opmaken, „*voortits altit behoert heft an den huese ende hofstede van Loenresloet*“²⁾).

Op het einde der vorige eeuw zijn door den vorigen bezitter Jhr. Paulus Hubert Andries Martini Buys verschillende kleine veranderingen aan het huis uitgevoerd, waarbij gelukkig de ballen op den toren weer door kanteelen zijn vervangen en andere minder geslaagde wijzigingen door Van Hoorn tot stand gebracht, weer zijn teniet gedaan. Toch draagt het huis nog steeds onmiskenbaar het tweeslachtig karakter van middeleeuwsch slot en 18e eeuwse buitenplaats. Maar hoe ook veranderd, zelfs nu nog herinnert het aan die tijden, waarin het door eigen kracht zijn heeren in staat stelde een belangrijke rol in het Sticht te spelen.

1) De Geuzensloot is vermoedelijk in de tweede helft der 16e eeuw gegraven.

2) Huisarchief van Loenersloot.

Naamlijst der heeren van Loenersloot,
met onderstreept de jaren, waarin zij als de bezitters
der heerlijkheid voorkomen

Henricus van Lonerelotho,
vermeld 1156.

Henricus van Lonreslothe,
verm. 1185 & 1186.

Gerardus Splinter van Lonreslothe,
verm. 1185 & 1186.

Henricus van Lonreslothe,
verm. 1226.

Ridder Dirck Splinter van Lonreslothe,
v. 1244—1258, 1258.

Henric van Lonreslothe,
† 1247.

Ridder Henric van Loenresloet,
v. ca. 1260—1273, ca. 1260

Ridder Gijsbrecht van Loenresloet,
heer van Maarsenbroeck en 's Graven-
sloete, v. kort na 1285—1314.

Ridder Dirck van Loenresloet,
v. 1294.

Henrick van Loenresloet,
Knappe, 1326.
v. ± 1308—1330,
X.

Hughe van L.,
v. ± 1308—'92.
X.
Elsebee v. d. Wale.

Dirck Splinter v. Loenresloet,
Knappe, 1358,
v. 1319—1358.

Lysbet van Brederode,

Ridder Gijsbrecht van Loenresloet,
heer van Maarsenbroeck, 1339,
v. 1339—1348,
X.

Maria van Cronenburch,

Ridder Henrick van Loenresloet,
heer van Maarsenbroeck,
na 1358—1372,
v. 1354—† 1372,
X

Elisabeth van Renesse,

Ridder Splinter van Loenresloet,
1373—kort na 1399, vrijheer
van Spijck, heer van Maarsen-
broeck en Berckel,
v. 1373—1399,
X

1. Elisabeth v. Zuylen v. Anholt,
2. Catharina v. Vianen v. Bever-
weerd, † 1409.

Elsebee van Loenresloet, 1408—1434,
vrijvr. van Spijck, vr. van Maarsen-
broeck, Guntersteyn en Snoygrevenweert,
v. 1379—1434,
huwt kort voor 1399

Ridder Willem van IJzendoorn, heer van
IJzendoorn en den Enghe,
v. 1377—† voor 1437.

ZIJ VERKOOPEN LOENERSLOOT

AAN:

Boudewijn van Swieten, knape, 1435—1454,
heer van Maarsenbroeck, Kalslagen, Hey-
encoop, den Bleeke en Rosweyde,
v. 1400—† 1454,

X

Lutgaard van Nyenrode, †1464.

Ridder Dirck van Swieten, heer van Bink-
horst, Soetermeer en Zwijndrecht,
v. 1425—† 1451,

X

Janne van Heukelom, vrijvr. van Leyenburch.

Ridder Aernt van Swieten, 1460—1473 of '74,
vrijh. van Leyenburch, hr. van Calslagen,
Binkhorst, Soetermeer, Zwijndrecht en
Zoelen, v. 1454—1473,

X

1. 1457 Otte van Nyenrode,
2. 1467 Maria van Cats,

Ridder Dirck van Swieten, 1476—1515,
vrijh. van Leyenburch, (ex. I)
v. 1471—1517,

X

1. van Renesse?
2. Ca. 1509 Catharina van Egmond
van IJsselsteyn.

Anton van Amstel van Mijnden,
hr. van Mijnden, Loosdrecht,
Cronenburch en Loenen,

X

Elisabeth v. Zuylen v. Nyeveld.

HIJ VERKOOPT LOENERSLOOT

AAN:

Amelis van Amstel van Mijnden,
1516—1534, hr. van Mijnden,
Loosdrecht, Cronenburch en
Loenen,
v. 1504—† 1538,

X

1. Clementia van Mathenesse,
2. Elburg van den Boetselaer.

Jacob van Amstel van Mijnden,
1534—na 1563 en voor 1568,
v. 1523—1563,

X

Johanna van Nyenrode, † 1542.

Joost van Amstel van Mijnden, † 1553,
X.

Philippa Utenengh, vr. van den Engh,
Zuylenburg en Amelisweerd, † 1616.

Joost van Amstel van Mijnden,
1568—1615, geb. 1553—† 1615,

X

Wilhelmina van Voorst, vr. van Doornen-
burg, † 1624.

Jacob van Amstel van Mijnden, 1616—
1631 of '32, hr. van Zuylenburg,
 † na 1631 en voor '33,
 X 1615

Maria van Spaarnwoude, v. 1596—† 1624.

Joost van Amstel van Mijnden, 1633—1651,
 † 1651,

X

Odilia van Wassenaer, † 1675.

Maria Johanna van Amstel van Mijnden,
1658—1683 of '84,
 X 1679

Pieter Reinier Baron van Stepraedt, vrijh. van
 den Doddendael, hr. van Duistervoorde, Indor-
 nick en Varick, 1684—1707,
 geb. 1651—† 1719.

Diederik Johan Baron van Stepraedt, vrijh. van
 den Doddendael, hr. van Ewijk, den Slangen-
 burg en Nyenbeek, 1707—1743,
 geb. Ca 1682—† 1743,
 X 1714

Johanna Elisabeth van Steenberg, Vr. van den
 Slangenburg en Nyenbeek.

Maria Agnes Baronesse van Stepraedt, vrijvr.
 van den Doddendael, vr. van den Slangenburg,
 Nyenbeek en Duistervoorde, 1744—1766,
 † 1768,

X 1743

Willem Caspar Frans Anton Joseph Baron van
 Doornick, hr. van de Wonung. Indornick,
 Walbeek, Laeckhuisen, Endt en Wanckum.

ZIJ VERKOOPEN LOENERSLOOT AAN:

Hendrik Willem van Hoorn, 1767—1772,

X

Suzanna Regina Bijlaan.

HET HOF VAN UTRECHT EXECUTEERT LOENERSLOOT, DAT GE- KOCHT WORDT DOOR:

Jhr. Mr Andries Jan Strick van Linschoten,
1772—1806, 1736—1806,

X 1765

Jvr. Catharina Geertruida Coenen van 's Gravesloot,
 1731—1797.

Jhr. Mr. Jan Hendrik Strick v. L.,
1806—1828, 1769—1828.

Jvr. Geertruida Johanna Antonia Strick v. L.,
1806—1843, 1767—1843,

X 1791

Mr. Paulus Hubert Martini Buys,
 1765—1836.

Catharina Andrea
 Geertruid Mar-
 tini Buys,
1843—1861,
 1796—1861,
 X 1819
 Jan van den Bergh,
 1798—1823.

Jhr. Mr Antoni Adriaan
 Martini Buys,
1870—1873,
1798—1873,
 X 1834
 Jvr. Cornelia Henriette
 Constance van Eys,
 1808—1873.

Sibilla Paulina
 Elisabeth Mar-
 tini Buys,
1861—1870,
1801—1870.

Eva Maria Adriana
 Martini Buys,
1861—1869,
1801—1869.

Jhr. Ir. Paulus Hubert Andries Martini Buys,
1873—1915, 1835—1915,
 X 1861

Magdalena Ferdinanda Maria Del Campo genaamd
 Camp, 1836—1915.

Jhr. Antoni Adriaan Martini Buys,
1915, 1866,
 X 1905

Catharina Petronella Gerarda Bicker Caarten,
 1874—1924.

P. H. A. MARTINI BUYS.

à la Haye del 1725.

Brückelen.

Parochie van den H. Johannes den Dooper te Breukelen

Van de oudste geschiedenis van Breukelen is weinig bewaard gebleven.

Het oudste gedenkteeken van het Roomsche geloof is de thans Nederl. Hervormde kerk, welke weleer toegewijd was aan den H. Johannes den Dooper. Zij dateert uit de XVe eeuw. De toren, welke in 1702 door een zuid-wester storm instortte, werd in 1705 weder opgebouwd. Bij het graafwerk voor de fundamenten vond men graven uit den eersten christentijd dezer streken ¹⁾.

Wij vonden Breukelen het eerst genoemd in het jaar 1139, in welk jaar de bisschop van Utrecht Andreas van Kuyk de tienden van Breukelen voor $\frac{2}{3}$ toewees aan het Kapittel van St. Pieter, wyl Diederik Gijsbertsz zich dezen had toegeëigend ²⁾.

In 1215 nam Innocentius III het Kapittel van St. Pieter te Utrecht en zijn tienden ook te Breukelen in bescherming ³⁾.

Hendrik van Keulen is de eerste pastoor, dien we in een oorkonde van 1293 vermeld vonden ⁴⁾.

In 1376 troffen we aan *Jan van Hallen*, pastoor te Breukelen, die ten onrechte aanspraak maakte op de grove en smalle tienden in Breukelerveen ⁵⁾. Op 10 Augustus van hetzelfde jaar deed bisschop Arnold van Hoorn een krijgstoct naar Breukelen, om de kerk aldaar te vesten, d.w.z. een versterkte plaats

¹⁾ Jaarb. v. Niftarlake. 1921, 28.

²⁾ Brom. Regesten. No. 375.

³⁾ Brom. l.c. No. 632.

⁴⁾ Brom l.c. 2500.

⁵⁾ Arch. Aartsb. Utr., 240.

er van te maken, welke bij voorkomende strooptochten tot een veilig toevluchtsoord zoude dienen.

De uitvoerders van den uitersten wil van den Utrechtschen burger Gerard van Vliet, stichtten in 1406 een kapelanie van het H. Sacrament in de kerk te Breukelen, welke nooit aan den pastoor van Breukelen mag worden overgedragen ¹⁾.

In 1472 was hier pastoor Gerryt Simonsz ²⁾.

Op 10 Aug. 1467 schonken Gijsbrecht van Nyenrode en zijne gade aan de kerk een nieuw oxaal, en vervolgens een akker lands te Broukelen, benevens een jaarlijksche rente van 3 gulden, bestemd voor den pastoor en den kapelaan hunner kapel in de kerk te Breukelen, onder voorwaarde, dat elk dezer twee wekelijks een H. Mis zoude zingen of lezen op het altaar van het nieuw oxaal. Ook bouwden zij bezuiden het choor der kerk een kapel waarin zij voor de zielrust van hun broeder Hendrik van Nyenrode een vicarie ter eer van St. Jan Evangelist stichtten; 10 Maart 1473 schonken zij nog 4½ morgen land in erfpacht, uit welke opbrengst de kerkmeesters elk jaar op Kerstavond 4 pond waskaarsen moesten leveren aan hun kapel en moesten zorgen voor goede wijn en misbrood.

In de kerk waren nog een zestal vicariën n.l. van het H. Kruis, waarvoor door Johan van Nyenrode op 17 Sept. 1493 werd voorgedragen Gerrit Gerritsz, die beloofde, dat hij op bepaalden tijd zich tot priester zal laten wijden en dan als vicarius zal optreden.

De St. Pieters-vicarie, welke de vruchten genoot van 25 morgen land.

St. Andries-vicarie, waarvan later de opbrengsten werden besteed voor het onderhoud van den organist.

De boven reeds vermelde vicarie van het H. Sacrament in 1406 gesticht uit de nagelaten goederen van Gerrit van Vliet.

St. Anna-vicarie, welke behalve eenige erfjes en pachtjes, alle jaar de vruchten trok uit zes morgen land.

O. L. Vrouwe-vicarie, welke reeds bestond in 1408, toen Nicolaas Overcamp vicarius was ³⁾. De jaarlijksche opbrengsten aan renten en erfpachten waren 42 gld. 16 stuivers. Aan deze

1) Muller. Regesten v. d. arch. v. d. biss. v. Utr. No. 1781.

2) Hist. Gen. Ber. IV. I, 107.

3) Heringa. Reken. v. h. Bisd. Utr. II, 17.

vicarie was verbonden een O.L. Vrouwegilde; jaarlijks werd door de gildebroeders een feestmaaltijd gehouden ¹⁾).

De reeds vermelde vicarie ter eere van St. Jan Evangelist en St. Barbare gesticht in de kapel der Nyenrode's ten zuiden van het choor.

In 1524 was hier pastoor een zekere *Theodoricus* ²⁾).

In het midden der XVIe eeuw was hier pastoor *Cornelis Duncanus*, die te Kempen was geboren ³⁾). Hij schijnt tot de Hervorming te zijn overgegaan, want op de synode gehouden te Utrecht in 1619, waar de wenschelijkheid werd besproken „een broederlijke correspondentie te onderhouden met die van Gelderland” werd daartoe gedeputeerd *Cornelis Duncanus* ⁴⁾).

Omstreeks 1580 was hier pastoor de Utrechenaar *Cornelius Pietersen* (Petersz.), die ondanks het plakkaat van 1581, dat de uitoefening van den katholieken godsdienst verbood op straffe aan de priesters van 25 gouden realen en het verlies van hun beneficie, en iedere aanwezige zoude zijn opperkleed verliezen, godsdienstoefeningen hield.

In 1585 trad als predikant te Breukelen op Erasmus Bakker, door den Heer van Nyenrode aangesteld. Hij verklaarde op de synode van het Sticht, gehouden 8, 9 en 10 Juli 1606 in het Catharijne-convent te Utrecht „den goeden stand van sijn kercke, als een goet gehoor hebbende, volgende in de bediening des Woorts ende H. Sacramenten, soe des Doops als der H. Avondmaels; 't gebruyck der gereformeerde kercke. Van de schoole verhaalde hij, dewijle de collatie van de goederen der costerije staet bij de heer van Nijenrode, den coster daerom door last van den heer voorsz zijn ambt wel doet ende sich ondewerpt den predicant. Communicanten verhaelde hij hebbende eenige: die van het huys van den heer van Ruwiel ende andere sommige huyslieden. Predikt maer eens ter weke ⁵⁾).

Pastoor Pietersen moest toen de wijk nemen en begaf zich naar zijn geboorteplaats. Ook vandaar werd hij met vele trou-

¹⁾ Rengers Hora Siccama. De geestelijke en kerkelijke goederen. blz. 442.

²⁾ Heeringa. l.c. II, 349.

³⁾ Arch. Aartsb. Utr. X, 187.

⁴⁾ Reitsma en v. Veen. Prov. en Partic. synoden, Gelderland blz. 426.

⁵⁾ Vermeulen Tijdschr. I, 115.

we katholieken verbannen. Doch in 1586 mocht hij weer terugkeeren en werd spoedig daarop door Jhr. Gerrit van Zoudenbalch, heer van Urk en ter Meer, kanunnik ten Dom, patroon van de kerk van Maarssen, aldaar tot pastoor aangesteld ¹⁾. Natuurlijk bleven nu de katholieken van Breukelen, zijn oud-parochianen, niet van zijn geestelijke hulp verstoken, en sinds pastoor Pietersen bleven de katholieken van Breukelen in Maarssen hun godsdienstplichten vervullen tot het einde van het jaar 1795. De „Visitatie ten platten lande” ²⁾ deelt dan ook mede: „Cornelis Petersen tot Maerssen, als hartneckich en verachter van zijne hooge Overheit, ende periculcus sijnde omme de parochianen van de religie af te houden, dewijl hij hem niet ontsiet zelfs tot Breukelen sich alsnoch recht aen te wenden aldaer verus (pastor), zo men het noemt, te wesen, niet tegenstaende dar deselve Martinus Duncanus (moet zijn Cornelis) was, Hendrikszoon en geboren te Kempen, alzoo tegenspraeck. „Pastoor Pietersen werd afgezet in 1593.

De Apostolische Vicaris Jacobus de la Torre, zegt in zijn verslag, dat hij in 1656 aan de Congregatie van de Propaganda te Rome uitbracht, dat Laurentius Heymenbergh de zielzorg uitoefende over de dorpen Zuilen, Maarssen en Breukelen ³⁾. Op de kasteelen Nyenrode, de Snaafbrug ⁴⁾, Cronenburg, Loenersloot, Mijnden waren of kwamen priesters, die aldaar voor de bewoners godsdienstoefeningen hielden, waarbij ook de omwonenden werden toegelaten. Van de katholieken, die naar de zijde van Nieuwersluis woonden, gingen velen naar Loenersloot, waar op Slootdijk reeds in 1652 een kerkje gesticht was en de pastoor aldaar ook de zielzorg over hen uitoefende ⁵⁾.

Deze toestand duurde tot ongeveer het einde der XVIIIe eeuw, toen omstreeks 1790 eenige katholieken te Breukelen het plan hadden opgevat, om een eigen statie op te richten. De pastoor van Maarssen, tevens Aartspriester van het Utrecht-

1) Hist. Gen. Kron. XXI. 561.

2) Hist. Gen. Bijdr. VII, 257.

3) Arch. Aartsb. Utr. X, 187.

4) Jaarb. Niftarlake. 1913, 5—11.

5) L. J. v. d. Heijden, Het Kerspel Loenersloot, blz. 12.

sche district, raadde dit plan af, daar de geldelijke lasten daaraan verbonden, n.l. de stichting van een kerkgebouw en pastorie, onderhoud van den pastoor en bedeeeling der armen, voor de katholieken van Breukelen te drukkend zouden zijn. Hun aanvraag aan de Regeering der Provincie mocht ook geen gunstig gevolg hebben. Het gevraagde verlot werd geweigerd.

Vijf jaren later werd het verzoek opnieuw ingediend, vertrouwend op de voorspraak van een der representanten der Regeering. De Aartspriester wees hen nogmaals op den zwaren last, welke zij op zich wilden nemen; maar om niet de schijn op zich te laden, zijn eigenbelang te zoeken, beloofde hij hun een pastoor te zenden, zoodra zij hun zaken zouden geregeld hebben. Zij kregen ook verlot van de Regeering der Provincie.

Aartspriester H. Berendsen schrijft: „Zij gaven voor, dat zij rijker waren dan eenige Roomsche-Katholieke gemeente in tien uren in 't ronde. Zij speelden inderdaad met het geld alsof er geen doorkomen aan ware geweest en kochten een terrein met een oud gebouw voor de somme van omtrent 3000 gulden of iets meerder, hetwelk een en ander zoo het hun voor niets ware geschonken geweest, dan zouden ze het nog te duur hebben gehad, altoos als het daartoe dienen moest om er een kerk enz. op te stichten. Evenwel zij draafden door en drongen al sterker aan om een eigen pastoor te hebben, willende bij de Provincie dat oude gebouw tot een vergaderplaats voor den godsdienst te gebruiken”¹⁾.

Dezelfde Aartspriester bepaalde, dat zij, die woonden dicht bij Breukelen, tot de statie Breukelen behoorden. Vier honderd communicanten dan Van Maarssen en tezamen honderd van Teckop en Slootdijk vormden de nieuwe statie van Breukelen.

De Aartspriester benoemde:

Johannes van Schaik, die sinds 1782 kapelaan was te Soest, tot hun pastoor. Bij zijn aankomst echter vond hij niets in gereedheid en vertrok, geheel ontstemd, weer naar Soest terug. Hij verzocht aan den Aartspriester hem niet weer op te roe-

¹⁾ R. W. J. Peters. Geschiedenis der Parochie Maarssen. blz. 31.

pen, voodat in Breukelen de kerk tenminste was aanbesteed en de armenzaken geregeld waren.

De katholieken van Breukelen vroegen voor hun armen een aandeel in de goederen, die vroegeren tijd waren aan de armen, die te Maarssen parochieerden. Nadat dan 22 Dec. 1795 de statie Breukelen was opgericht, en men op het Kerstfeest daar voor het eerst de godsdienstoefeningen had gehouden, weigerde men in Maarssen nog langer de armen van Breukelen te bedeele, want dezen zond men naar Maarssen, terwijl in de nieuwe statie zelfs geen collecte voor eigen armen werd gehouden. Hoezeer pastoor Berendsen zich ook verzette, zijne armmeesters werden op aanklacht van de armen van Breukelen, herhaaldelijk door de rechtelijke macht veroordeeld tot bedeeleing der armen. Zij moesten bedeed worden evenals voor de afscheiding.

Eindelijk werden de armmeesters op 26 Nov. 1798 door het gerecht veroordeeld om aan de armen van Breukelen af te staan: „de Hofstede met twee en dertig morgen lands, gelegen in het zuideinde van Portengen, door Jacobus Bijlevelt in den jaare 1736 gelegateerd aan de Roomsche Catholijke armen van die gemeente van zijn Pastorye". Deze boerderij is thans nog in het bezit van het R.K. Armbestuur van Breukelen.

Ook met pastoor J. G. M. Dadelbeek ¹⁾ van Slootdijk werd pastoor van Schaik in moeilijkheden gewikkeld over de uitgebreidheid van beider rechtsmacht. Pastoor van Schaik schijnt zijn jurisdictie te hebben uitgeoefend daar waar ze den Slootdijkschen pastoor toekwam. B. Broere, kerkmeester te Slootdijk, klaagt hierover in een schrijven van 7 Aug. 1797 aan den Aartspriester. Als dit niet schijnt te helpen komt ook pastoor Dadelbeek voor zijn parochieele rechten op in eenige uitgebreide brieven aan den Aartspriester J. van Engelen. Deze brieven werden door schrijver dezes gepubliceerd, evenals door pastoor J. Hofman de weerlegging onder den titel: „Het Wiegelied van de kerk van Breukelen ²⁾". De oplossing was dat de scheiding door Aartspriester Berendsen gemaakt, van kracht bleef, alleen het tolhuis en het huis ten Honderd bleven aan Slootdijk.

¹⁾ Maandbl. v. Oud-Utrecht. XII, 57—60.

²⁾ Arch. Aartsb. Utr. XXVI, 84—88; XXI, 184—198.

De Staat van het R.K. Kerkdistrict van Utrecht door den Aartspriester van Engelen opgemaakt in 1807/08, vermeldt, dat dat er zijn 804 zielen en 638 communicanten. Het kerkgebouw is nieuw en wel in staat doch hoog bezwaard ¹⁾.

Pastoor van Schaik overleed 13 Jan. 1813 en werd bijgezet in de priesterkelder van het katholieke kerkhof te Soest. Zijn beeltenis wordt in de pastorie bewaard ²⁾. Hij werd opgevolgd door

Henricus Wilhelmus Jansen. Deze was geboren te Emmerik 15 Febr. 1773 en werd in 1804 pastoor van de statie van St. Servaas „Onder de Linden” te Utrecht, in 1813 te Breukelen. Volgens Koninklijk Besluit van 22 Oct. 1814 ontving de pastoor een jaarwedde van 150 gulden ³⁾. Hij verbleef hier slechts drie jaren, want op 22 Aug. 1817 werd hij pastoor te IJsselstein, daarna op 29 Juni te Hoogland, waar hij na twee jaren de pastoreele bediening neerlegde en trappist werd te Darfeld in het Munsterland, doch spoedig daarna vertrok hij naar het klooster „de Olijfberg” bij Mülhausen in den Elzas. Hij werd 15 Febr. 1826 geprofest en droeg den naam van Maria Felix. Hij overleed in geur van heiligheid 28 Januari 1848 ⁴⁾.

Martinus van Dijk werd geboren te Gellicum 27 Aug. 1770 en priester gewijd in Aug. 1797. Hij was kapelaan te Amersfoort (Zand) tot 1806, in welk jaar hij pastoor werd te Everdingen, op 1 Juni 1810 te Loenersloot en in 1817 te Breukelen.

De Aartspriester G. van Nooy vermeldt in zijn verslag aan de Gedeputeerde Staten der Provincie Utrecht omtrent de parochies, welke in aanmerking komen voor de subsidie voor bouw of reparatie der Roomsche kerken in 1819: Breukelen: geen aanmerkelijke repartiën noodig, het getal der zielen bestaat uit 900, schuld der kerk 9000 gulden ⁵⁾. Pastoor van Dijk werd 5 Sept. 1826 pastoor te Soest, waar hij op zijn verzoek

¹⁾ Arch. Aartsb. Utr. VIII, 102.

²⁾ De Godsdiens Vriend. XVII, 147.

³⁾ Arch. Aartsb. Utr. XXXIX, 136.

⁴⁾ L. J. v. d. Heijden, De parochie v. d. H. Nicolaas te IJsselstein. 48; De Godsdiens Vriend, XIII, 264.

⁵⁾ Arch. Aartsb. Utr. XXXIX, 145.

eervol ontslag uit de bediening verkreeg 7 Oct. 1839. Hij overleed te Amersfoort 31 Jan. 1854.

Gerardus Leonardus van Lith werd geboren te Rumpst 27 April 1791 en werd priester gewijd 24 Sept. 1813. Hij was kapelaan te Utrecht, Amersfoort (Zand) 1814, pastoor te Renswoude 14 Aug. 1819, te Breukelen 1826, te Wijk bij Duurstede 1839, te Elden 1855 tot 1868, toen hij zijn emeritaat aanvaardde. Hij legde te Breukelen een nieuw kerkhof aan, dat 26 Juni 1838 door den Aartspriester van Utrecht G. A. Vermeulen plechtig werd ingewijd ¹⁾.

Hij overleed te Hoogland 19 Dec. 1872 en werd te Amersfoort begraven.

Henricus Jongbloed werd geboren te Teckop in 1791 en priester gewijd 2 Aug. 1816. Hij was kapelaan te Hoogland 1816, pastoor te Gellicum 1825, te Uithoorn 1831, te Breukelen 1839, waar hij 27 Dec. 1865 overleed.

Wilhelmus Gerardus van Vuuren werd geboren te Montfoort 26 April 1829 en priester gewijd te Warmond 15 Aug. 1854. Na te Leuven 15 Juli 1856 de graad van licentiaat in de godgeleerdheid behaald te hebben, werd hij op 28 Sept. 1857 benoemd tot hoogleeraar in de kerkelijke geschiedenis en het Oude Testament aan het seminarie te Rijsenburg. Weinig plooibaar van karakter, verwisselde hij 1 Jan. 1866 het professoraat met het pastoraat van Breukelen. Tot April bleef hij nog de lessen voortzetten.

Hij kocht hier de buitenplaats „Vroeglust", de tegenwoordige pastorie en bouwde aan den overkant van den straatweg in 1880 een nieuwe, de tegenwoordige kerk, terwijl de oude in 1795 gebouwde kerk tot parochiale school werd ingericht en de voormalige pastorie door de Zusters van het H. Gezelschap J. M. J. werd betrokken.

Dr. Schaepman, leerling van v. Vuuren, heeft den geniaal aangelegden leerling van Broere dankbaar herdacht „als den machtigsten hertenspijter ter wereld, die op mij althans een der stoutste operatiën volbracht". (Dankrede 15 Aug. 1892). Hij overleed te Breukelen 12 Nov. 1887. Zijn handschriften berusten op het seminarie Rijsenburg ²⁾.

¹⁾ De Godsdienst Vriend. XLVI, 95.

²⁾ Persijn. Dr. Schaepman. I, 178—188.

Johannes Wilhelmus Dyonisius Peelen werd geboren te Westervoort 27 Febr. 1835 en priester gewijd te Utrecht 10 Aug. 1860. Hij was kapelaan te Doetinchem 1860, te Doornenburg 1861, te Utrecht (Willibrord) 1863, pastoor te Soesterberg 17 Jan. 1873, te Breukelen 26 Nov. 1887. Hij overleed 16 Nov. 1888.

Hij gaf uit: *Lijdens-overwegingen in zeven zestalen.* (Utr. 1882).

Andreas Ignatius Antonius Hens werd geboren te Zwolle 11 Maart 1839 en priester gewijd 10 Aug. 1863. Hij was kapelaan te Deventer 1863, te Utrecht (O.L. Vrouw) 1870, pastoor te Harderwijk 17 Dec. 1875 en te Breukelen 1888, waar hij 19 Jan. 1902 overleed.

Hij gaf uit: *Maria-Tuintje met Lente- en Herfstbloemen* voor de Mei- en Octobermaand 1, 2 en 3-stemmig. De groet des Engels en het Loflied op den Rozenkrans, 4-stemmig (4 dr.). Met cijfernnoten: 24 Gezangen voor de Mei- en Octobermaand. Krans van Lente- en Herfstbloemen (4 dr.). Met muziek noten: 16 Gezangen ter eere van het H. Hart van Jezus (4 dr.), Acht Gezangen ter eere van den H. Jozef (3 dr.); alle uitgaven van de „Thomas à Kempis-vereeniging” te Zwolle.

Adrianus Wilhelmus Hoogveld werd geboren te Culemborg 18 Juli 1845 en priester gewijd 10 Aug. 1869. Hij was kapelaan te Groessen 1869, te Arnhem (Eus) 2 Juli 1872 en werd pastoor te Heerenveen 1885, te Breukelen 17 Febr. 1902, deken van het dekenaat Naarden 12 Mei 1906 en 17 Mei 1909 kunnik van het Metropolitane Kapittel. Hij overleed 16 Maart 1910.

Johannes Antonius Wilhelmus Harbers werd geboren te Beltrum 25 Jan. 1858 en priester gewijd 15 Aug. 1883. Tegen het einde van 1884 vertrok hij naar het bisdom Paderborn, waar hij drie jaren in de zielzorg werkzaam was. Vervolgens was hij kapelaan te Bemmelen 1888, Montfoort 1892, Enschede (Jozef) 1895 en werd pastoor te de Bildt 1901, en 8 April 1910 pastoor te Breukelen en deken van het dekenaat Naarden. Op zijn verzoek verkreeg hij 1 Febr. 1908 eervol ontslag en overleed in het St. Vincentius-Gesticht te Groenlo 29 Maart 1919.

Petrus Antonius Wilhelmus Pieck werd geboren te Beesd 5 Mei 1865 en priester gewijd 15 Aug. 1890. Hij was kapelaan te Laren 1891, te Almelo 1893 en rector in „Insula Dei” te

Arnhem 1895, vanwaar hij 20 Maart 1906 pastoor werd te Tilligte, 1910 te Everdingen en 24 Jan. 1918 pastoor te Breukelen en 25 Maart 1922 deken van het dekenaat Breukelen. Hij overleed in het St. Antonius-Ziekenhuis te Utrecht 1 April 1935 en werd te Breukelen begraven.

Henricus Franciscus Frank werd geboren te Groenlo 1892 en priester gewijd 10 Aug. 1915. Hij werd assistent te Elden 3 Sept. 1915, kapelaan te Enschede (Jac.) 3 Mei 1918, directeur van het seminarie Rijsenburg 3 Dec. 1920, pastoor en deken van Breukelen 16 April 1935, pastoor en deken van Hilversum (Vitus) 1936.

Johannes van der Burg werd geboren te Arnhem 29 Dec. 1894 en priester gewijd 15 Aug. 1919. Hij was kapelaan te Rijsenburg 12 Sept. 1919, secretaris van den Aartsbisschop 18 Maart 1921, pastoor te Breukelen 1936.

Utrecht.

L. J. VAN DER HEIJDEN.

Past.

Kapelaans te Breukelen

Guil. van den Burgwal...	1807
Jac. van der Linden	1810—1816
P. Velthuysen	1821—1822
G. v. d. Manden...	1822—
R. Verhoeven	1856—
P. C. Stokvis...	1860
H. Vreeswijk...	1860—1862
F. de Jong	1862—1866
L. H. van Egeren...	1865—1866
H. C. Verheul	1866—1872
G. J. N. Meijer	1872—1878
G. W. Nieuveld...	1875—1880
A. A. Overwijn	1875—1878
G. C. J. Bolderik	1880—1881
G. v. d. Meulen...	1881—1882
H. B. M. Berendsen	1881—1882
W. J. A. Jansen	1882—1883
A. H. P. Maas	1882—1883
G. H. Willemsen...	1883—1885
P. J. H. van der Weyer	1885—1889
A. G. Suurenbroek	1889—1897
J. C. Ruding...	1897—1897
J. H. Sauveur...	1897—1901
J. H. A. A. Brugman	1901—1904
J. W. G. Brandts...	1904—1908
J. W. Kniep...	1908—1909
Th. A. V. L. Abels	1909—1911
F. J. Beerman	1911—1915
H. J. Hageman	1915—1918
W. A. M. van Rijn	1918—1922
J. H. A. Hendriks	1922—1926
F. A. M. Koopmans	1926—1928
L. S. ter Schure...	1928—1935
J. H. Leferink	1935—1935
J. A. H. Brouwer	1935—1937

Erfpagtsbrief d.d. 20 Juny 1754

(woordelijk overgenomen)

Wij vice Decan en Capittule der Kerke St. Pieter 't Utrecht doen cond, allen lujden dat wij in eenen eeuwigen Erfpacht gegund en verleend hebben sooals wij geven en verlenen bij deesen, Adrianus van Spierenburg voor hem sijne Erven en nakomelingen sekerc drie en een half mergen soo boomgaard als weyland met de bepotinge en beplantinge daerop staende gelegen tot Breukelen Proostdye aan de westseyde van den dyk streckende van den dijk tot aan den Rijn toe daar suydwaers de fodei commissaire Erfgenamen van wijlen den Heer Jan van Halmael en noordwaers den Heer Johannes van Stuyvesant Canonicq in onsen voors. Capittule naast geland en gelegen zij of wel alomme met regt daar naast geland en gelegen mogten wesen, zulk en in voegen deselve 3½ mergen lands door doode van zyn Vader Anthony van Spierenburg op Hem gekomen en gedeolveerd zyn, en dat jaarlijks en alle jaar om een Canon van dertig Caroly guldens a twintig stuyvers 't stuk, Te betalen de eene helfte op martinidag in de winter en de andere helfte op Petry ad Cathedram of binnen ses weken na elke termyn onbegrepen, ende soo voort jaarlijks eeuwig en erfelyk ons ofte onse Rentmeester indertijd vrij en kommerloos binnen Utrecht te leveren op Adrianus van Spierenburg kost, angst en arbeyd sonder eeniger hande kortinge of verminderinge van onse voorz. Erfpacht 't zij van inbrekinge van dycken, oorlog, roof, brand, onweder of van eenigerhande saaken off onkosten, die op 't voorz. land komen mogte ofte geset worden in wat maniere dat het waar, met voorwaarden dat de voorz. drie en een half mergen na doode van gemelde Adrianus van Spierenburg gekomen en Erven zullen op een van zijn oudste erfgenamen, de man voor de vrouw even na zijnde, ende soo voort van Erfgenaam tot Erfgenaam eeuwig en Erfhelyk ongescheyden en ongedeylt, voorts zijn voorwaarden dat de voorn. Adrianus van Spierenburg zij-

ne Erfgenamen en nakomelingen deese voorz. drie en een half mergen lands niet en zullen nog en mogen aan iemand anders brengen, verkopen, versetten nog versellen, splitten nog deyllen, tenzij bij onsen wille en consente, ook zijn voorwaarden dat elke nieuwe Erfgenaam daar deese Erfpacht opkomen zal na doode van meergen. Adrianus van Spierenburg, binnen 't eerste jaar daar hij in gestorven is, bij ons komen zal, eysschen en nemen nieuwe brieven van inhoud als deesen, en dit alles op zijn en haren kosten, ende in gevalle den voorn. Adrianus van Spierenburg zijne Erfgenamen en nakomelingen Jaarliix en alle jaar op de voorz. termijnen desen Erfpagtcanon niet onbetaalde nog voldeede of eenige van de voorz. pointen in deesen brief verbracke soo vielen zij terstond en rechte voort van deese Erfpagt goede en alle regt dat zij daaraan hadde of hebben mogen ende soo quame deese drie en een half mergen lands voorz. ende Erfpagt daar af weder aan ons en onsen Kercke voornoemt, om onsen vrijen wille daar meede te doen sonder ymand wederseggen soo verre wy die dan weder aan ons nemen willen en anders niet, behoudens nogtans ons altijd onsen voorz. pagt en de een ijgelyk zijn recht. Toirconde hebben wij Vice Decan en Capitulle voortn desen Brief met ons Capittels zegel bevestigt gegeven in 't jaar onses Heeren Een Duysend seven hondert vier en vyftig op den twintigste van de maand Juny.

(get. W. N. Kien, Vice Decan.

(geschreven op perkament en voorzien links boven van een daarop geplakt zegel van 5 gulden, w.o. geteekend v. Senden.

Juli 1937.

J. D. BASTERT.

Nogmaals de klok van Oud-Loosdrecht

In de *Archives de l'évêché de Luçon*, 1936 pp. 404—424 schrijft de Heer A. D. Pairier een belangrijk opstel over de klok van Oud-Loosdrecht, waarover is geschreven in het Jaarboekje van Niftarlake 1934. Het opstel is getiteld „de Noirmoutier à Oud Loosdrecht”. Eerst wordt van het klokopschrift een juistere lezing gegeven en wel als volgt:

Au nom de Jesus Marie et St Joseph nous avons estere fondue et augumentee de duoo du consentement de mire Pierre Daniau recteure et de messrs de la fabrique du temps de noble homme Jan Bayzeau Sr de la Pallue et Pierre Boutteau prs de ladte fabque. Luc Dorineau sr du fief cadou et damlle Anne Marie de Faye fille de Hugue de Faye escier Sr de Ribouard et de Damlle Anne Imber (t) m' ont nommée Marie Anne. Leonard Herve sculpteur et fondeur ma faicte en lan 1661.

De schrijver geeft na dit procesverbaal van deze klokwijding een commentaar van correcties en aantekeningen op deze lezing. Hij zegt bijv.. „Il nous parait évident qu' après les mots augmentée de on s attend à un treme ou un Chiffre exprimant une quantité ou un poids. C'est pourquoi nous nos demandons — Simple conjecture à distance — si le fondeur..... n' aurait pas voulu ici exprimer que le poids de la cloche refondue a été augmentée de *deux cents* livres (ducc) ou de double (duoo ou dulo?) abréviation de duplo?”

Verder wordt verklaard, dat alle op de klok voorkomende namen als inwoners van Noirmoutier kunnen geïdentificeerd worden. Zelfs vernemen wij dat deze tocht van de Hollanders naar Noirmoutier aanleiding was voor een bekend marschlied „Après de ma blonde”:

Il est dans la Hollande
Les Hollandais l'ont pris.....

dat nog te Nourmoutier gezongen wordt.

Het leven, ambt en familie-relaties van de genoemde personen worden uitvoerig beschreven, vooral de verwantschap met het de la Tremaille, markies van Noirmoutier, terwijl ook de gieter der merkwaardige klok Louis Herve niet wordt vergeten. Zoo vernemen wij, dat Pierre Daniau een monnik is, die subprior is van Saint-Filbert en tegelijkertyd pastoor van de parochie. Zijn opvolger was Jean Bayzeau die als wereldgeestelijke was de eerste pastoor van Noirmoutier (1662—1677).

Het meest belangrijk gedeelte voor ons echter blijft het droef verhaal van deze klok „Anne Marie”, waarvan het voortbestaan te Noirmoutier ook in geschiedkundige kringen totaal onbekend was. Wel opvallend is, dat van deze klokwijding in 1661 met geen woord gerept wordt in de geschiedenis of registers der parochie. Waarom deze klok gegoten werd? Of men het klokkenstel wilde uitbreiden? Of een der klokken gearsten was of verongelukt? Er staat niets opgeteekend, maar het is wel zeker dat de edelmoedige gevers er geen oogenblik een flauw vermoeden van zouden hebben, dat hunne klok 13 jaren later door de Hollanders zou worden meegenomen en in de Ned. Herv. Kerk van Oud-Loosdrecht zou terechtkomen (p. 416).

Het eiland Nourmoutier werd op bevel van Admiraal Tromp in 1674 gedurende 21 dagen bezet. Daar werd heel wat neergehaald in dien tijd: koren, beesten en klokken werden meegenomen, De Hollandsche vloot bestond uit 40 grootere en 60 kleine schepen, toen deze op 13 Juli 1674 trachtte te landen op het eiland Noimoutier, hetgeen den volgenden dag gelukte. Er werd, zooals gezegd, geducht geplunderd en vernield, tot dat bij verdrag van 20 Juli er een eind aan gemaakt werd. De bewoners moesten een groote som aan oorlogsschuld opbrengen en zes personen waaronder de prior van de Abdij la Blanche, werden in gijzeling genomen, naar Rotterdam vervoerd, waar ze den 12 October in de gevangenis van de Admiraliteit werden opgesloten. Zij werden den 16den Juni 1676 in vrijheid gesteld en kwamen den 24 Juli behouden te Noirmoutier terug, allesbehalve ingenomen met de weinige voortvarendheid inzake schuldbetaling, waarvoor zij borg waren gesteld en vastgehouden.

Daar waren 6 klokken meegenomen naar Holland, en nu komt de vraag, waar zijn deze gebleven? „Celle d'oud-Loosdrecht

est la seule qui — de puis peu et par hasard — nous ait révélé une partie de son histoire. Peut-être, un jour prochain les autres parleront — elles à leur tour?' Zoo vraagt de schrijver aan het slot van zijn interessant artikel.

Wij weten het niet, maar wij vreezen, vooral nu de meeste klokken in ons land bekend zijn, dat zij spoedig in de kanonnengieterij zijn terecht gekomen. Maar wie weet.....?

A. E. RIENTJES.

Het Jodenkerkhof onder Tienhoven.

Wie bij „Geesbergen” langs het oude „Regt Huys van Maerseveen” rechts afslaat naar de Tienhovensche Trekvaart af in de richting van Tienhoven, ziet aan de linkerkant de polderweilanden, onderbroken door een langwerpige bos, waartoe een wilgenlaantje toegang schijnt verlenen. Een klein huisje, dat meer een schuurtje schijnt, alleen 's winters zichtbaar, steekt in de verte af, doch laat geenszins de eigenlijke bestemming raden. Slechts uiterst zelden wordt het geheimzinnige laantje betreden en nog minder het terrein dat daar door bomen en struiken en door een flink weiland van de weg afgescheiden is. Slechts weinigen is het bekend dat hier het „Jodenkerkhof” ligt van de vroeger bestaan hebbende „Hoogduytsche Joodse Gemeente” van Maarsseveen, de enigste Joodse begraafplaats in de Vechtstreek en tevens het enigste overblijfsel van de vroegere Joodse vestigingen aan de Vecht.

Mysterieus, zoals het daar verlaten en verborgen ligt, is ook de geschiedenis van deze dodenakker, want hoewel ik al de notariële en gerechtelijke archieven van Maarssen en Maarsseveen heb doorgebladerd en ook wat er van Tienhoven te vinden was, benevens het archief dier Joodse gemeente (thans mede berustend in het Rijks Archief te Utrecht), mocht ik de hoofdpunten dier geschiedenis telkenmale niet vinden. Het kan natuurlijk toeval zijn dat bij de grote hiaten in de transportacten van Tienhoven deze acten niet meer aanwezig zijn, doch niet dat ik deze noch in het archief der Ned. Israëel. gemeente te Utrecht (de tegenwoordige eigenaresse), noch ook in de Maarsseense archieven ook maar iets hierover vermeld vond. Sterker nog, bij latere hypotheeken en overdrachten kon men zelve de papieren niet tonen.

Toeval is hier dus uitgesloten en deze dubbele geheimzinnigheid van het oude Jodenkerkhof onder Tienhoven moet wel een bepaalde oorzaak hebben. Het onderzoek heeft nu geleerd

dat voor die geheimzinnigheid een bepaalde reden was, die dit bijzondere stukje Vechtgeschiedenis een eigen charme verleent.

Eerst langzamerhand konden de respectieve Portugese en Hoogduitse Joodse gemeenten van Maarssen en Maarssveen het volledige recht van godsdienstvrijheid, waartoe ook het begraven hunner doden volgens eigen ritus behoort, verwerven. Ik heb in vroegere jaarboekjes al eens uiteengezet hoe de kerkeeraad hierover bij de Utrechtse Staten steeds klaagde en inderdaad scherpe verbodsbepalingen wist te bewerkstelligen. Nu hadden de Portugese Joden van Amsterdam sedert 1614 hun vermaarde begraafplaats te Ouderkerk a.d. Amstel, waarop ook alle Maarssense leden (want zij waren allen Amsterdammers) hun rustplaats vonden. Er was ook geen enkele reden om bij Maarssen te begraven, want de schuif, waarmee men toen de overledenen naar hun laatste rustplaats geleidde, kon gemakkelijk over de Vecht naar Ouderkerk varen langs deze hoofdweg der Republiek. Ook de Hoogduitse Joden van Amsterdam hadden sedert 1642 een eigen begraafplaats en wel te Muiderberg, waarheen eveneens de begrafenissen per schuif konden trekken.

Toch was het in 1733, dertien jaren nadat de Utrechtse Staten de Portugese Joden van Maarssen officieel door hun „protectie” hadden erkend, dat een hunner, Isaac Jessurun (de Jongh) genaamd, het plan opvatte, om op een hem toebehorend stuk grond een Portugees Joodse familiebegraafplaats in te richten, zoals bijv. de familie del Sotto op de grote begraafplaats te Ouderkerk bezat. Hij volgde daartoe de rechte weg, die men echter in deze gevallen bij de Utrechtse Staten nu juist *niet* moest volgen. Bij het verzet van 1719 tegen de bouw of aankoop der Portugese gemeente, liet deze het gebouw aankopen op naam van een paar gemeenteleden en eerst tientallen jaren later op naam der gemeente stellen¹⁾. En zo zou ook de Hoogduitse gemeente later na enige teleurstellingen de grootste geheimzinnigheid betrachten.

De eerste acte begint met een doorgewone publieke veiling

¹⁾ Zie mijn art. over dit quasie-transport in het Maandblad van „Oud-Utrecht” van 20 Sept. 1933 (Jrg. 8 Nr 9) en mijn bijdrage in dit Jaarboekje van 1933 p. 15 vlg.

van een halve morgen grond te Maarsseveen (Bijlage Ia). Tot in alle finesses wordt aan alle mogelijke juridische vereisten voldaan. Verkopers waren twee vooraanstaande Portugese gemeenteleden, zodat van een plan tot het inrichten van een begraafplaats in 1729 althans nog geen sprake was. Koper was de heer Isaac (Jessurun) de Jong, mede lid dier gemeenschap, wien het naar vereischte op 19 Januari 1730 voor het Maarsseveense gerecht getransporteerd werd. (Bijlage Ib).

Isaack Jesurun de Jong was een aanzienlijk heer. In 1720 kocht hij het Huis Ten Bosch, het tegenwoordige Raadhuis aan en in 1721 er „Overkerck” bij. Bovendien bezat hij de buitenplaatsjes „Voorhoven” en „Middendorp” en nog verschillende landerijen. Misschien had hij ongenoegen met de Amsterdamse Portug. gemeente of diens Begraafcollege, toen hij zich officieel tot de Staten van Utrecht wendde, nadat hij reeds drie jaren in het bezit dier bedoelde halve morgen aan de Vaardijk was.

Zowel in de Statenresoluties als in de Lappen daarvan (hoewel in de laatste het origineel request niet is bijgebonden, zoals gewoonlijk het geval is), lezen wij in 1733: (Bijlage I c) dat de Portugese Jood Isaac de Jong genaamd zich sedert enige jaren metterwoon te Maarssen had gevestigd en nu een hem behorend stukje grond aan de Vaardijk voor zich en zijn nakomelingen als begraafplaats wilde inrichten.

Het blijkt duidelijk, dat Isaacq (Jesurun) de Jong hierbij aan een familiebegraafplaats denkt. Hij is metterwoon te Maarssen gevestigd, waarschijnlijk dus alleen lid der Portugeesch-Joodsche gemeente van *Maarssen*, en wil daarom niet bij een eventueel sterfgeval van de Amsterdamse gemeente afhankelijk zijn. Hij wil eigen baas en onafhankelijk te Maarssen zijn; daarom een begraafplaats op eigen houtje. Het zuidelijk bloed dezer „Portugeese Jood!” Zeker, later mogen er ook andere leden der Maarssense gemeente teraarde besteld worden, maar zijn geslacht moet de „directie” er over in handen houden. Het denkbeeld lacht hem toe in deze kwestie te moeten gekend worden als *de* man en hij zal hun dan zeer uit de hoogte de gunst verlenen op *zijn* eigendom. Daarom na even op zijn opbrengsten gewezen te hebben, paait hij de Staten met de demoedige erkenning van hun gezag; hij zal zeker „alle regten en gerechtigheeden” trouw betalen en hij is de kerkeraad al voor, bij een

mogelijk contra-request van zijn zijde, door hem te beloven stipt te betalen aan haar kerkgerechtigheden.

De door de Staten benoemde commissie van advies ging er echter niet op in en rapporteerde ongunstig, zodat de Staten vijf maanden later het verzoek weigerden (Bijlage I d). En daarmee was de enigste Portugees-Joodse begraafplaats, waarvan ooit in de Vechtstreek sprake is geweest, voor goed van de baan.

Toch waren er echter reeds twee Joodse begraafplaatsen van Hoogduitse Joden in de Provincie n.l. te Amersfoort en te Wijk bij Duurstede, steden, die hiervoor alleen van het Stadsbestuur afhankelijk waren. In 1700 verkregen die van Amersfoort een stuk van het Bolwerk bewesten z.g. Bloemendaalse Poort, daar zij „noch hare voorsaten, soo lange deselve alhier woonachtig zijn geweest, tot noch toe geen vaste, noch seeckere plaatse tot begravinge van hare dooden en hebben gehad, maer altijd op diverse plaatsen en hoecken van de stad sulcq hebben moeten doen" ²⁾). Toen zich nu in de loop der eerste helft der 18de eeuw het aantal Hoogduitse Joden te Maarssen en Maarsseveen allengs begon te vermeerderen, moesten ook dezen bedacht zijn op de stichting van een eigen begraafplaats, vooral omdat het vrij kostbare vervoer naar Muiderberg voor de gevestigde minder gegoede leden een ernstig bezwaar was. Dies lezen wij in de Lappen der Statenresoluties van 25 October 1741: „Op de requeste van Nathan Levi, Joseph van Lier en Marcus van Lier, leden van de Hoogduytse Joodse Kerk en woonagtig tot Maerssen, houdende dat veelvuldige moeite en kosten veroorzaekt wierden door het begraven hunner dooden tot Muyerberg of elders en dat zij gaerne een begraefplaats zouden oprechten by of omtrent den Warnhoek agter Maerssen op het land van den Heer van Wikkevorst of zodanigen plaets, als daertoe bequaemst geoordeelt mogte worden, gelijk andere hunner Natie tot Amersfoort, Wijk als elders haere bijzondere begraefplaatsen hadden, verzoekende, omme ter voorsz. plaetse of elders onder het district van Maerssen een begraefplaetse te mogen oprechten Is geappointeert.

²⁾ Zie mijn gedenkschrift bij het tweede eeuwfeest der Synagoge te Amersfoort ald. 1927, p. 42.

De Staten en verzoeken en committeren de Heeren van Renesse, van Amelisweerd ende een van de regerende Borge-meesteren der Stad Utrecht, om deze te examineren ende daervan te rapporteren".

Doch noch een rapport, noch een beschikking is er verder in de Statenresoluties te vinden. De reden, waarom ook deze eerste poging tot stichting van een Hoogduits-Joodse begraafplaats mislukte wordt ons echter bij de tweede poging, vijf jaren later ondernomen, wel duidelijk.

Blijkens bijlage IIa was het land bij den Warnhoek het bespreken in de hoge vergadering niet eens waard bevonden, wij het te veel in „'t gesigt" lag, wij zouden dus zeggen te veel in de bebouwde kom. In de winter van 1746 wendden beide heeren ¹⁾ zich nu tot *Gedeputeerde* Staten met de mededeling dat zij nu een „veel bequaeme plaets hadden gevonden" en wel gelegen over de Diependaalsche Dijk „en dus buyten 't gesigt".

Ook gedeputeerden renvoyeerden dit verzoek naar een commissie ter fine van advies. Ruim drie weken later was dit advies al binnen; de commissie adviseert (Bijlage IIb) de Schout van Maarssen te gelasten binnen acht dagen hierover een rapport op te stellen. Dit rapport vonden wij in zijn geheel bewaard in de Lappen van de resolutiën der gedeputeerden van 24 Januari 1747. De schout dan bleek er in het geheel niet gesteld op te zijn dat 't plan doorging. Ongelukkigerwijze is bij bijlage IIb in margine het request beschouwd „om een Joodsche Kerk te bouwen", hetgeen de Schout een sterk wapen in de hand gaf, want Schout Hesouwers *zocht* naar argumenten om te weigeren. Typisch voor het Utrechtse anti semietisme van die dagen en ook wel van later (de Joden mochten eerst een halve eeuw later in de stad zelve wonen) is immers het zoeken naar argumenten om maatregelen die in wezen aan Jodenhaat ontspruiten te maskeren met objectief aandoende doorslaande argumenten. De Schout sprak ditmaal de vrees uit, dat het nieuwe Joodse Kerkhof „arme en behoeftige menschen" vooral uit het gewest Holland naar Maarssen zou lokken tot groot nadeel der opgezeten en zelfs van die van de gehele Provincie! Maar laten

¹⁾ In de vorige resolutie van 1741 staat voor Joseph de zoon van Marcus Van Lier abusievelijk Joseph en Marcus Van Lier.

wij het stuk te vinden in bedoelde resolutie van 24 Januari 1747 zelve hier volgen:

Edele Mogende Heeren

Ter obediëntie aen UEd. Mogende aprocinctement, slaende op de hier annex requeste van Nathan Levij, Joseph van Lier en Marcus van Lier, hun qualificerende te zijn leden van de Hoogduytsche Joode Kerk tot Maerssen en woonachtig aldaer in dato 10 Januarij 1747, geeft den ondersgesz. Schout van Maerssen met allen schuldige eerbied te kennen, dat hij niet weet, dat de Hoogduijtsche Joden een Kerck tot Maerssen hebben of haer daertoe permissie is verleend, maer wel dat de Portugeese Joden aldaer consent hebben een Joodsche Kerck op te rechten, die ook deselve ten effecte hebben gebracht en daarvan gauderen. Dat hij vermeynd, het seer nadelig te sijn niet alleen voor d' in en opgesetenen van dat district, maar ook selfs voor de geheele provincie, dat aen die Hoogduijtsche Joden off Smouwsen Begraefplaats wierd geaccordeert. Dat het getal der Huysgesinnen van dien sijn twaelf int getal onder Maerssen en vier onder Maersseveen en dus die voorgeving van het begraven hare doden gevreesd word, niet soo seer te sijn van die huijsgesinnen, maer selfs van elders en uit de provincie van Holland en daerdoor veele van die geringe soort na Maerssen te locken. Dat ook het grootste gedeelte van dien bestaen uijt arme en behoeftege menschen, die sig generen met inde steden en 't platte land te doorreijzen en dien het immers onverschillig sal sijn of hun dode Lichamen in dese provincie of wel in de provincie van Holland aen de Muyderberg begraven worden, alwaer die Natie een begraefplaats voor haer hebben. En welk soort van behoeftege en arme menschen sig seeckerlijck meer en meer soo in de Gerechte van Maerssen, als in andere nabij gelegen plaatsen metterwoon soude konnen haer ter neder te setten tot groot overlast van alle andere goede in- en opgesetenen en specialijk van fatsoenlijke Luijden, soo van dese provincie als van elders, die hare wooningen en Buytenplaatsen aldaer hebben en dewelke UEd. Mog. sulx begerende in een groot getal gerne d' Eer sullen hebben, UEd. Mog. bij requeste seer ootmoedig te versoecken, gelijk den ondergesz. d' Eer heeft mede uyt derselver namen ende van den Gerech-

te te versoeken, ten eynde UEd. Mog. meergemelte requeste van de hand believen te wijsen en het versoek daerbij vervat, aen de supplianten te ontzeggen.

Waarmede hij verkoopt aen UEd. Mog. ordres te hebben voldaan en met schuldige Eerbied te sijn en blijven

Edele Mogende Heeren

UEdele Mogende
onderdanige dienaar

(w.g.) J. Hesouwers, Schout van Maarssen.

Men ziet het, de Schout verzwijgt de Stichtsche Joodse begraafplaatsen te Amersfoort en Wijk bij Duurstede en ook de vele in de Provincie Holland, waardoor ook zijn onmogelijk argument zou vervallen, dat het stukje Joodse begraafplaats levende en dode Joden zou aanlokken. Hij tracht stemming tegen de (overigens toen nog in een particuliere kamer) gehouden Hoogduitse Synagoge te maken en zegt dat het die zestien gezinnen „van die geringe soort” wel onverschillig zal zijn, waar zij na hun dood begraven worden. Hij gaat hierbij het finantiele motief voorbij, want zo het de doden onverschillig zou zijn of zij op Muiderberg begraven zouden worden, de nabestaanden in casu de gevormde Joodse gemeenschap zeker niet; want hierop drukte immers juist voor die soort de zware kosten, terwijl het daardoor ondenkbaar was dat Joden uit de Provincie Holland hun lijken naar Maarssen zouden vervoeren, wijl zij zelve grond in overvloed ter beschikking hadden.

Maar de Schout was bereid alle deftige ingezetenen in het geweer te roepen, doch dit was niet nodig, want hij had aanstonds succes. Gedeputeerden weigerden (Bijlage IIc) het verzoek toe te staan.

Doch wat de Schout vreesde gebeurde zonder begraafplaats: er kwamen steeds meer Hoogduitse Joden en de Parnassijns of kerkbestuurderen konden het plan daarom niet opgeven. Doch de Schout waakte met argusoogen. Er moest dus uiterst omzichtig te werk worden gegaan. De ervaring had nu geleerd dat het het beste was, dat de begraafplaats noch in Maarssen noch in Maarsseveen zou komen, doch in de nabijheid onder een ander gerecht, waar de Schouten van

beide dorpen geen jurisdictie vermochten te doen. Ten tweede moest men zich vooraf er wel van vergewissen, dat de bureu er geen bezwaar tegen zouden maken, door een actie, waarvan de Schout reeds een project had geopperd, waartoe het dan weder het veiligst was, dat de nieuwe dodenakker ver buiten de bebouwde kom zou komen te liggen. Voor dit alles scheen Tienhoven het aangewezen gerecht. Hier kon immers geen vrees gekoesterd worden dat het aantal Joden zich zou vermeerderen, want er woonde er geen enkele en bovendien was het land, dat men op het oog had aan de uiterste grens van het gerecht aan de zijde van Maarsseveen gelegen, zoodat het noch de Tienhovense ambachtsheer, noch zijn gerecht, noch ook de „aanleggende bureu" geen zier kon schelen. Bij de vele landerijen van Jhr. Huijdekoper kon dit stukje, dat tussen andere weilanden door sloten omgeven lag, en die er als Amsterdamse regent ook ruimer over dacht geen bezwaar zijn en zeker ook niet voor de andere gebuur, de heer Franco Mendes. De familie Franco Mendes woonde gedurende een groot deel van de 18de eeuw op „Geesbergen", „Spruytenburg" en „Neerbeek". David, het beroemdste lid dier familie, de bekende Hebreeuwse lichter der 18de eeuw en geschiedschrijver der Portug. Joden, kocht met Jacob Franco Mendes „Neerbeek" in 1742 groot 2 morgen en 150 roeden. Hier woonde hij veertig jaren lang (in de zomer altijd) met zijn echtgenote Vrouwe Rachel Henriques de Mesquita. Zijn land liep dus tot de Joodse begraafplaats en hij was ook de enigste Jood die grond onder de Gerechte van Tienhoven bezat ¹⁾. Het is dus begrijpelijk, dat deze vermaarde Joodse geleerde en secretaris der Portugees Joodse gemeente van Amsterdam de aanleg van de Hoogduits Joodse begraafplaats gaarne wilde toestaan. Klaarblijkelijk heeft hij ook de grond er voor overgedragen en in deze gehele kwestie met de Hoogduits-Joodse gemeente samen-

¹⁾ Op 2 September 1777 kocht David Franco Mendes Isaac'ssoon 3 kampen weiland naast anderen ten Oosten van de Zogweetering aan het Buytenweg te Tienhoven (gerecht. archief Nr 804), terwijl Jacob Franco Mendes als de curator van zijn nalatenschap op 14 Aug. 1803 aan Abraham de Joseph Capadoce de Hofstede „Bleyendaal" 14 mergen groot verkocht „staande en gelegen onder deezen gerechte in 't Buytenweg in de Blokke Nr 2, 3, 4 en 5" (gerechtl. Archief Nr 798 en 804).

gespannen. Want rechtstreeks is ook deze overdracht niet geschied.

De mysterieuze acte in Bijlage IV afgedrukt doet immers nog zes jaar later, niet de gemeente doch een particulier als eigenaar kennen. Op zijn naam is het dus in 1749 gekocht en de situatie wordt ons duidelijk, wanneer wij zien dat zulk een „quasie” transport op particuliere naam ook dertig jaren te voren bij de Portugese Synagoge van Maarssen geschiedde, wijl men op verzet bij andersdenkenden stootte. Reeds op 25 Maart 1749, dus bijna drie maanden vóór de aanvraag aan de Staten (Bijlage IIIa), had de gemeente hem zijn „regt en administratsie” verleend, terwijl deze heer Van Tijn beweert, dat *hij* de begraafplaats van de Staten verworven had, hetgeen toch geenszins uit Bijlage III blijkt. Deze moeilijk te ontcijferen acte, buitengewoon slordig (ook orthographisch) geschreven en vol van doorhalingen en invoegingen uit het enige protocol van notaris Johannes van Eeten, bevat meerdere mysterieuze mededelingen. Niet alleen dat het transport aan Van Tijn in het Gerechtsregister van Maarssen van 1738—1760 in het geheel niet voorkomt, noch bij de Tienhovense acten te vinden is (hoewel daarbij echter vele hiaten voorkomen), wordt er ook gesproken van zijn recht op de begraafplaats „met al die kragt, dewelke hem volgens de condemnatie” van de Staten van 8 Juli 1752 „was toekomende”. Noch in de resolutiën van de Staten noch van Gedeputeerde Staten (op 8 Juli 1752 is er zelfs door beide college’s geen zitting gehouden) komt hierover ook maar iets voor, noch ook in de „civiele sententiën” of ook maar in de stukken betreffende de procedures van 1583—1771 voor Gedeputeerden gevoerd, hoewel in de laatste bundel de 18de eeuw al heel onvolledig is.

Doch hoe dit zij, hoewel de *Gemeente* het recht van begraven hier bezat (Bijlage IIIb), Gabriël, de zoon van Jacob van Tijn ¹⁾ bezat het door de gemeente erkende *eigendomsrecht* en hij draagt nu voor ongeveer 104 carulus guldens het „kerckhoff met desselfs regtkragt autoriteit en administratie” die hij „op het voorschreven kerckhoff tot heeden gehad heeft off eenig-

¹⁾ Gabriel Jacobs (Van Tijn) behoorde, blijkens acte bij Notaris Joh. de Jong van 1747 tot het „Hoogduytse Joodse Collegie” van Maarssen.

sins was toekomende" aan de gemeente over, terwijl beide partijen gezamenlijk de kosten zullen dragen.

Het blijkt nu dat er in 1752 geschil tussen Van Tijn en de gemeente was gerezen omtrent de voorrechten die hij bij die gemeente als eigenaar der begraafplaats diende te genieten. Het derde artikel van de gerechtelijke beslissing bleef nu intact: Van Tijn en „zijne nakomelingen tot het derde en vierde lit incluys", zouden vrijgesteld zijn van het betalen van het inkoopgeld dat ieder nieuw lid der gemeente moest betalen en slechts een stuiver per week contributie betalen en tevens „portie" aan de begraafplaats hebben en ook behouden. Ook blijkt dat hij de „grontbrieven en geslotene" onder zijn berusting had en deze „met dee eerste occasie sal en kwijt schelden", hetgeen blijkbaar niet te zijn geschied, want ook daarvan is niets te vinden. Blijkbaar zijn de acten waarin in dit curieuze stuk sprake is, na de opgedane ervaring niet in het openbaar gepasseerd, zodat dit het enige publieke eigendomsrecht van de gemeente was. Van daar waarschijnlijk dat er nog eens hoewel door de notaris en getuigen behoorlijk ondertekend en geregistreerd een extra zegel werd omgeslagen, waar „op deselvde teid, dat de acte gepasseerd wiert" nog een afzonderlijke verklaring van overdracht „op deselvden teid en plaats" door Van Tijn werd ondertekend ten einde „deese tot nog meer securieteid en kragt bij te setten".

Zo was dan de gemeente in het bezit van een eigen begraafplaats gekomen, doch hetgeen Schout Hesouwers gevreesd had, gebeurde niet. Joodse begrafeniszen uit de vreemde kwamen uiterst zelden naar Maarssen en eerder gebeurde het omgekeerde, talrijke gegoede leden lieten zich te Muiderberg begraven, grotendeels Amsterdamse families, die bijzonder gehecht waren aan deze toen al ruim een eeuw oude begraafplaats der grote Hoogduits-Joodse gemeente van Amsterdam. En hen volgden dan weder hun naaste verwanten, zodat onder Tienhoven goeddeels de smalle luiden werden begraven.

Van het reglement der Hoogduits-Joodse gemeente van Maarsseveen van 1763 is ons de tekst niet bewaard, doch de inhoud vinden wij vrijwel onveranderd ¹⁾ in dat van 1778 in

¹⁾ Bij het rapport van de Schout van Maarsseveen omtrent dit regle-

het vervolg van het „Groot Plakkaatboek 's Lands van Utrecht” afgedrukt. Het heet daar: „Ten 17 zijn de Parnassijns gehouden de gevaarlijke zieke Ledematen twee wakers vóór middernagt en twee na middernagt te bezorgen, welke daartoe uyt de presente en gezonde Leedematen door de Parnassijns moeten worden getrokken en zullen die getrokke personen dien post ook moeten waarnemen op de boete van *tien stuyvers* en welke tien stuyvers door de boetschuldigen aan den koster ten eersten zal moeten worden voldaan bij een boete van drie gulden, gelijk ook in cas van weigering anderen in derzelve plaats in voegen als voren getrokken zullen moeten worden”.

En wanneer het zieke lid dan gestorven was, bepaalde het volgende artikel: „Ten 18 moeten de Parnassijns op het sterven van een Lidmaat dezer Gemeente uyt de overige Leedematen vier personen trekken, om met den koster meede na de ordinaire (= gewone) begraafplaats te gaan, welke getrokken personen in cas van weigering zullen verbeuren ieder *tien stuyvers*, in plaats van welke onwilligen door en op de boeten als voren anderen zullen getrokken moeten worden. Dan zo den overleedenen begeerd hadt tot Muyderberg begraven te worden, zullen, op den voet als boven, twee Leedematen getrokken worden, die met den koster tot kosten van 't Sterfhuys, meede na de begraafplaats moeten gaan, op poene van *vijfentwintig stuyvers* bij ieder hunner te verbeuren. Er zullen door de Parnassijns in plaatse van de onwillige, anderen gesteld en gekoren worden. Ook zal de President Parnas moeten meede gaan met het Lijk van een persoon, die Leedemaat geweest, boven de dertien jaren oud is, dog alleen op de begraafplaats onder Tienhoven”.

Men ziet het, de laatste weg voor de meer goeuden leidde naar Muiderberg.

ment van 11 Juli 1778 vergelijkt deze de beide artikelen met het oude aldus: art. 17 is gesteld na het oude Reglement art. 23, uitgezondert dat de boete vier stuivers meerder is en er nog een boete op de boete is gesteld.

Art. 18 is bijna ingericht na art. 24 van 't oude Reglement, doch onder anderen met bijvoeging van twee boetens als een van tien en een van 25 stuivers. (Lappen van de Resoluties der Gedep. Staten van 16 Maart 1779), Het eerste gedeelte van het nader te bespreken 24ste art. wordt conform het 16de van het oude reglement verklaard.

Zo vinden wij bij het testament van Samuel Hartog Levie alias Samuel Hart Heymans van 21 October 1798 (Gerecht. arch. Nr. 1807) bepaald: „Begeerende den Testateur wijders, dat deszelvs Lichaam tot Muyderberg zal moeten worden begraven en zulks met de vereyschte ceremoniën, terwijl voorts het een en ander aan kosten met de uytdeeling aan den armen en de zerk op 't graf niet boven de twee hondert en vijftig guldens zal mogen bedragen". Wij zien uit dit testament duidelijk door de legaten aan de Opperrabijn van Amsterdam aan het Misjnacollege (dienende voor Talmudstudie) en aan de Hoogduits-Joodse gemeente van Amsterdam, hoe hecht de banden met de hoofdstad wel waren, ondanks dat ook een le gaat aan de Maarssense Hoogduitse Voorzanger Yzak Polido en aan het Misjnacollege van de heer de Lima, die dit bij zijn huissynagoge op Raadhoven te Nieuw Maarssveen hield, werd vermaakt. Tien Amsterdamse Rabbijnen kregen een le gaat om zich gedurende het rouwjaar elke dag een uur bij de Opperrabijn in de H.Leer te oefenen, terwijl de Maarssense rabbijn Jacob Levie dit hier zou moeten doen tegen een vergoeding van f 25.—. Wanneer de vestiging zich al naar Utrecht verplaatst, dan nog zien wij Isaac Eleasar Van Lier¹⁾ in 1804 naar Muiderberg begraven worden, waartoe men voor f 7.— een „Expressen" naar Amsterdam moest sturen, f 33.— huur voor de schuit moest betalen, f 8.11 onkosten in de schuit en f 22.15 te Muiderberg „aan kosten, doodgraver, passeerbriefje en andere kosten".

De Amsterdamsche koopman Joseph Mozes Spier zal bij zijn testament²⁾ van 1773 toen hij zijn vrouw Vrouwtje Samuel Cohen machtigde „om sijn afgestorvene lichaam op een ordentelijke borgerwijs ter aarde te doen bestellen" toch wel de Maarssense begraafplaats op het oog hebben gehad.

Verder waren er geen moeilijkheden of opzienbare feiten te vermelden. Men begroef de doden per schuit in deze lage veen-

¹⁾ Mijn „De eerste Utrechtsche Parnassijn Isaac Eleazar Van Lier" in de serie „Een Joodsche Regenten-familie uit de 18de eeuw" VII in „De Joodsche Middenstander, Algemeen Joodsch Tijdschrift", van 16 April 1937, Jrg. 6 Nr. 17.

²⁾ Notaris Jacobus van Someren van Maarssen Nr. 434, gem. Archief Utrecht d.d. 10 Febr. 1773.

polder, de een naast de ander, zonder er verder administratie van te houden. Slechts op 7 Augustus 1753 worden wij uit het Gerechtelijk Archief (Nr. 788) gewaar dat het dode lichaam van Elias Godschalk uit de Vecht was opgehaald en dat de Mr. chirurgijn Pieter Molenaar verklaarde dat „het lichaam in het water versmoort was”.

Voor de inkomsten was in het 24ste artikel van het genoemde reglement gezorgd door de bepaling: „Ten 24 is den geenen, die op Zaterdag voor de Boeken Moses geroepen word, verplicht voor de Kerk en ter onderhouding van de begraafplaats, ten minste te offeren des voormiddags *twee stuyvers* en des namiddags *eene stuyver*, gelijk ook in de week als de Boeken Mozes geleezen worden”, zoals ook het 16de art. van het reglement van 1763 geluid had.

Wat wel eens moeite met sterfgevallen medebracht was de uit Amsterdam overgenomen gewoonte, waarmede Portugeezen begonnen zijn, om Parnassijns als executeurs van de na te laten boedel te benoemen. Juffrouw Judick Samuel Cohen, de weduwe van Godschalk Joseph Spier ging zover om Parnassijns van de „Hoogduytsche Joodsche Natie” van Amsterdam daarmede te belasten, doch deze lieten haar op 29 Juli 1773 van wege notaris Jacobus van Someren te Maarssen een insinuatie doen wegens het testament van 20 November 1771. Toen haar man op 4 Februari 1773 overleed, waren „reets diverse dispositien en directien gemaakt en gehouden” alles buiten kennis van de Amsterdamse Parnassijns. Haar man was kinderloos overleden, waardoor de voogdijreden wegviel „en mitsdien de geheele commissie de insinuanten bij 't voorschreeve Testament opgedragen in effect niets anders behelsd als een bloote executeurschap en administratie, dewelke de insinuanten naar rechten niet gehouden zijn aan te nemen, te min daar zij insinuanten in hunne qualiteit als Parnassim belast zynde met de directie van hunne Kerken en Gemeente zich niet konden verleedigen, om dusdanige commissien buiten de provincie van Holland waar te nemen. Mitsdien doet de geinsinueerdens uit naam van de insinuanten waarschouwen en aanzeggen, dat zij insinuanten de commissie, henlieden bij voorschreeve testament opgedragen, niet believeen aan te nemen en protesteert wijders uit naam van de insinuanten van wegens deze hunne genoegtijdige waarschouwinge en aanzegginge en

voorts van al 't gene hen naar rechten in cas subject te protesteeren staat", waarop de weduwe het gebruikelijk voorzichtige antwoord gag: „Ik hoor en sie en versoeke copie uit de insinuatie”.

Doch Parnassijns van Maarssen en Maarsseveen deden deze zaken wel. Op 4 Sept. 1790 zien wij nu Notaris Jasper van den Helm te Nieuw Maarsseveen¹⁾ „ten sterfhuyze van Hartog Marcus Levij te Maarssen, bij Leman Marcus inwoonde geweest en aldaar ter requisitie van de Heeren Philip Manus, Mozes Levie en Salomon van Lier, Parnassijns der Hoogduitsche Joodsche Gemeeynte te Nieuw Maarsseveen behoorlijk met het cachet mijns notaris in rood lak verzegeld de volgende goederen" enz., terwijl hij op 27 October verklaart, „mij vervoegt op de vergaderkamer der Heeren Parnassijns van de Hoogduitsche Joodsche Gemeente alhier en aldaar ter requisitie van de Heeren Philip Manus, Mozes Levie en Salomon van Lier Parnassijns der gezegde Gemeente, los gemaakt en ontzegeld" te hebben bewuste goederen nadat gebleken was dat de cachetten ten sterfhuize voorbedoeld, geheel gaaf en intact waren. Een enkel maal zien wij Parnassijns zelfs zonder uiterste wilsbeschikking als zodanig vóór de begrafenis optreden. Zo tekenden Parnassijns op de 14de van Oogstmaand 1810 voor de Keizerlijke notaris van het Departement Utrecht te Nieuw Maarsseveen (Nr. 1808) de navolgende verklaring.

„De Heeren Moses Levij en Samuel Manus, Parnassijns der Hoogduitsche Joodsche Gemeenten te Nieuw Maarsseveen, beide woonachtig te Maarssen, te kennen gevende, dat Israel Aron Beer, onderwijzer der jeugd van voormelde Gemeenten dezen morgen alhier is komen te overlijden en daar zij comparanten (uit hoofden niemand zijner bloedverwanten zich alhier bevinden) zich in de verplichting bevinden hem ter aarde te doen bestellen, zoo declareeren zij comparanten, dat alle het geene daaromtrent door hen is verrigt, ondernomen en verder door hen deswegens staat ondernomen en verricht te worden, niets anders is geschied als uit een hoge noodzakelijkheid en affectie voor den overledenen, zonder dat

¹⁾ Not. arch. Jasper van den Helm, Nr. 1807, fol. 341, Nr. 66 en fol. 385, Nr. 80.

zij daardoor willen verstaan worden, eenige directie ten aanzien zijner geringe nalatenschap te plegen, maar denzelven bij deze te repudieeren ofte verwerpen ten behoeve van zijne wettige crediteuren ofte wie anders denzelven zoude willen aanvaarden”.

Doch ook de Maarssense Joden zorgden bij hun uiterste wilsbeschikking voor hun zieleheil, waartoe zij bepaalden dat er in de synagoge der gemeente of in de particuliere van de heer Elias de Lima op Raadhoven voor hen gebeden werd, door het Kadisjgebed (=Heiligingsgebed van Gods naam) een jaar lang uit te spreken, of tijdens het rouwjaar ter ere van hun nagedachtenis door de pieuze „collegie's" Misjna op Raadhoven bij de Lima of „Sochar" van de gemeente de Heilige Leer te doen bestuderen en een licht voor hun ziel gedurende het rouwjaar brandende te houden. Zo lezen wij in het testament van de meerderjarige ongehuwde Marcus Jacob wonende eigenlijk te Amsterdam, doch op „Raadhoven" gepasseerd op 30 Juli 1794 (Nr. 1807) dat het laatste vierde part van zijn nalatenschap bestemd was voor de „verzorging van zijne begraavenisse en bestellinge der ceremonien op de Joodse wijze gebruykelijk, hier in bestaande, dat daarvoor zal moeten worden gekocht of verzorgd het navolgende, te weeten, een steene zark op 't graf, een brandend licht brandende het geheele jaar in de Kerk bij de Heer de Lima op zijn plaats daar alz dan pleeg te staan, een Rabbi, die leerd als gebruykelijk is, des avonds in 't Collegie bij hem Heer de Lima te verrichten dat vereijst en daarvoor te voldoen met agtien guldens. Verders in de Kerk bij gemelde Heer de Lima in het memento mori te verrigten, wat behoord, wyders bij 't vervoeren van zijn Lijk uit het Huys na de schuyt aan den armen agtien schellingen uit te deelen en zulks mede te doen bij het op het kerkhof brengen van zijn Lichaam", terwijl een der Joodse wezen van Amsterdam tegen een legaat de verdere gebeden moest reciteren.

„Den burger Joseph Jacob Frison", ook een ongehuwd jongeman die op 22 April 1795 hier verder verklaart „eenigszints onpasselijk" te zijn preciseerde nog uitvoeroiger de „verzorging van zijne begraavenisse en bestellinge der Ceremonien op de Joodsche wijze gebruykelijk, hierin bestaande, dat daarvoor (n.l. voor het 1½ resterende gedeelte van zijn nalatenschap)

zal moeten worden gekocht of verzorgd 't navolgende, te weeten, een steene zark op 't graf, een brandend ligt van boom olij, brandende het geheele Jaar in de Kerk bij de Heer de Lima op zijn plaats daar alsdan pleeg te staan, een Rabbi die leer als gebruykelijk is, des avonds in 't Collegie Sochar te verrichten, dat verijscht en daarvoor te voldoen agtien gulden. Verders in de Kerk bij de Heer de Lima in het memento mori te verrichten wat behoord. Wijders bij het vervoeren van zijn Lijk uyt het huys na de schuyt aan den armen agtien schellingen uyt te deelen en zulks meede te doen op het Kerkhoff brengen van zijn Lichaam" terwijl ook hij in Amsterdam de verdere gebeden laat zeggen.

Verder vinden wij hier op 17 Augustus 1798 bij het testament van Vrouwtje Jacobs, de weduwe van Yzak Levie te Maarssen vermeld na een legaat van f 200 voor de Hoogduits-Joodse armen van Maarssen, wien zij ook „alle haare kleedren" vermaakte, aan Wolf Moses Polak, de jongste zoon van de wed. van Moses Polak een 20ste van f 50.— „voor 't doen der gebeden of cadix te zeggen in de Kerk alhier volgens de Joodsche wet". Eerst had zij de Voorzanger Yzak Polido f 7.— en aan de Rabbi Jacob Levie f 10.— en 10 stuivers toegedacht „mits daarvoor een geheele jaar in de Kerk alhier als gebruykelijk te leeren", doch zij liet dat weder doorhalen, de verdeling aan haar executeuren overlatende onder hen „en diverse andere perzoonen al of geen ceremonien verrigtende". De laatsten hadden echter te zorgen „dat een zerk op haar graf en een brandend licht, brandende 't geheele Jaar in de Kerk van deeze Gemeente (zou komen), item om bij 't vervoeren van haar lijk van de begraafplaats van deeze Gemeente het vereyschte volgens gebruyk aan den armen uit te deelen, tot alle 't welke vijftig gulden door haare na te melden executeuren gebezigd zal kunnen worden" ¹⁾. In de „staat van inventaris" die Parnassijns hier op 17 Augustus lieten passeeren als executeurs vinden wij nog vermeld buiten het genoemde legaat aan de jonge Polak, „voor 't doen der gebeden of cadux te zeggen" aan de heer

¹⁾ Ook op de nagelaten goederen van de wed. Levie lieten Parnassijns volgens deze serie (Nr. 1807) op 19 Augustus 1798 een acte van verzegeling passeren en op dezelfde dag wederom een acte van ontzegeling en op 24 October d.a.v. de inboedel verkopen.

de Li(m)ma „wegens 't Collegie ten zijnen Huyse, waarvan de overledene en haar man leden geweest zijn over 17c agt en negentig f 18—18.—; de Hoogduytse Joodse Gemeente te Nieuw Maarsseveen wegens 't branden van ligt in derselver Kerk nog ten dienste van haar overleden man f 25.—; wijders voor het Leezen van de Boeken Moses met het offergeld anno 17c agt en negentig f 3.—,—; Rabbi Jacob alverder voor 't leeren ten diensten van haar overledene man f 14.—;” „Aan de kist en kerkgerechtigheyd f 17.—,—” en „van een zark op 't graf als eenige Ceremonien op en na de begraaving f 50.—”.

Ten slotte vinden wij hier op 31 December 1805 de inventaris van de nalatensihap van Samuel Jonas en Minke Gesses op 2 September 1804 te Maarssen overleden door Nathan en Samuel Van Tijn „in het Hebreus geschreeven en een behoorlijk in de Hollandsche off Nederduitsche Taal overgezet”. Volgens haar testament van 2 September 1801 vermaakt zij haar broeder in Emden in de eerste plaats f 20 „waarvoor 's morgens en 's avonds in de Synagoge voor haar afgestorven ziel te bidden genaamd Kadus; 2e. een uitkeering aan haar Gemeente van tien gulden en nog vijf gulden voor het branden van een Ligt voor haar ziel en 3e. een uitkeering van twee gulden, tien stuyvers aan de Collega (lees college) of Gebra te Nieuw Maarsseveen, hebbende voor het overige geen beschikking gemaakt”.

Uit deze acten kunnen wij dus weten dat er verscheidene stenen zerken op de begraafplaats stonden, zoals ik er nog twee 18de eeuwse, waarop ik nog terug kom, heb zien liggen. Want oorspronkelijk stonden al de stenen. Men begrijpt dat zij zonder goede fundering al spoedig omvielen, op de duur in de drassige veenbodem verzakken en men toen op het idee kwam om eikenhouten zerken te plaatsen, die dit zo licht niet deden en het wel een mensenleven uithielden.

Het oorspronkelijke stukje begraafplaats, dat daar verschoolen lag in het „Bosch agter Otterenburg” had nog meer nadeln; het was n.l. niet gemakkelijk te bereiken. Op 28 Juni 1764 (Nr. 784 fol. 109) lezen wij: „Joseph Nathans van Tijn, Parnassijn en Eliazar Abrahams, Penningmeester van de Hoogduytse Joodsche Gemeente te Maarsseveen te kennen gevende, dat de WelEdelgestr. Heer Mr. Jan Elias Huydecoper van Maarsseveen, Heere van Maarsseveen, Neerdijk etc., Schepen

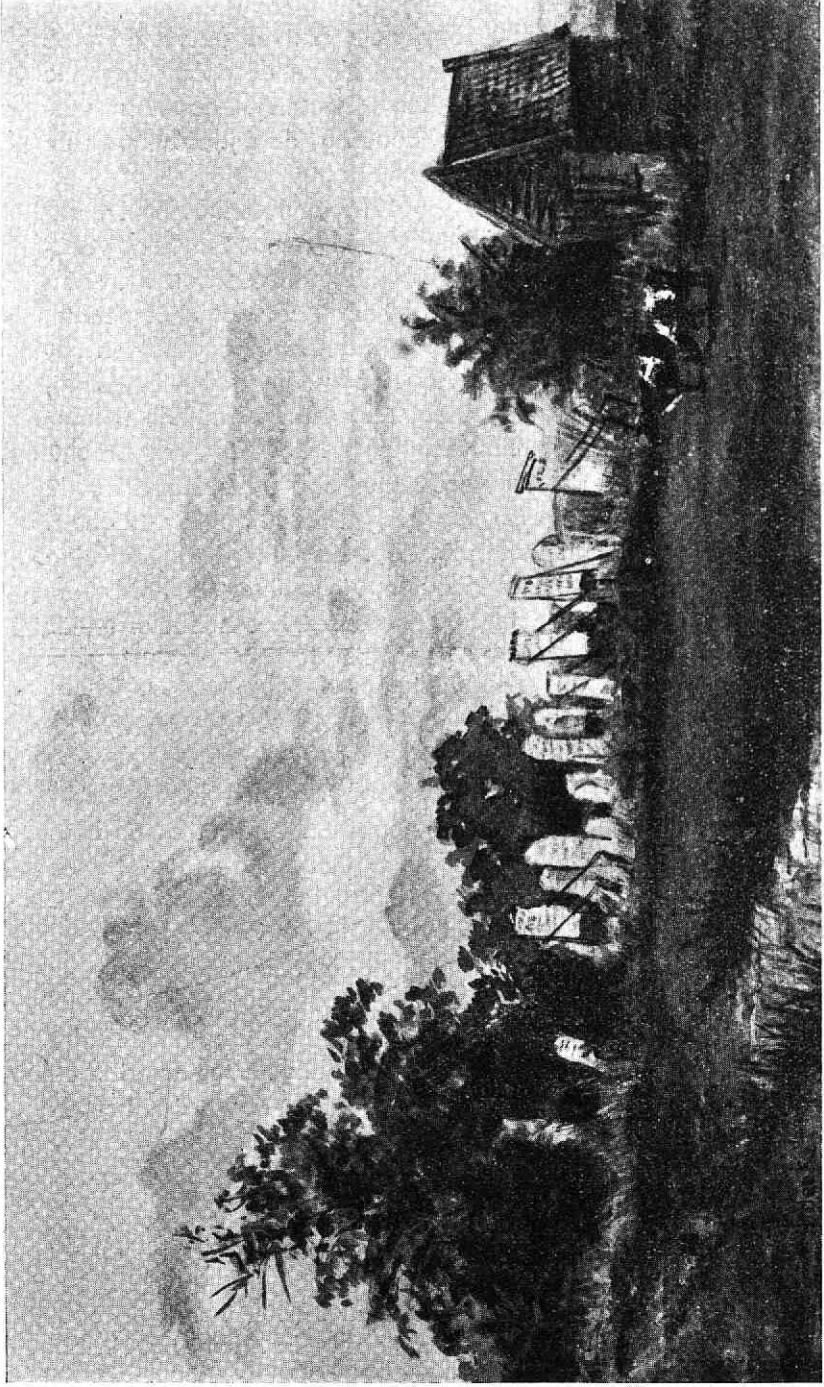
der Stad Amsteldam etc. etc. aan hun Comparanten in qualiteit als voren hadde vergunt een over en doorweg van 8 a 9 voeten breed over het land alwaar de Tienhovense Kade opgelegen is en door het Bosch agter Otterburg, beide gelegen onder Tienhoven tot yasseering van haar Kerkhoff met verdere permissie om over de sloot aldaar een plank ter breette na haar welgevallen te leggen", zonder hierop enig recht te mogen doen gelden, doch in jaarlijkse huur van drie guldens tot weder opzegging toe. Op dezelfde datum vinden wij hier (ook 't archief van de Joodse gemeente van Maarssen, Rijks Archief Utrecht bezit een afschrift) ook van dezelfde Parnasijs een acte, waarbij zij te kennen gaven „dat Jan van Zeldenrijk aan hun comparanten in qualiteit als voren hadden vergunt een overweg over de Kaaijlaan onder Tienhoven tot passeering na derzelve Kerkhoff" zonder ook hier „daardoor geen het minste regt te pretendeeren op de boven genoemde overweg" terwijl zij hem „tot een accognitie van de voornoemde concessie jaarlijx twee guldens" moesten betalen.

Nadat, juist tien jaar, nadat de begraafplaats verworven was, de Staten in 1759 aan deze gemeente een synagoge toestonden, was het aantal Hoogduitse Joden ten zeerste vermeerderd, doch dit bereikte zijn toppunt sedert 1777, zodat de begraafplaats aanzienlijk moest worden uitgelegd. Blijkens Bijlage Va bezat men toen reeds het stuk ten zuiden, dat vier maal zo groot was. In het najaar van 1779 werd dit terrein geschikt gemaakt. De sloten, die het begrenzen zouden tot een roede (= circa 3,5 M.) moeten worden verbreed en tot op het zand recht door worden uitgediept. Bij de zuider- en westersloot mocht slechts de helft worden uitgediept, ten einde van de grond des heren Franco Mendes af te blijven, waartoe deze notaris op 2 Augustus reeds een acte gepasseerd had, toen hij de scheid'ing van het nieuwe kerkhof en het land van David Franco Mendes te weten diens hofstede „Neerbeek" geinspecteerd had, alvorens Parnassijs tot verwijding van 12 à 14 Rijnlandse voeten zouden overgaan. Met het uitgediepte materiaal zou de nieuwe begraafplaats 3 Rijnlandse voeten, dat is bijna een meter, moeten worden opgehoogd, nadat alle oneffenheden waren verwijderd. De werkzaamheden aan de noordzijde aan de kant dus van de oude begraafplaats waren toen al aan de gang. Om de veertien dagen was dan een vierkante roede opgehoogd, waar-

voor van Doorn dan een gulden acht stuiver ontving en de resterende 9 stuivers per vierkant roede na de oplevering. De laatste geschiedde in twee gedeelten te weten de eerste na verwijding der Oostersloot en de ophooging, de zijde dus van de openbare weg en de tweede na de voltooiing.

Men zou zo denken dat, toen in 1789 de Joden zich officieel op voorspraak van Prins Willem V te Utrecht mochten vestigen, het aantal begrafenissen onder Tienhoven zou afnemen doch dit is geenszins het geval. Want de nieuwe gemeente, grotendeels uit Maarssenaars bestaande, bezat geen eigen begraafplaats. Ook hier getroostten zich de gegoeden zoals wij zagen de kosten naar Muiderberg, terwijl de schuit de minder gegoeden (en dat waren de meesten) naar Tienhoven bracht. Het reglement van 1794¹⁾ verplichtte ook twee leden en de koster, om bij een sterfgeval „na de grafplaats” mede te gaan. Den koster die daarbij „alle pligten moet voor doen, dewelke daar toe behooren” moest een gulden, vijf stuivers betaald worden, doch voor de tocht naar Muiderberg het dubbele. Maar de Utrechtse lijkbidder, wien een afzonderlijke begraafplaats tot nu toe onbekend was, lieten de lijkstoeten niet passeren, zonder dat zij schadeloos werden gesteld. Ondanks het verzoek van Parnassijns en de verklaring van die van Amsterdam, om van deze „boetens” vrijgesteld te worden, meenden heren Kerkmeesteren der Parochiekerken en Regenten van het Stads Kinderhuis dat hiervan geen sprake kon zijn en besloten de laatsten op 16 Maart 1792 de Vroedschap te berichten „dat wegens zodanige Joodsche lijken ten behoeve van 't dezer Stads Kinderhuis en Aalmoeseniers Kamer voor 't minste zoude behooren te werden betaalt de gewoone boete ter somme van f 3,10, die betaelt werd bij alle ingesetenen dezer Stad voor het zinken der lijken, die des voormiddags, te elf uren begraven werden en dat de voorschreeve boete van f 3.10 behoort te werden betaelt van alle lijken der Jooden, zo arme als rijke, zijnde dezelve daarom zoo modicq gesteld ten einde die door de meer vermogende of wel door de geheele Joodsche Societeit alhier voor de minvermogende zoude konden worden voldaan”. Eerst op 28

¹⁾ Zie mijn: „De archieven berustend onder het Kerkbestuur der Ned. Israëli. Gemeente te Utrecht” ald. 1937 p. 27 vgl. Nr. 221 d en g. Nr. 227 en ook Nr. 224 voor de onderhavige begraafplaats.

Het nieuwe gedeelte van het Jodenkerkhof te Tienhoven met de vroegere houten gestutte zerken en het voormalige dodenhuisje (gezien uit het Zuiden vanaf perceel 838, naar een aquarel van H. van Heek, Rijks Archief Utrecht).

Januari 1799 besloot de Stad het verzoek van Parnassijns toe te staan, „om hunne Lijken ongehinderd naar buiten te mogen vervoeren, zonder daarvoor eenige kerkgerechtigheden, nog ook eenige kosten aan Doodgravers of Lijkbidders te moeten betalen en zulks uit hoofde zijlieden van wegens hunne Godsdienstige gevoelens verplicht zijn, hunne lijken naar buiten te vervoeren, en (de) zelve ter aarde te bestellen, zonder daarin de hulp van de gewone Bediendens der Begraafnissen te behoeven, nog ook eenige onderscheidene Lijkstatiën of Begraafnis-plegtigheden te observeren”. Eerst in 1806 kreeg de gemeente een eigen begraafplaats te Bilthoven, waar slechts één 1½ jarig kindje begaven is, totdat nadat dit terrein „onveilig” voor de doden was gebleken, op 21 September 1807 de tegenwoordige begraafplaats aan de „Rooie Brugge” werd verkregen, die nog altijd dienst doet. Toen was het uit met de begrafenis naar Muiderberg en ook met die van Tienhoven. Steeds meerdere Joden vertrokken uit Maarssen ¹⁾ naar Utrecht en steeds minder werden er van toen af te Tienhoven begraven.

Het tot de begraafplaats behorende z.g. „Reinigingshuisje”, een schuurtje met rood pannendak, waarin ook de baar en de overige benodigdheden werden opgeborgen, werd na de vergroting van 1779 naar de ingang van het nieuwe stuk verplaatst en de oude toegangen vanuit het bos afgesloten. Opvallen deed het Joodse kerkhof geenszins. Men zag allengskens van de stenen zerken af en schafte er eikenhouten aan, afgeschut op het ronde bovineinde met een randje zink tegen weer en wind. Zakte de zerk scheef dan stutte men deze met twee paaltjes naar voren. Zo zien wij op een aquarel van de Maarssenaar H. van Heek het oude Jodenkerkhof uit het weiland, waarin de koeien rustig grazen, oprijzen. Rechts ziet men het oude Begraafhuisje met het rode pannendak en links de sloot van de stukken van 1779. Schots en scheef ziet men er nog de ook thans verdwenen houten zerken tegen de achtergrond van het vele wild groeiend hout, dat vroeger steeds werd afgehakt. Zo lezen wij in het Rechtelijk archief (Nr. 1807) „Parnassims der Hoogduitsch Joodsche Gemeente te Nieuw Maarsseveen” besteden op 27

¹⁾ Enige malen werden de bezittingen der Maarssense Gemeente, waaronder de begraafplaats, dan ook hypotheccair belast.

December 1800 aan „al meede op voorenstaande conditien te verkoopen 't navolgende hakhout, staande op henluyden Kerkhoff agter 't Zwarte Varken (= het Gerechtshuis van N. Maarsseveen) en een boom staande op den Diependaalschen dijk voor 't huys van de Voorsanger", hetgeen f 25 opbracht. Maar als het nieuwe Provinciale bestuur in 1806 een preciese opgave verlangt van de begraafplaatsen in de Provincie, vergeet de Schout van Tienhoven helemaal het Jodenkerkhof onder zijn Gerecht te vermelden. In het archief van het Departementaal Bestuur (Staten-archief Nr. 1306) vinden wij dan ook op 21 Januari 1806 „eene missive van den Schout van *Tienhoven B. Landeman* in dato 15 January 1806¹⁾, houdende, dat bij de opgave van de begraafplaats door den Koster *C. Boriel* gedaan, hem wat in gedachten is gekomen, dat buiten de gewone begraafplaats te *Tienhoven* onder deszelfs Gerecht mede een Jooden-Kerkhof van de Joodsche Gemeente van Maarssen gelegen is, gevende dus hiervan bij deze kennis". Deze kennisgeving was echter overbodig, daar volgens het Regeringsbesluit van 10 October 1805 het Departementaal Bestuur al de opgave was gevraagd (was het daarom dat Schout zijn verzuim wilde inhalen?), waarover wij in het zelfde archief (Nr. 1306) op 7 Januari 1806 vinden: „Op het voorgedagene dezen aangaande, is na deliberatie goedgevonden en verstaan, dat de Parnassins der Hoogduitsche Joodsche Natie te Maarssen zullen worden aangeschreven, gelijk geschiedt bij dezen, om binnen den tijd van tweemaal 24 uren eerstkomende aan deze vergadering op te geven, wie bij hen het opzicht heeft over het Kerkhof der gemelde Joodsche Gemeente en het begraven der overledenen met verdere aanschrijvinge om ingeval niemand door hun tot dien post is gedesigneerd, alsdan dadelijk iemand daartoe aan te stellen, zullende de gemelde Parnassins vervolgens den daartoe aangestelden persoon gelasten, om zich te gedragen *naar* en te handelen *overeenkomstig* de publicatie van

¹⁾ De brief zelve is gedateerd 13 Jan. 1806 en bevindt zich als bijlage van de notulen van 21 Januari. Hierin staat vermeld dat „bij de opgave van de Begraafplaatz over hem gedaan, niet in gedachten (is) gekomen, dat buiten de gewoone Begraafplaats te Tienhoven onder deszelfs Gerecht md een Jooden Kerkhof van de Joodsche Gemeente van Maarssen gelegen is. Vonde mij verplicht bij dezen hier van aan het Departementaal Bestuur kennisse te geven".

Hun Hoog Mogenden in dato 4 October 1805, houdende ordonnantie eener belasting op het recht van successie en wel voornaamlijk het 24 artikel derzelve ordonnantie, mitsgaders de nadere notificatie van den Secretaris van Staat voor de Finantien der Bataafsche Republiek, in dato 4 Octob. 1805, behelzende bepalingen ter execute der zooveen gemelde ordonnantie". Achter de notulen van 13 Januari d.a.v. is het antwoord van Parnassijns bewaard, luidende:

Antwoord op den Extract van het Departementaal Bestuur
's Lands van Utrecht.

Martis den 13 Januarij 1806.

Wij ondergeteekende Parnassijns der Hoogduitse Joodsche Gemeente geeve met deeze kennis en antwoord op den extract, ontfangen op den 7 January 1806, dat den persoon en opzichter van onse Kerkhoff genaamd is Elias Benjamin, Koster onzer Gemeente te Maarssen, waarnaar wij ondergeteekende Parnassijns ons richten zullen, alles naar wet en rechten der zoo gemelde ordonnantie.

Gedaan ten onse, Parnassijns der Hoogduitse Joodsche Gemeente.

Actum Maarssen—Nieuw Maarssenveen
(w.g.) Samuel Manis.
(w.g.) Salomon Levij.

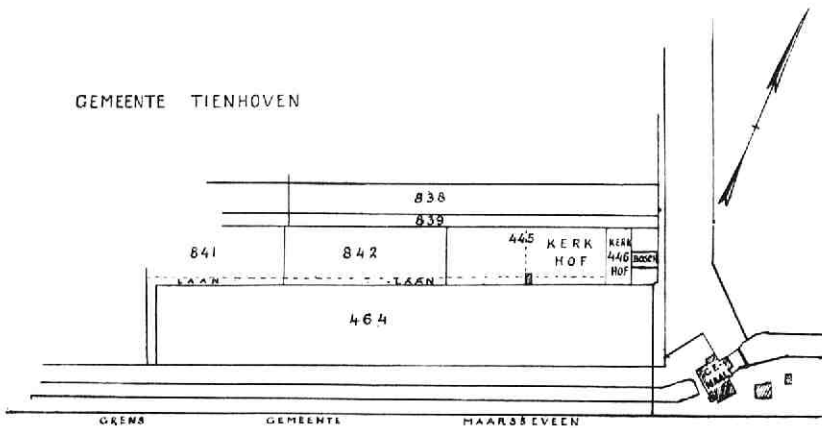
Op 14 Januari kwam dit schrijven binnen waardoor de Staten kennis namen, „dat de opzigter van hun kerkhof is *Elia Benjamin*, Koster hunner Gemeente te Maarssen en dat zij zich ten dezen opzichts stiptelijk naar de Ordonnantie zullen gedragen, waarop gedelibereerd zijnde, heeft de vergadering goedgevonden, dezelve aan te nemen voor informatie en voords verstaan van derzelve inhoud kennis te geven aan Schout en Gerechte van Maarssen en Maarsseveen tot hun informatie en naricht". Toen in de volgende vergadering van 21 Januari d.a.v. de bovengenoemde missive van de Schout van Tienhoven binnenkwam, kwam de zaak echter opnieuw ter sprake, „waarop gedelibereerd zijnde, heeft de vergadering goedgevonden, dat aan Schout en Gerechte van Tienhoven onverwijld bij Missive, evenals aan de Gerechten van *Maarssen* en *Maarsseveen* is gedaan, kennisgevinge zal geschieden, dat de *Parnassins* der

Hoogduitsche Joodsche gemeente te *Maarssen* in dato 13 Jan. j.l.l. in antwoord op de resolutie dezer vergadering van den 7n. Jan. j. te voren, hadden te kennen gegeven, dat de opzichter van hun kerkhof is *Elias Benjamin*, Koster hunner Gemeente te *Maarssen* en dat zij zich ten dezen opzichten stiptelijk naar de Ordonnantie zullen gedragen".

Dit was eigenlijk de laatste overheidsbemoeyenis met het Jodenkerkhof te Tienhoven geweest. In het Koninkrijk der Nederlanden bestond geen Hoogduits-Joodse Natie meer doch een Nederlands Israëlietisch Kerkgenootschap. Doch tot de scheiding van Kerk en Staat bleven deze zaken tot het Departement van Eredienst behoren. Het centrale bestuur van het Kerkgenootschap, toen zetelend in Den Haag, hield het toezicht op de Synagogale Ressorten. Dat van de Provincie Utrecht zetelde in Amersfoort en was wederom ingedeeld in Ringsynagogen, waartoe ook bijkerken behoorden. Zo was Maarssen een door Manhigim of Opzichters bestuurde Ned. Israël. Ringsynagoge, waartoe o.a. Mijdrecht als bijsynagoge onderhorig was. In 1850 wilde deze bijsynagoge nu minder contributie aan de Ringsynagoge Maarssen betalen, waartegen Manhigim zich verzetten en wel in een brief aan de Amersfoortsche Hoofdsynagoge (Bijlage Vb), waarin het o.a. heet: „De Finantiën onzer Gemeente laat niet toe hierin te treden. Eerstens heeft onze Gemeente door sterfgeval, alsook door vertrek naar elders een belangrijke vermindering in hare ontvangsten" om vervolgens te betogen, dat de begraafplaats opnieuw diende vergroot te worden, waartoe wederom een perceel land, zij het met grote financiële offers, was aangekocht. Volgens de kadasteropgave van 1901 bezat de Ned. Isr. Gem. te Maarssen drie Perceelen weiland, het eerste (A 838 groot A 33, C 48) zijnde een lange strook ten N.W. van de begraafplaats gelegen en gescheiden hiervan door een tweede smallere strook (Nr. 839 groot A 13, C. 24) en ten slotte het grootste perceel bezuiden de begraafplaats (Nr. 842 groot A 36, C 26) in het totaal dus 82 A. en 98 C.A. ¹⁾. Doch deze ruime voorziening was wat al te voor-

¹⁾ Het complex bestond in het geheel uit negen percelen, te weten het oude stuk begraafplaats (Nr. 446) het nieuwe (Nr. 445), een laan, 2 uitwegen en een gewone weg in het totaal H 1, A 31 en C 82. Het stuk van 1850 is perceel 445 linkerkzijde; zie verder Bijlage Vc.

barig ¹⁾, want de gemeente nam toen verder geregeld in ledental af en dus ook het aantal begrafenissen. Uit het archief der Joodse Gemeente blijkt dan ook op 12 Sept. 1867 dat de heer J. S. van Tijn Opzigter en L. S. Hamburger Penningmeester der Isr. Gemeente te Maarsseveen de drie stukken weiland samen ruim 5 Roeden groot „gelegen onder Tienhoven bij de Israë. begraafplaats” voor zes achtereenvolgende jaren verhuurden „gedeeltelijk om te grazen of rooyen en gedeeltelijk te bebouwen”. Zij zijn nimmer voor hun bestemming gebruikt.

De ligging van het Jodenkerkhof, naar het kadastrale plan der gemeente Tienhoven.

No. 446 het oude gedeelte (18 x 34 M.) en No. 445 rechts het nieuwere gedeelte (pl.m. 17 A.) met de plaats van het voormalige huisje.

De gemeente verliep al meer en meer, tot op het laatst het kerkbestuur ook tevens de lidmaten uitmaakten. Zo verschenen op 1 Juli 1914 de kooplieden Bernardus Kuijt, Mozes Rood en Juda Salomon Rood, respectievelijk voorzitter, penningmeester en secretaris en samen uitmakende het kerkbestuur der Ned. Israë. Gemeente te Maarsseveen voor notaris D. H. Nieuwenhuizen aldaar en verklaarden „dat gezegd kerkbestuur maatregelen wil treffen, waardoor het onderhoud van later te noemen begraafplaats na het overlijden der genoemde comparanten voor naburige Israë. Gemeenten niet bezwaard wordt,

¹⁾ Uit Bijlage Vc blijkt, dat men ook in 1842 op een publiek veiling grond voor uitbreiding had aangekocht, doch dit stuk even groot als dat van 1779 grensde aan dit gedeelte.

onder verplichting van nader te melden onderhoud en onder voorbehoud van vruchtgebruik ten behoeve van en te genieten door de Israëli. Gemeente te Maarssen vermeld en te geduren tot aan het overlijden van den langstlevende der genoemde comparanten, aan die Gemeente te Utrecht te verkoopen en in eigendom over te dragen".

In Bijlage Vc vindt men ten slotte de preciese omschrijving. Het bleek nu, dat de lange laan, bekend als het „Jodenlaantje" die toegang tot de begraafplaats geeft niet op naam der Joodse gemeente, doch op die van Jhr. Huydecoper bij het kadaster bekend was, doch op 30 September 1918 passeerde de Douarière Jhr. M. J. Huydecoper gezamenlijk met wijlen Mr. J. Hamburger ADzn. in zijn kwaliteit van voorzitter der Ned. Israëli. Gemeente te Utrecht, waarin het heet dat „zij tot de ontdekking zijn gekomen, dat het laantje toegang gevende tot de begraafplaats der Ned. Israëli. gemeente te Maarssen" enz. „al hoewel sedert onheugelijke jaren eigendom van en als zoodanig bezeten geweest door laatst gemelde Gemeente, abusievelijk bij het kadaster bekend staat ten name van wijlen genoemden Heer Jonkheer Marinus Joost Huydecoper..... dat de ondergeteekenden in kwaliteit die verkeerde tenaamstelling willende herstellen, den Heer Bewaarder der Hypotheken en van het kadaster van Utrecht te verzoeken" dit laantje „over te boeken en ten name te stellen van de Ned. Israëli. Gemeente te Utrecht als bloote eigenares en van de Ned. Israëli. Gemeente te Maarssen als vruchtgebruikster".

Het is lang geleden, dat de Maarsse Joden, gehuld in lange zwarte mantels, hun doden onder het reciteren van Psalm 91 naar de schuit in de Vecht droegen, die dan langzaam de Vecht afvoer en bij Geesbergen de Tienhovense Trekvaart afgleed, waar men eerst tot achter de begraafplaats voer, om deze via het „bosch" te bereiken. Later, na de uitbreiding van 1779, hield men voor het Jodenlaantje stil en droeg de baar (die men weer neerzette telkens als de Psalm uit was) tussen de zeer lange smalle groene laan naar het oude dodenhuisje. Deze gewoonte schijnt nog lang in de vorige eeuw te hebben stand gehouden, want de lange zwarte rouwmantels heb ik persoonlijk nog in de oude vergaderzaal achter de voormalige synagoge aan de Diependaalsche Dijk met de vele motgaatjes

van de tijd, nog zien hangen. De oude heer Kuijt, sterk gehecht aan de Maarssense traditie, is de laatste Maarssenaar, die hier begraven is, wjl hij persé in „het veen" wenste te rusten, waartoe men de gewone Maarssense lijkkoets heeft gebruikt. Doch de heer J. S. Rood heeft men van wege de ongunstige gesteldheid dezer begraafplaats op die van de Utrechtse Gemeente begraven. De natuur heeft n.l. het hare daartoe bijgedragen om dit terrein ongeschikt te maken. De houten zerken zijn alle omgevallen, ondanks de stutten en nog een zestal uit de tweede helft der vorige eeuw liggen er nog met hun hebreeuwse ingesneden inscriptie's op het nieuwere gedeelte. Op het oudste stuk dat met een sloot van het nieuwe als een eiland is afgescheiden, liggen nog twee stukken van een stenen zerk uit de 18de eeuw en één gave met fraai in reliëf gehakt hebreuws opschrift en versierd met de twee gebeeldhouwde zegenende priesterhanden, getuigend dat hier een nakomeling van de hogepriester Aron rust. Hier ligt de Parnassijn Nathan Levie van Tijn begraven, die zich verdienstelijk heeft gemaakt met de oprichting der Synagoge aan de Diependaalsche Dijk in 1757 en 1759 en in tal van acten voorkomt.

In de boog rondom de Priesterhanden staat de hebr. Bijbeltekst: „De Heer heeft gegeven en de Heer heeft genomen en er tussen de afkorting van het hebr. „Hier ligt begraven". En verder vertaal ik (de Joodse namen zijn gewoonlijk afwijkend van die in de openbare acten bekende) het navolgende hebreeuwse opschrift: „Een oprecht man, die ging de weg der Oprechtheid. de Parnassijn') Nathan. de zoon van de WelEd. heer Juda Leib. de oprechte Priester (Van) Tijn. overleden op de uitgaande Heilige Sabbath (Zaterdagavond) en begraven de dag daarop volgende 15 Eloel van het jaar 525 van de kleine tijdrekening (= 1765). Zijn ziel worde gebonden in de Bundel des Levens".

Zo ligt daar het oude Jodenkerkhof, de thans niet meer gebruikt wordende begraafplaats van de vroeger zó aanzienlijke Hoogduits-Joodse Gemeente van Maarssen, eenzaam en verscholen achter de hoog opgeschoten bossage's, die hier, even-

¹⁾ Hoewel deze afkorting voor de Parnassijnsfunctie ongebruikelijk is, moet hiermede toch deze zijn functie bedoeld zijn. Als zodanig komt hij in Bijlage II voor ter verkrijging van een begraafplaats te Maarssen.

als verderop, landinwaarts rond de uitgeveende waterpartijen groeien. Van de meterhoge ophoging der 18de eeuw is niets meer te bespeuren, de brede sloten zijn vol riet gegroeid en hoog zijn er de beekwilgen, braam- en andere struiken opge-

Grafzerk van Nathan Levie van Tijn uit het jaar 1765 op het oudste gedeelte van het Jodenkerkhof van Tienhoven.

schoten, zodat de lange groene Jodenlaan poëtisch aandoet met zijn schilderachtig door beekwilgen omzoomde bredere toegangsweg. En weldra zal zelfs op de begraafplaats zelve niets meer haar bestemming verraden, dan alleen de verwonderlijk goed geconserveerde fraaie zerk op het oudste stuk.

Het oudste gedeelte van het Jodenkerkhof te Tienhoven, met de beide overgebleven zerken van 1764 en 1765.

(Naar een sepia-teekening, in het bezit van den schrijver, van Henk Schellevis.)

Midden, op dit door hoog opgaand hout en geheimzinnig ritselend riet en van alle zijden door water afgesloten sombere groene eiland zien wij schier als een symbool de opgeheven zegenende Priesterhanden boven de laatste rustplaats van de man, die voor zijn gemeente zelve een zegen was, die haar met oneindig veel moeite het Godshuis heeft bezorgd en wiens levenswandel was „de weg der oprechtheid”.

Dr. JAC. ZWARTS.

BIJLAGEN.

I. Stukken betreffende de voorgenomen aanleg van een Portugees-Joodse familie-begraafplaats 1729—1734.

a. Notarieel Archief van Johannes de Jong 1729, fol 28
(Rijks Arch. Utrecht).

Dit zeegel dient tot de annexe conditie van een halff mergen lands geleegeen onder den Gerechte van Maarssenveen naast de Vaartdijck bij de Heeren Jacob Jessurun Pinto en Jacob Henriques Medina, tot Maarssen int openbaar verkogt voor een somme van hondert en twintig guldens, den 30en Augustus 1729, als meede is op de voorsz. conditie verkogt een wagen voor de somme van 37 gl., te samen bedragende hondert zeven en vijftig guldens en is deese aan mij ondergeschreevene ge-exhibeert den 1 September daaraan volgende. D. Richard 1729.

Conditiën en voorwaarden, waar naar de Heeren Jacob Jesurun Pinto en Jacob Henriques Medina in het openbaar aan de meestbiedende sullen verkoopen een kampje lands groot omtrent een halff mergen, geleegeen naast den Vaartdijck onder den Gerechte van Maarssenveen in 't Binneweg, doer den Vaardijck suijdwaards en Harmen Gerritsz noortwaards naast geland sijn en dat voetstoots met soodanige gerechtigheden en servituten als daar toe specteerende sijn.

Eerstelik sal men 't voorsz. halff mergen of C kampje lands verkoopen om guldens van twee en twintig stuivers het stuk, welverstaande nogtans die de Cooppenningen op de navolgende tijt betaalt sal mogen volstaan met guldens van twintig stuivers dog andere niet.

Te betalen de beloofde cooppenningen op den Eersten Octob deezes jaars 1729 vrijgelt, van den veertigsten penning het schrijven en instellen deeser Conditien, de zeegels en Copije van dien, als meede het Transport, zeegels en leeges, derselver niets uijtgesondert, het welk alleen en in 't geheel sal komen tot lasten van den koper. Den koper sal daar en boven van ieder gulden gereet tot rantsoen betalen een stuiver sonder aan de cooppenningen afslag te strecken,

alles aan handen van den Notaris Johannes de Jong, de verkoopers sullen binnen 8 dagen naar de betalinge der cooppenningen het sij door henlieden als ofte bij procuratie aan den koper doen behoerlik Transport en opdracht met belofte van Vrijdinge en waringe alhier in den Lande van Utrecht gebruykkelik, op de lasten nogtans van de Heeren ongelden daar uijt gaande.

En sal hij koper gehouden sijn tot naakominge deezes conditien aanstonts bij den Slag te stellen twee Suffisante Borgen tot genoegen van de

verkoopers, die hun te samen, en een ider int bisonder, voor 't geheel beneevens den koper haar sullen verbinden onder renunciatie van de beneficien, Ordinis, divisionis, et Excussionis, inhoudende dat men den sellfs schuldigen eerst, ende de borgen ider voor haar aandeel soude moeten, aanspreeken, uijtwinnen en Executeeren, Verklarende sij borgen haar daar meede niet te sullen behelpen, en voorts moeten compareeren voor Johannes de Jong Notaris ahier te Maarssen, ende de naargenoemde getuijgen, en onwederroepelick constitueerende ende magtig maken de Heer Jacob van den Doorslag, procureur voor den Ed. Hove van Utrecht, ofte iemand van de vordere procureurs in der tijd, aldaar postuleerende, te samen, ende een ider in 't bisonder, omme des versogt sijnde, uijt name vanhun Compten te verschijnen voor gemelden Ed. Hove en aldaar deese conditie en opgevolgd koop te reitereeren, removeeren, en bekennen, en hun lieden in den inhouden deeser Vrijwillig te doen en laten condemneeren, als meede in de kosten hier over te doen, met belofte van raticatie, onder verband en Submissie, als na regten, welcke Procuratie naar sijn form en inhouden verstaan werd gepasseert te sijn bij het onder teekenen deeser conditien door den Koper en sijne Borgen,

Soo imand mijnde die gem. borgen invoegen voorschreeve stelde, sal men het gemijnde aanstonds weeder mogen opvijlen ende verkoopen ten pericule van den eersten mijnder soo het alsdan minders gelt, omme door den selven bij te leggen en suppleeren tot de prys als het eerste gemijnt was, ende tot profijt van de Heeren Verkoopers, soo het meerder komt te gelden.

Den koper sal het gekogte aanvaarden met den 1en Januarij 1729 en als dan treden in de ongelden, Bij aldien twee of meer persoonen gelijk mijnden, zal men den slag off het trekgelt mogen gunnen, dien het de Verkoopers believeen sullen, ofte ook andermaal mogen herhalen sonder teengespraak vande omstanders, En indien in het op off afslaan eenig abuijs geschiede daar inne sal men onbehaalt sijn,

Trekgeld	het voorschreeve halff mergen
bij mij verschoote	lands is ingeset bij de Heer
3 —0—0	Isaacq de Jong op
	f 400—0—.
	bij den Selven
	Heer Isaacq de Jong in slag
	hoger gemynt op — 20 —0—.
	en alsulks koper op — f 120 —0—.

omroeper op 0—5—

de helft inde	120—0—0	Deese Cooppenn. tot 120 gl als meede het
biljet en aan-	6—0—.	rantsoen tot ses gl, ontfangen uijt handen
placken		vande Heer Isaacq de Jong op den 30en Sep-
		tember 1729

borgen

Sr Moses Cohen

en

Willem van Loenen

(w.g.) Isack de Jongh

(w.g.) Moseh Cohen

(w.g.) W. Loene

... ..

de cooppningen van het verkogte halff mergen land bedraagt f 120.-0-0
gaat hier van aff

den 19en Januarij 1730 betaalt aan den Schout

Monck voor ongelden 1728 en 1729 13-17-4

den 11e Maart 1730 betaalt aan den

Exploiteur Achterberg f 9-16-

Reekeninge van Verschot en Salaris van

mij als Notaris 19- 4-8

nog 4- 0-

f 36-17-12

Rest f 83- 2- 4

De Voorsz somme van drie en tagtig guldens twee stuivers sijn bij mij ondergesz Jacob Jesurun Pinto ontfangen uijt handen van den Notaris de Jong, den selven mits deesen voor alle namaninge bevrijdende actum Maarssen den 25 Junij 1730.

(w.g.) Jacob Jezurun Pinto.

b. Transportregisters gerechtelijk archief Maarssen.

Rijks Archief te Utrecht).

(Fo. 1 ija Gegro sst op Fr. zegell van 1 gulden).

Wij Mr. Pieter Monck Schout, Jakob de Vrij ende Daen de Bruijn, Scheepenen van Maarssenveen, Geregte van den WelEd. geboorne Heer Johan Elias Huijdekooper, Heere van Maarssenveen, Neredijk etc. etc.

Doen te weeten, dat voor ons gecompareerd is Kornelis Eijkelkamp onsen Geregtsbode als speciale gemagtigde van de Heeren Jacob Jeserun Pinto ende Jacob Henriques Medina, woonende t' Amsterdam, volgens procuratie den 26e Septemb. 1729 voordeden Nots. Jan Barel, en getuijgen, tot Amsterdam gepasst. Verklaarende hij compt in dier qualité (naar betoon dat den XLe penn: tersaake deeses den 1e Octob. 1729 voldaan was) te transporteeren, cedeeren ende op te draagen aan ende ten behoeve van de Heer Isaacq de Jongh den vrijen Eijgendom van omtrend drie honderd Roeden Lands, immers daar voor verongeldende gelegen- in't Binnenweg van Maarssenveen No. 83, naast den Vaartdijk daar den Vaart Zuyd, ende Harmen Warnards van Zwanik Noordwaards naast

geland zijn, ende dat met soodanige gerechtigheeden ende servituten als daartoe specterende zijn conform pub. koopconditie voordien Nots. Johan de Jong en getuijgen tot Maerssen, den 30e Augusti 1729 opgereg, en d'oude brieven, daarvan zijnde. Ende bekende den Compt. dat zijn principaalen van de kooppenningen van dien t'eenemaal voldaan ende betaald sijn, zonder eenige reserve op 't getransporteerde, belovende deese transporte ten allen tijden te zullen vrijen enwaaren als regt en in den Lande van Utrecht gebruikelijk is.

Des t'oirconde is deesen beseegeld het zeegel deeser Heerlijkheid ende den Secrets onderteeckend. Gedaan te Maerssveen op den XIXen Januarij XVYc en dartig.

(was getekend: Jakob de Vrij, Daan de bruijn en Pr. Monck).

Dit zegel dient tot d'Annexe Procuratie van de Hr. Jacob Jeserun Pinto en Jacob Henriques Medina, op den Gerechtsboode Kornelis Eijkelkamp, om een halff Mergen Lands gelegen inden Geregte van Maerssveen te Transporteeren aan de Hr. Isaak de Jong voor den Notaris Jan Barels en getuijgen binnen Amsterdam op den 26e Septemb. 1729 gepasseert.

Actum den 20 January 1730. In kennisse van mij (w.g.) H. Bosch Secrts. 1730.

c. Resolutien der Staten van Utrecht d.d. 16 December 1733.

Isacq de Jong Portugeesche
Jood te Maerssen.

versoekende aldaer een Joode
Kerkhof te mogen maeken.

Op de requeste van Isacq de Jong Portugeese Jood, woonende tot Maerssen, vertoonende dat de supplnt. eenige Jaeren herwaerts aldaer het geheele jaer door hadde gewoond ende sijn Jaerlyxe Lasten, in deese Provincie, als buuren boven en beneden betaeld, dat hem supplnt. in eijgendom behoorde seeker stukje lands, met een woningje daer op staende, geleege onder den geregte van Nieuw Maerssveen aan den Vaerdijk inde Kaert geteekend No. 83 groot omtrent een halfmergen, 't welk de Suppnt gaerne in 't geheel, ofte ten deele soude appropriereen tot een Joode Kerkhof, om haere dooden aldaer te begraven, onder conditie ende presentatie nochtans, van alle regten en gerechtigheeden op het begraven der dooden tot Maerssen gesteld, aan de Gereformeerde Kerke aldaer te betalen, ende den Suppnt ende syne nakomelingen te autoriseeren om over het selve de directie te mogen hebben Is geappnct:

Heeren Gecommitteerd

De Staten & c. versoekende ende Committeeren de Heeren de Leeuw en andere gecommen tot het Sandpad, te Maerssen om deese te examineeren, ende daer van te rapporteren ende is bij de Heeren Gecommen der Stad Utrecht overgenomen".

d. Resolutiën der Staten van Utrecht d.d. 19 Mei 1734.

Isaacq de Jongh om een Jode Kerckhof tot Maarssen te mogen laten maken

Op de requeste van Isak de Jongh, portugeese Jood, wonende tot Maarssen, versoekende als den 16e December 1733 alhier in 't breede staat genotuleert, aangaande het permitteeren van op seker stukje lands gelegen onder Nieuw Maarseveen te mogen laten prepareeren tot een Jode Kerkhof etc. is geappointeert.

afgeslagen

De Staten van den Lande van Utrecht, gehoort het rapport vande Heeren de Leeuw ende andere Haar Edel Mog. gecomiteerden verstaan dat hier inne niet kan worden getreden".

II. De Statenresoluties betreffende de oprichting der begraafplaats 1746/1747.

a. Resolutiën der Gedeputeerde Staten van Utrecht (Lappen)

d.d. 16 Dec. 1746.

Op de requeste van Nathan Levi, Joseph van Marcus van Lier, leden van de Hoogduytze Joode Kerk en woonende tot Maerssen, behelsende, dat zij den 25e October 1741 by requeste van haer Ed. Mo. hadden verzogt een begraefplaats hunner dooden, omtrent den Warnhoek aldaer, maer dat nu veel bequaemer plaets hadden gevonden, namentlyk een stukje Lands van Jasper van Eeten, over den Diependaalschen dijk en dus buyten 't gesigt, versoekende tot vermijding van swaere kosten in 't vervoeren van hunne dooden naar Muyden en in navolginge van Amersfoort en Wijk, doertoe haer Edel. Mo. permissie is geappointeert.

De gedeputeerden etc., versoeken ende committeeren de Heeren van Nyveld, Van ter Aa en Van Cleef, om te requeste te examineeren en daarvan te rapporteeren.

b. Resolutiën der Gedeputeerde Staten van Utrecht

d.d. 10 Januari 1747.

Nathan Lvi cum Soc.s om een Joodsche Kerk te bouwen	Op de requeste van Nathan Levie et aliis, versoekende haer Ed. Mogende permissie om op een stukje land bij Maarssen over den Diependaalschen dijk gelegen een Jooden Kerkhoff te moogen maaken, den 16en December laatsleeden alhier breeder genotuleert is geappointeert.
Bericht van den Schout van Maarssen.	De Gedeputeerden van de Staten 's Lands van Utrecht gehoord hebbende van de Heer van Nyveld, van Ter Aa, Van Cleef, requireren berigt van den Schout van Maerssen in acht daegen na insinuatie.

c. Resolutie der Gedep. Staten van Utrecht d.d. 24 Januari 1747.

Bericht van den Schout van Maerssen op de req. van Nathan Levi cum Socs	Ter vergadering ingedient zijnde 't bericht van den Schout van Maerssen, volgens appointement van den 10e deeser op de requeste van Nathan Levi en andere Joden gerequireert, contineerende dat hem niet bekend was dat de Hoogduijtsche Joden een Kerk te hebben gepermitteert was, maer wel aende Portugeesche Jooden en meijnende, dat derselver versoeck om een kerk Hof te maeken niet alleen seer nadeligh voor 't District, maer ook van de geheele provincie zijn zoude, dat 't getal seer weynig was en uyt landlopers bestond, dat de versochte permissie zoude strecken om anderen behoeftige Jooden tot Maerssen te locken tot groot overlast van de goede in- en opgeseenen en specialijck der fatsoenlijke luyden aldaer buiten plaetsen hebbende, en die nevens den berichter gaerne sagen, dat haer Ed. Moogende 't versoek aen de Jooden ontseyden, is na deliberatie goedgevonden op de voorschrevene requeste te appointeren alsvolcht.
om een Kerk aldaar te bouwen	De Gedeputeerden van de Staten 's Lands van Utrecht, gesien 't bericht van den Schout van Maerssen, verstaan dat hierinne niet kan worden getreeden.

afgeslagen

III. De Statenresoluties betreffende oprichting der tegenwoordige
begraafplaats onder Tienhoven in 1749.

a. Resolutiën der Staten van Utrecht d.d. 5 Juni 1749.

De Hoogduitsche Joden te
Maarssen om een kerkhof
te mogen maken

In Commissie

Op de requeste van de Hoogduitsche Jood-
sche Gemeente van Maarssen, verzoekende,
dewijl nu occasie hadden om een begraaf-
plaats te kunnen krijgen onder Tienhoven
en de Heeren van Collen, Huidekoper en
Franco, de eerste als Ambagtsheer en de
andere als daaraanleggende bureu 'tzelve
gaarne wilden toestaan, dat Haar Ed. Mo.
de vrijheid gelieven te accorderen, om al-
daar een bekwame begraafplaatse hunner
Doden te mogen oprechten voor hun en
hunne nakomelingen, is geappointeerd.

De Staten & C. verzoeken en committe-
ren de Heren van Nellesteijn, Van der Aa
ende Verborcht om deze Requeste na ge-
geve communicatie van 't Verzoek aen den
Ambachtsheer en die van den Gerechte te
examineren en daarvan te rapporteren.

b. Resolutiën der Staten van Utrecht d.d. 24 December 1749.

(N.B. Als plakaat afgedrukt in het eerste deel van het Vervolg van
Van der Water's „Groot Pakkaatboek 'sLands van Utrecht”
I fol. 866 Nr. 9).

De Hoogduitsche Joodse
Gemeente te Maarssen ver-
zoeken een begraafplaats
onder Tienhoven te mogen
maken.

Geaccordeert

Op de requeste van de Hoogduitse Joodse
Gemeente in Maarssen versoeckende een
begraefplaats om haar doden te begraven
onder Tienhoven te mogen oprigten den
5 Juny laetslede alhier breder genotuleerd
is geappointeert.

De Staten etc. gehoord het rapport van
de Heren van Nellesteijn, van Ter Aa ende
Verborcht, die dese requeste hadden ge-
examineert, accorderen de supplianten
gunstiglijk, om onder het Gerecht van Tien-
hove een bequame begraefplaatze hunner
doden te mogen oprechten voor hun en
hunne nakomelingen.

**IV. Een overdrachtsacte der begraafplaats van Tienhoven uit 1755
(Archief Notaris Johannes van Eeten Nr. 1804 fol. 92).**

Dit zegel dient tot de inleggende acte waar bij Gabriel Jacobs van Tijn, slagter, voor mij Notaris Johannes van Eeten tot Maarssen resiederende en den getuygen agter benoemt, bekende aan de Hoogduijtsche Joodsche Gemeente te Maarssen overgegeven te hebben, het Kerkhoff met alle sijn recht, 't welke hij daar op gehad heeft en 't dus als vrij aan die Gemeenten overgeeft, sonder eenig recht daar op te houden off oojt te sullen eyschen.

En dus is deesen op deselvde teid, dat de acte gepasseerdt wiert, omgeslagen geweest, als zijnde den seevende Maart 1700, vijff en vijftigh en dus deese tot nog meer securieteid en kragt bij te setten, op deselfden teid en plaats door mij Gabriel Jacobs van Tijn onderteeckt

(w.g.) Gabriel Jacobs Van Tijn.

Op huyden den 7 Maart 1755 compareerde voor mij ondergesz. Notaris Johannes van Eeten en de natenomene getuigen Gabriel Jacobsz van Tijn, slagter tot Maarssen, mij Notaris bekent en verklaarde hij comparant te hebben overgegeven aan en ten behoeve van de Hoogduitsch Joodsche Gemeente tee Maarssen dee begraaffplaats welke hij Compnt. van haar Ed. Mog.den in den voorleeden teide heeft geobtaineert met desselfs regt en administratsie, welke de Hoogduytsche Joodsche Gemeente te Maarssen hem compnt. volgens acten van den 25 Maart 1749 hadde gegeven misgaders met al die kragt dewelke hem Compnt. volgens de condemnatie van haare Edel Mogende van dato den 8 July 1752 was toekomende. En eindelijk met alle verdere pretensie welken hem compnt. nog eenigsins in teid en wijle tot de voorsz. begraafplaats tee baate soude kunnen koomen en Compareerde meede de parnas Benjamin Goutschalk als tans repreesenteerende de Hoogduytsche Joodsche Gemeente te Maarssen en bekenden voor de Hoogduytsche Joodsche Gemeente van den eersten Compnt. Gabriel Jacobse van Tijn overgenomen te hebben het voorn. Kerkhoff met desselfs regtkragt authorieteid en administratie welke de Compnt. Gabriel Jacobse van Teijn op het voorsz. Kerkhoff tot heeden gehad heeft off eenigsins was toekomende en dat voor en omme de somme van honderd vier Carolie guldens a twintig stuyvers het stuk mits dat dee kosten daarover gevallen als het schrijven deeser met desselfs copien aan wederseyden ieder voor dee helft sal moete gedragen en betaalt worden, welke betalinge van den voorsz. Hoofdsommen bij het onderteekenen deeses int geheel sal moeten geschieden, mits dat den comparant Gabriel Jacobse van Teijn, zijne nakomelingen tot het derde en vierde lit incluyt boven, de voorn. penningen sonder inkoop maar bij betaalinge off contributie volgens de condemnatie te vooren gemelt aldaar in het derde artikel gestelt zijnde neffens dee andere sweekelyks een stuyver contriebueerende portie aan

het ten vooren gemelde Kerkhoff sal hebben en behouden en soo zijn naakomelingen getrouwt zijnde, met hun zaat op dee voorsz. conditie sonder inkoop maar sweekelijks een stuyver neevens dee andere te contri-bueren insgelijks.

Op alle welke voorschreeven conditien den eersten compnt. Gabriel Jacobse van Teyn heede bij onderteekenen deeses bekende affstant te doen van het voorsz. reght kragt, authorieteid en administratie, welke bij comparant op 't voorsz. Kerkhoff gehad heeft en beloovende dus dat hij Compnt. nooit eenig verder bewint off administratie daarover sal hebben (of) aanmatigen, maar renuntierende, daarvan ten vollen bij deesen. En vorders verklaarde hij eerste Compnt. sijne ten voorene beloofde penningen bij 't teekenen deeses ten volle ontfangen te hebben en diesweegens behuygde hij niets meerders offte verders op 't voorsz. Kerkhoffsregt te preetendeeren dee hebben, maar tselve aan dee Hoogduytsche Joodsche Gemeente is overgeevende en dee grootbrieven en geslotene welke hij compnt., onder sijn berustinghe heeft om dee Gemeente ook met dee eerste occasie sal en kwijt schelden. En verklaarde eyndelijk, als dat hij comparant dee Gemeente over de voorsz. overgeving van het Kerkhoffsregt daar omtrend, directelijk off indirectelijk in off buyten reghten nooit tee sullen lastig vallen, maar hun quiteerende daar van bij deesen onder belofte van geen nader verantwoordinge, reeden off onreeden ooyt te sullen eischen offte doen eijtschen onder renuntiatie van relieff, reductie en alle andere exceptie van reghten, die hem eersten comparant in teidts en wijle ten baate soude kunnen koomen en dat alle namaaninge, dee voor dato deesen mogten opkoomen niet voor reekeninge van dee sal sijn. Beloovende in alles de rato ende verbant als naa reghten.

Aldus gedaan en gepasseert ten comtoire mijns notaris tee Maarssen, ter presentie van Jasper van Eeten en Toon van den Bergh als getuygen van gelooff hier toe versogt op tijde en plaatse voorschreeven.

(w.g.) Gabriel Jacobs van Tijn.

(w.g.) Benjamin Goutschalk.

(w.g.) J. v. Eeten.

† Dit merk is gestelt door Toon van den Bergh.

(w.g.) Joh. van Eeten, Nots.

V. Uitbreidingen van de begraafplaats onder Tienhoven.

a. De uitbreiding van 1779 Notarieel archief van notaris Marten van den Helm te Nieuw Maarssveen (Nr. 1805) ook in het Joodse archief van Maarssen).

Den 3en September des jaar 17c negen en zeventig compareerde voor Marten van den Helm in qualité als notaris bij den Hove van Utrecht

geadmitteert, te Nieuw Maarsseveen resideerende, Salomon Levie, Magnus Hartog en Isaak Eliazar van Lier, Parnassijns der Hoogduitsch-Joodsche Gemeente alhier ter eenre en Dirk van Doorn, woonende op Maarssen ter andere zijde, te kennen gevende dat de comparanten ter eenre in derzelve qualiteit aan hem comparant ter andere zijde hadde aanbesteed, het verwijden van het stukje land annex of bezuiden het Kerkhof der voorsz. Hoogduitsche Gemeente leggende in het Buitenweg onder Tienhoven, en mede aan dezelve Gemeente behoorende in deezer voegen. Dat hij comp. ter andere zijde de voorsz. slooten zal moeten wijd of breed maken een roede doch ook niet breeder. Item dat hij dezelve verwijde en verbreedde slooten regt door zal moeten verdiepen en uittrekken tot op het zand, behoudens dat de comp. ter andere zijde de zuder en westerslooten niet verder zal mogen verdiepen en uittrekken als tot op de helft van dezelve en dienvolgende blijven van de grond of eigendom van den Heer David Franco Mendes Isaaks, te weeten en de zuidersloot drie en een halve voeten en in de westersloot vier Stichtsche voeten, dewijl bij meeting ten overstaan van mij notaris en getuijgen bevonden is ¹⁾, dat de voorsz. zuidersloot in 't geheel de wijte heeft van zes, zes en een half a zeven Stigtse voeten ende gemelde westersloot van agt gelijke voeten. Dat de comp. ter andere zijde met de daar uitkomende specie voor zoo verre zulks zal kunnen strekken, het voorsz. stukje land drie Rijnlandse voeten zal moeten verhoogen, te rekenen na de hoogste begaane grond van hetzelfde land, nadat hij echter alvorens de daarin gelegen slenken en gruppels zal hebben gevuld en gelijk gemaakt. En zal hij voorts de voorsz. verhooging moeten beginnen aan de Noordzijde van hetzelfde, zooals hij daarmede werkelijk een aanvang gemaakt heeft. Voor welk verwijden en verdiepen van voorsz. slooten mitsgaders voor het verhoogen van het gemelde stukje land door de comparanten ter eenre in dezelve qualiteit aan den comparant ter andere zijde zal worden betaald een gulden zeventien stuivers van elke vierkante roede, die hij comp. ter andere zijde, met de voorsz. uit de slooten koomende dat spead het meer gemelde stuk land in voegen als vooren drie Rijn Landsche voeten zal hebben verhoogt.

Te betaalen het voorsz. bedonge geld van 14 dagen tot 14 dagen in dezen voegen te weeten, dat voor elk vierkante Roede, die de comp. ter andere zijde van 14 dagen tot 14 dagen in maniere als boven zal hebben verhoogt, aan hem door de comparanten ter eenre in dezelve qualiteit zal worden betaald eene gulden agt stuivers, weshalven er altoos het overige gedeelte van het bedonge geld zal blijven staan tot zoolange de comp. ter andere zijde het geheele werk zal hebben afgemaakt en hetzelfde door of

¹⁾ De verklaring zelve betreffende deze notariale inspectie op het Jodenkerkhof bij de grens van de Hofstede „Neerbeek” van Franco Mendels is te vinden in zijn protocol van 2 Augustus.

wegens de comparanten ter eenre geheel zal weezen opgenoomen en goed-gekeurt, wanneer ook direct door hen aan den comp. ter andere zijde het restant van zijn bedonge geld zal moeten worden voldaan, welke voorsz. opneeming zal geschieden in twee reizen n.l. de eerste reis als de oostersloot zal weesen verwijdt en verdiept. Wanneer het alsdan verhoogde geen drie Rijnlandse voeten recht door importeert, hij comp. ter andere zijde gehouden zal zijn hetzelfde zonder tegenspreken tot die hoogte te brengen, terwijl voorts de tweede opneeming of peiling zal worden gedaan als het resteerende of verder verhoogde geheel afgemaakt zal zijn en het welk als dan mede drie Rijnlandsche voeten zal moeten weezen verhoogd of bij gebreeken van dien door den comp. ter andere zijde nog tot die hoogte gebracht worden.

Gepasseert enz. enz.

(w.g.) Salomon Levie.

(w.g.) M. Hartog.

(w.g.) Is. Eliaser v. Lier.

b. Bericht over de uitbreiding der Begraafplaats in 1851.

(Extract uit een brief gericht aan de Ned. Israë. Hoofdsynagoge Amersfoort cf.: Zwarts „De Archieven berustende onder het kerkbest. der Ned. Isr. Gem. te Utrecht" ald. 1937 Nr. 511).

Manhigim der Ned. Israë. Ringsynagoge te Maarssen berichten 5 Januari 1851:

„Dan hebben wij om onze begraafplaats uit te zetten, een perceel land moeten aankopen en ons van dien drukkende schuld met jaarlijkse rente te ontheffen, hebben wij de zo hoognoodige reparatiën aan Kerk en gebouwen moeten agterwege laten”.

c. Omschrijving der perceelen bij de notariële overdracht aan de Ned. Israë. Gemeente te Utrecht op 1 Juli 1914.

„Een perceel weiland gelegen onder de gemeente Tienhoven, in het Buitenweg in blok nummer 3 bij de begraafplaats der Ned. Israë. Gemeente te Maarssen, strekkende van die begraafplaats en eigendom van derden tot aan eigendom van Jonkheer Marinus Joost Huydecoper, Kadaster Gemeente Tienhoven sectie A nummers 838, 839, 842, samen groot twee en tachtig aren, acht en negentig centiaren, zoomede een westelijk gedeelte (van het overige gedeelte door een sloot gescheiden) ter grootte van ongeveer zeventien aren, zestig centiaren van nummer 445, geheel groot vier en dertig aren, zestig centiaren. Gemeld westelijk gedeelte is onmiddellijk grenzende aan gezegd nummer 842 en strekt zich uit ter geheele bredte van het nummer 445.

Volgens de verklaring van de comparanten heeft het hierbij overgedragen en aangrenzende begraafplaats sedert onheugelijke jaren uitweg gehad over het laantje, aanwezig op de perceelen Tienhoven, sectie A nummer 841 (zuidelijk gedeelte) en 464 (westelijk gedeelte) staande thans ten name van Jonkheer Marinus Joost Huydecoper, zonder dat bekend is, of daarvan eenige titel bestaat of wel dat bedoeld laantje bij de overgedragen perceelen behoort en abusievelijk ten name van Jonkheer Huydecoper is gebracht, welke mogelijke rechten, hetzij van weg, hetzij van eigendom of anderen aard, voor zooveel de Nederl. Israëi. gemeente van Maarssen daarover beschikken kan, hierbij mede worden overgedragen, terwijl deze overdracht uitdrukkelijk geschiedt onder den last van weg ten behoeve en ten nutte van de begraafplaats der genoemde Ned. Israëi. gemeente te Maarssen, kadastraal bekend gemeente Tienhoven sectie A nummers 446 geheel en 445 oostelijk gedeelte en ten laste zoowel van het hierbij overgedragene (welke weg loopt over het laantje op den zuidkant van nummers 842 en gedeelte van 445) als van het verdere gedeelte van dat laantje over gemelde nummers 841 en 464 van en naar de Machinekade of Zwarteweg, wordende dat recht van weg voor zooveel mogelijk en voor zooveel partijen in deze aangaat, bij deze gevestigd als erfdiensbaarheid ten behoeve en ten nutte van het heerschend en ten laste van het lijdend erf.

Deze goederen der Nederl. Israëi. gemeente te Maarssen of Maarsseveen, verkregen gedeeltelijk blijkens procesverbaal van veiling en toewijzing 24 Februari 1842 door Notaris F. H. van den Helm te Maarsseveen".

NASCHRIFT

Nu de twee laatste Joodse bewoners van Maarssen vertrekken, heeft de Ned. Israëi. Gemeente te Utrecht de begraafplaats thans voor goed gesloten. Het oude dodenhuisje, (in de mobilisatietijd aan de militairen ten offer gevallen en toen door een schuur met asfaltdak vervangen) is thans gemoreerd. Het lag over het water en wordt thans door een bruggetje vervangen. De zes verspreid liggende houten zerken uit de vorige eeuw zijn vernietigd, zodat het nieuwere gedeelte in 1779 in gebruik genomen, geen enkel kenteeken meer draagt. Het oudste stuk (gebruikt 1749—1779) is oorspronkelijk gekozen omdat het als het ware een bos was en dus het meest voor begraving geschikt. Toen de zerk van Van Tijn van 1775 voor deze publicatie werd gereproduceerd heb ik tevens de twee uitstekende stukken steen van de tweede zerk waarvan

in de tekst sprake is, nader onderzocht. Het bleek mij dat deze dikke zerk toch nog vrij vlak lag doch door een laag vegetatie geheel overgroeid was. Bij verwijdering bleek de steen nog geheel leesbaar te zijn; alleen was zij geheel overlangs in twee

De overlangs gebroken grafzerk van Rabbijn Abraham van Wetzlar (Wetzlaar) (1764) op het oudste gedeelte van het Jodenkerkhof te Tienhoven.

stukken gespleten. Ik vertaal hier de tekst met de toelichting.

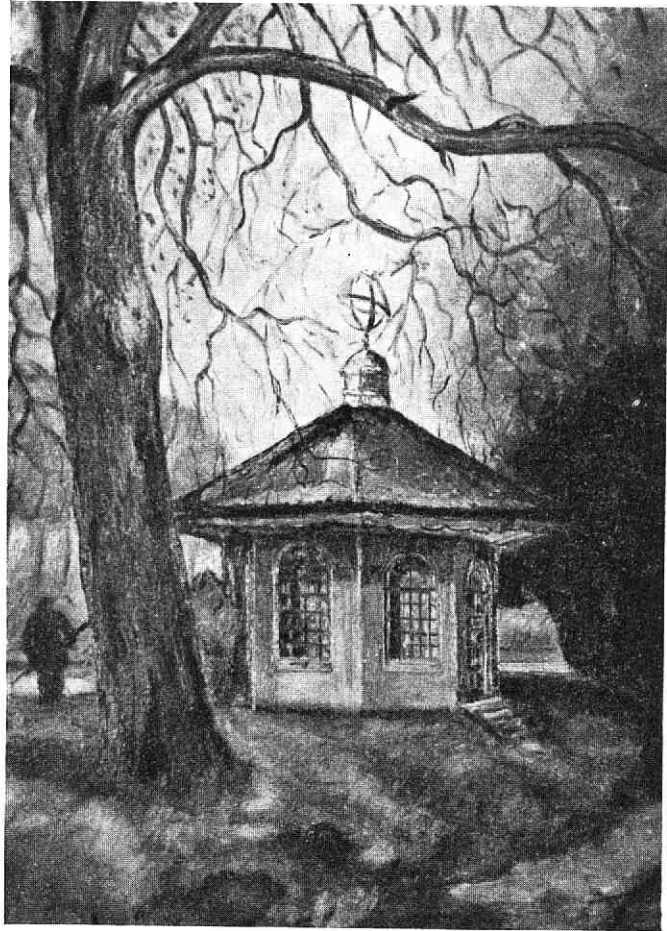
In de boog: „En Abraham stond vroeg op in de morgen voor de Dienst van de Schepper (naar de kleine tijdrekening)”. De eerste helft is ontleend aan Ex. XXII: 3, de bloemetjes op het tweede gedeelte geven de letters cijferwaarde, waartoe men tot he jaartal 524, dus met weglating van de duizendtallen (d.i. n.l.

de „kleine tijdrekening”), 1764. In de cartouche onder 't bloem-ornament „Heer liegt begraven”. Vervolgens „Een oprecht en edel man, gehecht aan de Goddelijke geboden, de Rabbijn Mozes Ruben Abraham, zoon van de heer Ruben van Wetzlar (zijn aandenken zij tot zegen) gestorven en begraven op Woensdag 11 Tamoez van het jaar 524 naar de kleine Tijdrekening. Zijn ziel zij gebonden in de Bundel des Levens”.

Uit deze tekst blijkt dat Abraham Wetzlaar (zoals hij in de resolutien van Gedep. Staten van 21 Maart 1760 heet) uit Hessen Nassau afkomstig was en wel uit Wetzlar aan de Lahn, waar reeds in de vroege middeleeuwen Joden woonachtig waren en ten tweede dat hij tweemaal op sterven heeft gelegen, toen hem een nieuwe naam (als wezensverandering) is toegevoegd. Daar het epitheton *Kemar* niet voor de naam van zijn vader prijkt, moet hier aan de rabbinale Morétitel gedacht worden. Deze fraai met rozen versierde zerk is dus de oudste van de thans nog overgebleven twee stenen zerken van de oude begraafplaats.

En zo tekende Henk Schellevis de beide zerken van de Parnassijn en de Rabbijn in de poëtische rust en verlatenheid van het eenzame oudste gedeelte door bossage's omsloten, zoals het daar in het Tienhovense plassenlandschap ligt als laatste herinnering van het oude, vergeten kerkhof, het Joodse „Huis des Levens”.

J. Z.

De Theekoepel van Over-Holland

Eens zag deze koepel er statiger uit dan thans. Het was in den tijd waarin de lusthof toebehoorde aan Heer Theod. Huigens, schepen van Amsterdam, Heere van Honkoop; den tijd waarvan Claas Bruin zingt:

„De Vechtstroom duikt in 't lommer met haar lis
En kruik, terwijl het zwaantje zonder zorgen
Zich zelf vermaakt daar ieder vrolijk is”.

Met zijn acht hooge ramen, koepelvormig dak, zonnewijzer en weerhaan, verrees hij slank op het door sierlijk hekwerk omgeven terras, tusschen de hooge geschoren heggen. Menig theesalet zal er door de bewoners van Over-Holland gegeven zijn in dit miniatuurhuis, waar men beschut was voor den wind en een nog ruimer uitzicht over de Vecht had dan van het groote middenteras uit. Menig spelevarend bootje zal hier even gepoosd hebben om den koepelbewoners zijn compliment te maken, want er was een minzaam onderling verkeer tusschen al wat aan de Vecht woonde. De stijve Amsterdammers werden hier echte buitenlieden en hadden min of meer een gracieus jolijt onder elkaar.

Ja, wij kunnen veilig aannemen dat dit monumentje een rol heeft gespeeld in den tijd van Huigens en Poppe, wiens dochter zich liet ontvoeren door haren François de With.

Hiervan zal deze koepel, nederig nu, maar bevallig en rustiek, niets meer weten. De 19e eeuw ontnam hem al zijn statigheid, zijn hooge ramen en terras — de 19e eeuw was burgerlijker dan de 17 en 18e, maar nooit heeft zij het romantisme kunnen dooden dat die vorige perioden in zich verborgen. Zelfs in deze rumoerige, harde niets ontziende 20ste eeuw gevoelen wij dit nog en daarom was deze koepel aan het lispelende water van de Vecht in 1928 een veilig onderdak voor een schrijfster die de 17e eeuw weder met haar pen in het leven moest roepen. Nog altijd is zij dankbaar aan de

Ver.: „Het Utrechts Landschap" dat zij hier twee maanden heeft mogen doorbrengen, omgeven door hooge boomen van het toen nog stille Over-Holland, beschut door de mooie iep die nu ook helaas gevallen is — slachtoffer van de iepenziekte. Maar de koepel die restauratie behoefde, is gelukkig behouden gebleven, dank zij de goede zorgen van de beschermende Vereeniging en het publiek, wiens hulpvaardigheid werd ingroepen, zoodat op een goeden dag de schilder Tamson, die met zijn huisboot op het romantische plekje ligt, ondergeteekende kon berichten: „Onze koepel is weer in orde, wij hebben er geen omkijken naar". Een ander artiest, Jacques v. d. Bosch schilderde den koepel (nog in gezelschap van de omgehakte iep) en legde zoo de herinnering vast aan voor schrijfster dezes onvergetelijken tijd. Naar dit schilderijtje werd de foto genomen die als illustratie hierbij gaat.

In dit jaarboek van Niftarlake zij dus een aller onderdanigste groet gebracht aan den koepel van Over-Holland, wiens herstelling wij toejuichen, want alles wat aan den ouden tijd doet denken, hetzij groot, hetzij klein, dient behouden te worden op dit schoone plekje van ons land. Om dit oude en schoone te handhaven, zullen wij niet alleen het verleden met woorden in eere moeten houden, maar ook met daden, zullen wij een strijd moeten aanbinden met alles wat de schoonheid van de Vecht bedreigt.

Niftarlake, „wees op uw hoede", bescherm Holland's en Utrecht's stroom voor het vandalisme van deze eeuw!

M. C. VAN ZEGGELEN

Oude opschriften in de Vechtstreek

In „Het Boek der Opschriften” van mr. J. van Lennep en J. Ter Gouw vinden wij vermeld:

I.

A. onder *Bijbelsche Opschriften*.

In 't Gein, niet verre van Abkou, ligt de hofstede Starnheim, thans een boerderij. Op een grooten steen in den muur staan een Meerman en een Meermin uitgehouwen; de eerste houdt in de rechterhand geen zwaard, maar een ding, dat sommigen voor een scheepsroer, roeispaan of drietand aanzien, maar dat veel meer op een kamerstoffer lijkt; terwijl de laatste met de linkerhand hare lokken kamt; beiden houden met de vrije hand een groote zespuntige ster op. Daaronder leest men dit opschrift:

* * * * *
MY • LVCHT • DIIN • STAR 1 • 19 • 2 Petri •

Ra, ra, wat heeft die Heer van Starnheim met zijn Pleiaden willen zeggen? Heeft hij een rebus op den naam van zijn buitentje willen leveren? Of wil het opschrift zeggen, dat die morgenster, waar de Apostel van spreekt, werkelijk in zijn hart was opgegaan? Of zijn de zeven kapitaal gestelde letters de aanvangletters der namen zijner kinderen, terwijl de Meerman en Meermin hem en zijn vrouw voorstellen?

Wij moeten ons tot vragen en gissen bepalen; want wel werd ons dit opschrift van verschillende zijden meegedeeld, maar niemand die aan ons verzoek er de explicatie bij te geven, kon voldoen; ook de navorschers hebben er over gehandeld, doch zonder er meer licht over te verspreiden; en eindelijk heeft zelfs een wandeling derwaarts om den steen zelf in oogenschouw te nemen, ons geen zier wijzer gemaakt.

II.

B. onder *Oudheid- en Letterkunde*.

Maar niet alle oude opschriften zijn zoo gemakkelijk te verklaren. Op een steen boven de deur der kerk te Nederhorst den

Berg staat een latijnsche inscriptie, die minstens vijf, mogelijk wel zeshonderd jaren oud is, en dus in een letterschrift, dat de meesten onzer tijdgenooten niet meer lezen kunnen. Wij zullen het dan ook niet uitteekenen, en liever eenvoudig zeggen, dat er te lezen staat:

Qui petit hane aulam, petat Elburgam fore salvam

Et per eam nullus intretn.....

Uit! Juist toen de steenhouwer die n gezet had, sloeg de klok, 't was 't schaftuur; hij lei hamer en bijtel neer, ging heen, en is tot heden toe nog niet teruggekeerd, om de rest er bij te zetten. In 1776 zei de geleerde C. A. van Wachendorff, lid van 't Utrechtsche Genootschap Dulces ante omnia Musae, dat het opschrift gediend had om de kerkgangers te vermanen, een gebed te doen voor de ziel van een zekere juffrouw Elburg, die de stichteresse of begifstigster der kerk geweest zou zijn, of, voegde hij er bij, wil men niet gelooven, dat Elburg een vrouw was en houdt men vol dat 't een stad is, zoo onderstelle men, dat de pastoor een Elburger was, die de schapen zijner kudde wilde aansporen om voor zijn geboortestad, die nu eens door de zee, dan weër door de pest geteisterd werd, te bidden.

Bilderdijk nam de taak van den niet teruggekeerden steenhouwer op zich, vulde het ontbrekende aan zooals hij goedvond, veranderde den eersten regel meteen een beetje, en zei toen, „na rijpe overweging”, dat er te lezen stond:

Die naar 't hof wil, ga door (de Kerk van) Elburga, door de in driëen slaande deur,

En niemand ga door deze, dan behoudens een aalmoes.

Heel vernuftig! maar nu begrepen de menschen er nog minder van. Toen kwamen de Navorschers er bij, en wischten het door Bilderdijk geschrevene weder iut en lazen 't op hun beurt, doch vervolgens gaf de Amsterdamsche Archivaris Dr. P. Scheltema er deze verklaring van:

„Dat hij, die deze kerk bezoekt, in zijne gebeden aan de heilige Elburg gedenke. En dat niemand hier binnentrede zonder een liefdegift te offeren.

De Geldersche Archivaris Nijhoff dacht er echter weer anders over, en zei, dat de steen precies op een onafgewerkte grafzerk geleeke, die bij vergissing op een verkeerde plaats was gezet. Dit laatste komt ons wederom zeer onwaarschijnlijk, en de eerste gissing van Wachendorff doet eenvoudig en zeer aan-

nemelijk voor. Zijn tweede gissing was mis; immers dat hier aan een vrouw en niet aan een stad te denken valt, is duidelijk, omdat er Elburgam staat en niet Elburgum. Maar er is nog een andere vraag, die niemand heeft pogen op te lossen en waar het toch het meest op aankomt: waarom is de steenhouwer niet weerom gekomen? Daar het hier toch met gissen en meenen te doen is, zoo willen wij hierop een antwoord geven.

Toen de steenhouwer heen gegaan was om te schaften, kwam er een geleerde monnik te Nederhorst den Berg aan, die terstond het nieuwe opschrift las; maar ook even spoedig de opmerking maakte, dat in den tweeden regel tegen de prozodie gezondigd was, dewijl de lettergreep *lus*, waarmede de derde van het vers *begon*, en die al zoo *lang* moest zijn, hier, om de daar achtervolgende vokaal, niet dan *kort* kon uitgesproken worden. En toen wilde de maker van het gedicht uit baloorigheid, of de pastoor, die misschien zelf de maker was, de rest niet geplaatst hebben en liet den steenhouwer zeggen, dat hij niet terug behoefde te komen.

III.

Weleer, dat wil zeggen in de 17e eeuw, ging ieder, die zich in de oudheidkunde wilde oefenen (er bestond toen nog geen Koninklijk oudheidkundig genootschap) naar Maarssen, om de opschriften te lezen zoowel „op den boven-dorpel van de kerk-„deure” als op den beneedensten dorpel”.

Immers die kerk was „seer oudt” en „derselver stichtinge onbekendt”, en al wat onbekend is lokt juist de oudheidkundigen 't meest aan, omdat ze daarvan kunnen vertellen wat zij willen.

't Bovenste opschrift was dra gelezen; er stond:

Ehldehart Riclint.

Maar 't onderste was weergaas onduidelijk. Eindelijk kwam „de oudt-heydtskundige Rechtsgeleerde Gijsbert Lappius van Waveren” er bij, en las het:

Thidehart Riclint.

„Maat wat beteekent dat nu?” was toen de vraag. De eerste poging was er Latijn uit te distilleeren; maar dat ging niet. Dan moest 't Noordsch wezen; maar dat wilde ook niet lukken. Jaren aan jaren studeerden de geleerden er op, maar die opschriften bleven hun „enkele raadselen”, en ze konden het niet verder brengen dan tot het besluit, dat het „indien geen Noor-

mansche, ten minste ook geen Latijnsche taale" was. Eindelijk bleven de geleerden uit Maarssen weg, want ze konden er niet rustig staan studeeren. En waarom niet? Omdat Maarssen in 't begin der achttiende eeuw al een heel andere vermaardheid had gekregen dan die van Ehldehart en Thidehart.

„Deze plaats is als een Paradijs", schreef Halma omstreeks 1720, „waarom ook niet weinige Amsterdamsche Israëlitien hier hunne lustplaatsen hebben; doch waardoor de maagdeschaar der Vechtnimfen al wat opspraakelijdt; dewijl onder de eersten wel eenige Faunen worden berekent, en dat de laatste voor geen Vestalen zijn te houden; waarbij komt, dat de vermaaklijkheit der plaatse den wellust schijnt op te wekken, daar de spansseeringen bij het bleeke maanlicht onder het dichte boomlommer ook veel kunnen toebrengeen".

Natuurlijk bleven toen de oudheidkundigen weg, en alleen een Ludolf Smids en een Isaak Le Long herinnerden 't zich nog eens, om het te bejammeren, dat niemand het nog had kunnen uitleggen.

IV.

C. onder *Historische opschriften*.

Niet weinigen hadden hun beroepsaanduiding op meer of min geestige wijze met het Oranjefeest in verbinding gebracht en zoo het opschrift tot een *réclame* doen dienen. Evenzoo ware het volgende quatrain te Maarsen, waarin een advokaat zijn pleiten bij 't oranje te pas zocht te brengen, een plaatsje waardig geweest in van den Berg's Lugffen Banquet:

'k Pleit vóór Oranje, soms ook tegen,

Naar dat de zaken zijn gelegen.

Maar wil je oranje naar het regt,

'k Verzoek, dat *ik* uw zaak beslegt.

Gelief, Heer Advokaat,

Eer dat je pleiten gaat,

Ons duidelijk uit te leggen,

Wat je eigenlijk wilt zeggen.

Breukelen, Oct. 1937.

J. D. BASTERT.

*) Verwezen wordt naar de artikelen, voorkomende in: jaarb. 1915 blz. 37 „De gevelsten van Starnheim" en jaarb. 1921 blz. 9—18 „Het opschrift aan het Hervormde kerkje te Nederhorst".

INHOUD

1. Naamlijst van het Bestuur en de Leden	V
2. Ter herinnering	XI
3. Jaarverslag van den Secretaris	XIII
4. Rekening van den Penningmeester	XVII
5. De feestelijke herdenking van het 25-jarig Bestaan	XIX
6. De Wording van de schoone Vechtstreek „Niftar- lake”... ..	XXIX
7. Na 25 jaren	XXXIX
8. Jubileum-excursie naar Noord-Holland	XLI
9. Lijst van nog aanwezige cliché's	LXIX

I. Schets van de geschiedenis van Loenersloot, door Jhr. P. H. A. Martini Buys	1
II. Parochie van den H. Johannes den Dooper te Breukelen, door Pastoor L. J. van der Heyden, ...	39
III. Erfpagsbrief d.d. 20 Juny 1754, medegedeeld door J. D. Bastert	50
IV. Nogmaals de klok van Oud-Loosdrecht, door Pas- toor A. E. Rientjes... ..	52
V. Het Jodenkerkhof onder Tienhoven, door Dr. Jac. Zwarts	55
VI. De Theekoepel van Over-Holland, door Mevr. M. C. van Zeggelen	99
VII. Oude opschriften in de Vechtstreek, medegedeeld door J. D. Bastert	101
